

**Чернігівський
національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка**

ГРИЩЕНКО С.В.

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Чернігів – 2015

УДК 343.431(075.8)
ББК Х308.111.3я73
Г 85

Рецензенти:

- Євтух М.Б.** доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
- Носко М.О.** доктор педагогічних наук, професор,
ректор ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
- Скребець В.О.** доктор психологічних наук, професор

Грищенко С. В.
Г 85 **Протидія торгівлі людьми** : [навчальний посібник] /
С. В. Грищенко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. – 224 с.

ББК Х308.111.3я73
УДК 343.431(075.8)

ISBN 978-617-7223-69-5

Навчальний посібник написаний згідно з вимогами організації навчального процесу в кредитно-трансферній системі. У посібнику вміщено навчальний матеріал дисципліни «Протидія торгівлі людьми», пропонується ґрунтовний виклад основних питань курсу: характеристики торгівлі людьми, як злочину та порушення прав людини; соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми; соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні.

Рекомендується для викладачів ВНЗ, студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» та для фахівців, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми.

Рекомендовано до друку вченою радою
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
(протокол № 8 від 25 березня 2015 р.)

ISBN 978-617-7223-69-5

© С.В. Грищенко 2015

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ЗЛОЧИН ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	8
---	----------

1.1. Історико-правові засади протидії торгівлі людьми	9
1.2. Феномен торгівлі людьми в сучасному українському суспільстві	15
1.3. Характеристика процесу торгівлі людьми	35
1.4. Основні причини, чинники та наслідки торгівлі людьми	44
1.5. Концептуальні засади державної політики України у сфері протидії торгівлі людьми	55
1.6. Правова відповідальність за торгівлю людьми	62

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	67
--	-----------

2.1. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми	68
2.2. Профілактична робота з учнівською та студентською молоддю	76
2.3. Методичне забезпечення профілактичної роботи з учнівською та студентською молоддю	83
2.4. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів	93
2.5. Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми	101
2.6. Соціально-педагогічна робота з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми	105
2.7. Використання потенціалу сім'ї у роботі з протидії торгівлі людьми	109
2.8. Підготовка педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми	116
2.9. Загальні принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми	123

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ _____ 133

- 3.1. Характеристика потенційної групи ризику 134
- 3.2. Концепція соціальної профілактики торгівлі людьми..... 143
- 3.3. Суб'єкти соціальної профілактики торгівлі людьми
та їх взаємодія 151
- 3.4. Методика проведення масових заходів
та акцій щодо протидії торгівлі людьми..... 172
- 3.5. Організація групових занять
з профілактики торгівлі людьми 177
- 3.6. Методика проведення тренінгів
із запобігання торгівлі людьми..... 183
- 3.7. Інтерактивний театр як одна із форм
вуличної соціальної роботи..... 185
- 3.8. Завдання, які стоять перед
педагогічними працівниками навчальних закладів
щодо запобігання торгівлі людьми 189
- 3.9. Форми проведення профілактичної роботи
з дітьми та молоддю..... 194

ГЛОСАРІЙ _____ 202

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК _____ 206

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК _____ 207

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ _____ 208

ДОДАТКИ _____ 220

Передмова

За даними експертів Організації Об'єднаних Націй (ООН) торгівля людьми за рівнем прибутковості займає третє місце у світі після торгівлі наркотиками і зброєю, але зі значно меншим ризиком для торгівців. Як правило, особи, які потрапляють у таку ситуацію, не завжди усвідомлюють, що стали предметом продажі, тобто опинилися у якості «живого товару». З досвіду діяльності правозахисних організацій, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми, є кілька найбільш поширених різновидів цієї торгівлі: з метою сексуальної експлуатації людини; з метою трудової експлуатації; для використання у жебрацтві; для роботи в порноіндустрії; з метою вилучення органів у якості донора. Боротьба з цим злочином вимагає об'єднання зусиль міжнародного співтовариства і громадськості кожної країни.

Торгівля людьми є одним із найсерйозніших злочинів проти людини, який має як економічні, так і соціальні, педагогічні, психологічні причини. Враховуючи те, що на сьогодні відсутня чітка концепція соціальної профілактики торгівлі людьми, несистематичною є соціальна робота в цьому напрямі, не є чітко визначеними суб'єкти, об'єкти, зміст такої роботи, її методи та форми, які б враховували вікові, статеві, соціальні та інші особливості дітей, молоді, членів їх сімей, виникла ідея про навчальний посібник для підвищення кваліфікації соціальних працівників, соціальних педагогів, педагогів, психологів, який би розв'язував проблему протидії торгівлі людьми як на теоретичному, так і на методичному рівні. Запропонований навчальний посібник уперше здійснює таку спробу, враховуючи чинне законодавство України, досвід вітчизняних державних та недержавних суб'єктів соціально-профілактичної роботи в цьому напрямі, теорію соціальної та соціально-педагогічної роботи, результати

ВСТУП

соціологічних досліджень щодо груп ризику потерпілих від торгівлі людьми.

Залучення до експлуатації багатьох людей дуже часто відбувається через низький рівень поінформованості щодо можливих ризиків та призводить до того, що вони досить легко стають жертвами торгівлі з тяжкими наслідками для власного здоров'я або навіть життя. Тому одним із важливих завдань у сфері протидії торгівлі людьми є інформаційно-просвітницька робота для різних вразливих категорій населення. Досвід роботи державних та громадських організацій показує, що в Україні вже напрацьовані необхідні практики інформаційно-просвітницької роботи з цільовими групами (фахівців, представників груп ризику, населення).

Відповідно до цих теоретичних положень можна запропонувати: концепцію соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні; зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та членами їх сімей; інформаційні матеріали, методичні рекомендації щодо здійснення протидії торгівлі людьми в Україні.

В Україні відсутня єдина статистика щодо кількості та категорій осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Правоохоронні органи надають офіційні дані лише про ту кількість потерпілих, яких вони реєструють у ході злочинних розслідувань. Не задокументовані випадки ними до уваги не беруться, що заважає проведенню об'єктивної оцінки існуючої ситуації. Міжнародна організація з міграції, громадські організації та національні надавачі соціальних послуг ведуть власну статистику про потерпілих від торгівлі осіб, яким вони допомагають, що дає можливість не тільки оцінювати масштаби цього явища, але й вивчати його особливості: причини, наслідки, групи ризику, потреби потерпілих.

Особливістю навчального посібника є також спрямування на комплексне розв'язання проблеми: визначені суб'єкти й об'єкти протидії торгівлі людьми, показано їх взаємозв'язок, проблеми роботи; увага приділяється як представникам групи ризику, потерпілим, так і їх мікросередовищу (сім'ям, громаді) та макросередовищу (в аспекті формування громадської думки); показано їх ресурси та можливості їх використання; соціально-педагогічна робота спрямована на врахування як базових, так і духовних потреб клієнтів, на їх всебічний розвиток, формування гармонійної особистості, моральних цінностей, необхідних знань і свідомої безпечної поведінки, зміцнення сімейних стосунків, формування адекватної самооцінки: розуміння себе як цінності,

особистості, людини з правами, свободами, інтересами, відповідальністю за своє життя і рішення.

Сподіваємося, що в пригоді фахівцям стануть запропоновані практичні матеріали, які готові для застосування в цільовій аудиторії після засвоєння фахівцями теоретичної частини навчального посібника. Цьому сприятимуть питання для самоконтролю, запропонована література, сучасні правові документи з протидії торгівлі людьми в Україні й світі.

Торгівля людьми у сучасному світі є одним із найбрутальніших масових порушень прав і свобод людини. Суспільна загроза торгівлі людьми, як надзвичайно небезпечного злочину, полягає в посяганні на невід'ємні права людини – право на повагу, на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, а інколи і право на життя. Торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку для жінок, чоловіків і дітей, яких продають з метою жебракування, сексуальної експлуатації, використання у порнобізнесі та інших незаконних видах діяльності, які принижують честь та гідність людини.

З повагою, автор

РОЗДІЛ

1

- 1.1. Історико-правові засади протидії торгівлі людьми**
- 1.2. Феномен торгівлі людьми в сучасному українському суспільстві**
- 1.3. Характеристика процесу торгівлі людьми**
- 1.4. Основні причини, чинники та наслідки торгівлі людьми**
- 1.5. Концептуальні засади державної політики України у сфері протидії торгівлі людьми**

1.1. Історико-правові засади протидії торгівлі людьми

У наш час міжнародна законодавча база включає велику кількість нормативних актів, зміст яких на даному етапі протидії торгівлі людьми є прогресивним і достатнім. Маємо зазначити, що існує кілька знакових міжнародних та вітчизняних документів, які присвячені боротьбі з рабством і запобіганню її негативних наслідків, заходам з викорінення явища торгівлі людьми. Торгівля «живим товаром» як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі взагалі.

Торгівлю тлумачать як: такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю); продаж, що призводить до застосування щодо людини інститутів та звичаїв тотожних з рабством, таких, як боргова кабала, сімейне рабство; вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання в проституції або порнобізнесі; продаж дитини для незаконного усиновлення; використання ембріона чи плода людини з корисливою метою (фактично продаж ембріону чи плоду); продаж людини з метою незаконного вилучення її органів.

Після скасування рабства і прийняття міжнародно-правових актів у згаданій сфері, змінювалася експлуатація людей і види торгівлі. У чистому вигляді торгівля рабами, як повністю безправними особистостями, політично і юридично була подолана. Але у зв'язку з тим, що в окремих регіонах (у Північній Америці, в Європі та ін.), які

активно розвиваються були необхідні людські ресурси, торгівля людьми в світі або рабство, тривала.

У 1885 році в Берліні відбулася міжнародна конференція, учасниці якої (16 держав) підписали Генеральний акт про Конго. У цьому міжнародно-правовому акті ще раз було підтверджено заборону торгівлі людьми, а також були передбачені покарання за використання населення регіону річки Конго для продажу їх у рабство. Були заборонені також шляхи транзиту торгівлі людьми (морські шляхи, кораблі, використання портів – для перевезення рабів).

У Брюсселі в 1890 році була обговорена комплексна програма боротьби з рабством і запобігання її негативних наслідків. Учасники наради підписали Генеральний акт про заходи з викорінення рабства. Держави зобов'язалися прийняти поправки в національному кримінальному законодавстві, які передбачали б відповідальність за торгівлю рабами (людьми), а також створити мережу спеціальних установ, що борються з торгівлею людьми, забезпечуючи нагляд за портами.

У ХХ столітті, на початку двадцятих років цього століття, була вироблена «Конвенція про рабство». У 1926 році вона була підписана. У цій конвенції було вперше сформульовано поняття рабства, що включило в себе «становище людини, який має спільні чи окремі атрибути керованого майна» (стаття 1. П. 1). У статті 1, пункті 2 визнано, що торгівля колишніми в неволі людьми включає в себе будь-який вид придбання, вид захоплення людей з метою продати їх у рабство, або обміняти на колишнього в неволі людини, а також акт перекладу або торгівлі будь-якої людини.

Держави, що підписали конвенції, зобов'язалися, по можливості в найкоротший термін скасувати рабство в будь-яких його формах, а також запобігти і припинити торгівлю людьми, прийняти законодавчі акти, визначити суворі заходи покарання за виконання згаданих заборонених дій, а також сприяти боротьбі зі знищення рабства.

Конвенція вперше звернула особливу увагу на примусову роботу, яка може сформувати стан, аналогічний рабству. Держави зобов'язалися таку роботу використовувати тільки для громадських цілей (для ліквідації наслідків всіляких стихійних лих, у випадках аварій, катастроф). Примусова робота може бути застосована на каторзі або на виправних роботах, як кримінальне покарання, за вироком суду або на військовій службі.

Можна визнати, що Конвенція 1926 р. обмежуючи рабство, все ж окремі форми його (такі, як примусово-виправну, каторжну, на військовій службі та ін.) допускала. Конвенція в цілому була спрямована на знищення торгівлі людьми і рабства. У той же час

відносно примусових та виправних робіт, у конвенції не були надані їх перелік та опис.

Після Другої світової війни, в 1948 році була прийнята «Загальна декларація прав людини».

У 1956 році в Женеві були прийняті доповнення до Конвенції 1926 року на боротьбі з рабством. Ці доповнення підписали 43 повноважних представників держав. У доповнення були включені норми про звичаї та інститутах торгівлі людьми, які схожі на рабство. Додатки до Конвенції, були покликані цілеспрямовано, впровадити в національні законодавства норми, що передбачають відповідальність за втягнення людей у рабство чи до відповідних дії, такі як перевезення, калічення, підбір рабів та інші дії, які зміцнюють рабство. Крім того, потрібно було б передбачити відповідальність за втягнення або вплив на продаж у рабство. Проте в доповненнях до Конвенції знову немає міжнародного визначення, що торгівля людьми неприпустима.

Додатки до Конвенції 1926 р. стверджували, що рабство в класичному і загальноприйнятому значенні трансформувалося. Істотно модифікувалися звичні інститути та форми рабства. Замість них утворюються нові види утримання людей в рабстві.

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. забороняла проституцію, сексуальну експлуатацію та використання жінок у проституції та сексуальній індустрії. Але й вона мала ряд істотних дефектів, які створили нездоланну перешкоду на шляху її повсюдного поширення, оскільки в ній боротьба з торгівлею людьми підмінялася стратегією викорінення проституції.

У рекомендації комітету Міністрів Європейської Ради враховані юридичні акти, в яких містяться права людини і питання, пов'язані з торгівлею людьми, які регулюють, і накладають покарання. Це: Європейські права людини і Конвенція (1950) основних свобод і її протоколи, Європейська Соціальна хартія (10/18/1961), Перероблена Європейська Соціальна хартія (1996) і додатковий протокол Соціальної хартії, який передбачає систему колективних скарг, а також наступні рекомендації комітету Міністрів державам-учасницям Європейської Ради: Рекомендація R (91) 11 «Про сексуальне використання дітей та юнаків, порнографії, проституції та торгівлі», Рекомендація R (96) 8 «Про політику боротьби зі злочинністю в Європі в перехідний період» та Рекомендація R (97) 13 «Відносно залякування свідків та захисту прав», такі документи Парламентської асамблеї Європейської Ради: Рекомендація 1065 (1987) «Про нелегальній торгівлі дітьми та іншим формам експлуатації дітей», Рекомендація 1211 (1993) «Про торговців і роботодавців нелегальних мігрантів» ,

Резолюція 1099 (1996) «Про сексуальне використання дітей» та Рекомендація 1325 (1997) «Про торгівлю жінками і примусову проституцію в країнах-учасницях Європейської Ради».

У відповідності з рекомендацією Комітету Міністрів Європейської Ради R (2000) 11, європейським державам потрібно було б запровадити і зміцнити законодавство про торгівлю людьми, з метою сексуального використання.

При необхідності, передбачити відповідний склад злочину, а також ввести або збільшити каральні санкції, які пропорційні ступеня тяжкості вчиненого злочину, включаючи тюремне ув'язнення, яке надавало б превентивний вплив, і дозволив би ефективно юридичне співробітництво та видачу обвинуваченого або засудженої особи, для виконання всіх необхідних заходів. Все це необхідно щоб, не порушуючи права третіх осіб, вилучати і конфісковувати кошти торгівлі людьми і отримані від даної торгівлі доходи, а також сприяти установам поліції в розслідуванні та моніторингу, в яких використані жертви торгівлі людьми.

Якщо також необхідно, організувати їх затримання і видачу, доцільно виробити законодавчі акти, які зумовлять відповідальність і специфічні покарання для юридичних осіб, можливо, і держав, забезпечити видачу торговців у відповідності з діючими міжнародними стандартами, в яких необхідно було б фіксувати докази злочинного діяння, прийняти законодавчі акти, які зумовлять екстериторіальну юрисдикцію, яка дозволила б і сприяла переслідуванню цих осіб та осуду, що виконували злочинні дії, пов'язані з торгівлею людьми з метою їх сексуальної використання, незалежно від держави, в якому скоєно злочини, включаючи випадки, коли дії відбувалися в декількох державах.

У відповідних законодавствах країн-учасниць є значні відмінності. Деякі держави кваліфікують торгівлю людьми з метою сексуальної використання як злочинне діяння з прямим умислом, інші – торгівлю людьми взагалі. Разом з тим у законодавстві інших держав немає специфічних умов, що вказують на використання жертв в сексуальних цілях.

24 березня 1998 р. Кримінальний кодекс України було доповнено статтею «Торгівля людьми» (ст. 1241), безпосередньо спрямовану на запобігання торгівлі людьми. Вона визначає цю дію як «відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням за згодою, або без згоди цієї особи через державний кордон України, або без такого, для подальшого продажу, або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність або боргову кабалу,

усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації праці».

24 вересня 1999 р. Кабінетом міністрів України була затверджена Програма з попередження незаконних перевезень та торгівлі жінками та дітьми. Програма фінансується з державного бюджету, а контроль за її виконанням покладено на Державний Комітет з питань сім'ї та молоді. Програма включає:

- приведення українського законодавства у сфері прав жінок у відповідність до стандартів міжнародного права;
- ознайомлення з міжнародним досвідом по боротьбі з торгівлею жінками;
- створення бази даних про відповідних осіб і організації, залучених в торгівлю та розповсюдження проституції;
- посилення контролю за діяльністю організацій, яким видано ліцензії на посередницьку діяльність з влаштування українських жінок на роботу за кордоном;
- створення реабілітаційно-кризових центрів і притулків для жертв насильства і торгівлі людьми;
- створення консультаційних пунктів з соціально-правових питань при відділах соціального забезпечення;
- створення «гарячих ліній» і «телефонів довіри» для жертв насильства і торгівлі людьми;
- проведення тренінгів (у формі семінарів та надання інформації в ЗМІ).

У рамках правоохоронної системи України було створено спеціальні відділи регіональних управлінь МВС, куди потерпілі можуть подавати свої скарги. Програма рекомендує активно співпрацювати з МВС, правоохоронними органами та Інтерполом, дипломатичними та правоохоронними агентствами іноземних держав.

Консульські відділи посольств України мають надати всіляку підтримку в наданні допомоги потерпілим у поверненні додому, включаючи оплату вартості проїзду для потерпілих, які не мають грошей, і швидкої видачі документів тим, у кого відсутні документи.

Таким чином, історичними та правовими засадами протидії торгівлі людьми в Україні й світі є міжнародні та вітчизняні документи, що становлять основу попередження незаконної торгівлі людьми, розкривають систему протидії торгівлі людьми, формують громадську думку щодо торгівлі людьми, організують діяльність з попередження торгівлі людьми.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «торгівля людьми».
2. Охарактеризуйте Комплексну програму боротьби з рабством, прийняту в Брюсселі в 1890 році.
3. Проаналізуйте «Конвенцію про рабство» 1926 року.
4. Коли Кримінальний кодекс України було доповнено статтею «Торгівля людьми» (ст. 1241)?

Рекомендована література

1. Головкін Б. Громадська думка щодо торгівлі людьми : кримінологічний погляд на проблему / Б. Головкін, В. Батиргорєєва // Право України. – 2003. – № 7. – С. 34-38.
2. Грищенко С. В. Соціальні аспекти освіти дорослих щодо профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми в загальноосвітніх навчальних закладах України / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – № 10 (263). – 2013. – С. 32-36. (Серія: Педагогічні науки).
3. Гусак Н. Система протидії торгівлі людьми : світовий досвід та українські реалії / Н. Гусак // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я : як Україні досягти європейського рівня якості послуг? : збірка тез конференції / за заг. ред. Т. Семигіної. – К., 2007. – С. 202-207.
4. Как организовать деятельность по предотвращению торговли женщинами : практ. пособ. для тренингов / под ред Е. Б. Левченко. – К. : Украинский ин-т социальных исследований, 2001. – 238 с.
5. Левченко К. Б. Торговля людьми: міф чи реальність? / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 9. – С 6-7.
6. Пантелеєв В. І. Боротьба зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми / В. І. Пантелеєв // Безпека життєдіяльності жінок і чоловіків : гендерний аспект // матеріали обл. наук.-практ. конференції, 12 квітня 2007 р, м. Чернігів / редкол. : І. В. Дорожкіна та ін. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – С. 131-136.
7. Социальная работа по предупреждению торговли людьми и оказанию помощи потерпевшим / Е. Б. Левченко, И. Н. Трубавина, Т. О. Дорошок и др. – К. : Укр. инст. соц. иссл., 2001. – 198 с.

1.2. Феномен торгівлі людьми в сучасному українському суспільстві

Торгівля людьми є одним із найсерйозніших злочинів проти людини, який має специфічні чинники. Серед чинників, що сприяють виникненню та поширенню явища торгівлі людьми в Україні вирізняються економічні (низький рівень заробітних плат та добробуту населення, високий рівень безробіття та низький рівень зайнятості), політичні (недостатність політичної волі для вирішення проблеми, низький рівень контролю за виконанням існуючих положень нормативно-законодавчої бази), психологічні (зниження самозахисту, песимізм, знижена здатність до усвідомлення ризику та власного захисту), правові (посилення загальної криміналізації суспільства, невідповідність чи недотримання існуючих законів), соціальні (гендерна дискримінація, порушення прав дитини, суспільна стигматизація потерпілих, недостатня соціальна захищеність уразливих категорій населення). На сьогодні відсутня чітка концепція соціальної профілактики торгівлі людьми, несистематичною є соціальна робота в цьому напрямі, не є чітко визначеними суб'єкти, об'єкти, зміст такої роботи, її методи та форми.

Феномен торгівлі людьми в сучасному українському суспільстві активно вивчається з 2001 року. Цьому явищу присвячені роботи вітчизняних й зарубіжних науковців, правознавців, соціальних педагогів, психологів.

Комісія ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю вважає торгівлю людьми третім за своїми масштабами видом організованої злочинності, що поступається лише нелегальній торгівлі наркотиками і зброєю. За оцінками Комісії, щорічні прибутки цього транснаціонального бізнесу становлять близько 12 мільярдів доларів.

Торгівля людьми не визнає державних кордонів, не зважає на відмінності між розвинутими державами і державами, що розвиваються. Вона легко адаптується як до бідності, так і до розкоші, є актуальною майже для всіх народів. Отже, боротьба із цим злочином, порушенням прав людини в сучасному світі вимагає об'єднання зусиль міжнародної спільноти та громадськості кожної країни.

В основі сучасної еміграції з України лежать міграційні процеси громадян України з метою працевлаштування за кордон. Унаслідок важкої економічної ситуації в Україні, значного дефіциту робочих місць на ринку праці продовжується виїзд громадян з України до країн

далекого зарубіжжя та Російської Федерації з метою працевлаштування. Сезонне, тимчасове працевлаштування або «човникові» поїздки за кордон у непростих економічних умовах перехідного періоду, на жаль, стали чи не основним засобом виживання для багатьох українських сімей. За різними оцінками, протягом року приблизно 5 млн. наших співвітчизників перебувають на заробітках за кордоном. За даними експертів, у Росії щороку працює до 1 млн. таких заробітчан, а в «сезонний пік» їх чисельність сягає 3 млн.

Неефективність політичних та економічних перетворень у державі, корумпованість чиновників, декларативність соціальної політики, зростання прірви між верхами та абсолютною більшістю населення, нездійсненність романтичних мрій перших років незалежності призвели до виявлення ще одного фактора – невіри в позитивні зміни в країні. Критичність ситуації в тому, що молоді люди не бачать перспектив для життя та самореалізації в українському суспільстві. Батьки не бачать перспектив для своїх дітей. Вища освіта не стає запорукою нормального забезпеченого життя. Виїзд за кордон розглядається як умова не тільки вирішення тимчасових фінансових проблем родини, але і як стратегія життєвого шляху для молодого покоління.

Нині в поняття торгівлі людьми у світовому масштабі вкладають певною мірою різні явища, які мають спільні ознаки, головна серед яких – продаж (інша платна передача) людини. Торгівлю людьми тлумачать як:

- такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю);
- продаж, що призводить до вчинення щодо людини інститутів та звичаїв, тотожних з рабством, таких, як боргова кабала, сімейне рабство;
- вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання у проституції або порнобізнесі;
- продаж дитини для незаконного усиновлення;
- використання ембріона чи плода людини з корисливою метою (фактично продаж ембріона чи плода);
- продаж людини з метою незаконного вилучення її органів.

Охарактеризуємо людей груп ризику, які потрапляють до тенет торговців «живим товаром». Останні дослідження, що проводилися в Україні, показали, що найчастіше це – молоді жінки 18-26-річного віку, переважно неодружені, з базовою загальною середньою або середньою професійною освітою, здебільшого з невеликих міст України. Рівень матеріального добробуту можна оцінити як низький і дуже низький, грошей не вистачає навіть на необхідні речі та продукти. Що стосується чоловіків, то більшість становлять одружені,

віком 31-60 років, що виїжджають з метою заробити грошей за короткий строк для забезпечення належного рівня життя своєї сім'ї. Рівень освіти більшості такий самий, як і в жінок. Діти, що потерпіли від торгівлі людьми, це здебільшого особи віком від 13 до 18 років, переважну більшість становлять дівчата. Вони найчастіше походять з неповних та реструктурованих сімей, при цьому скаржаться на насилля, що вчиняється по відношенню до них з боку нерідного батька. Але такий загальний опис осіб, які належать до реальної групи ризику, не виключає представників інших демографічних груп.

У статті 149 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року законодавець виділяє наступні кваліфікаційні ознаки злочину «торгівля людьми»: продаж людини, інша оплатна передача, інші незаконні дії, вчинені щодо особи, передача іншій особі, сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) з комерційною метою, використання в збройних конфліктах, експлуатація праці, трансплантація органів. Додатковими кваліфікуючими ознаками злочину «торгівля дітьми» законодавець виділяє: примушення до жебрацтва, використання для виробництва та розповсюдження наркотичних речовин, використання для залучення інших дітей у злочинну діяльність, примушування та насильство.

Серед основних завдань досліджень, що проводяться в Україні для визначення ситуації з торгівлею людьми, є вивчення готовності наших громадян їхати за кордон. Результати одного з останніх таких досліджень неутішні: 47 % громадян віком до 40 років, тобто найбільш працездатного віку, готові виїхати за кордон, причому 10 % із них бажають залишитися там на постійне місце проживання, 21 % – на декілька років, а 16 % – на декілька місяців. Це значить, що близько половини громадян є представниками потенційної групи ризику, тобто можуть постраждати від цього виду злочину.

Проблема з різною гостротою виявляється в різних регіонах України. Особливо складне становище – в західних областях: Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій, Волинській, Закарпатській, Львівській – де на обліку в центрах зайнятості перебуває по декілька членів однієї родини. Лише з Івано-Франківської області з 1460 тис. населення 250 тис. працюють за кордоном. За неофіційними даними, на заробітках за кордоном перебуває 150-350 тис. жителів Львівщини. Не краща ситуація і в інших західних областях.

За даними досліджень Державного інституту проблем сім'ї та молоді, неурядових організацій, найбільша кількість громадян виїждить з райцентрів, малих міст та сіл. Вікова категорія осіб, які виїжджають за кордон, – це випускники середніх навчальних закладів, а також особи віком 25-27 років, більшість з яких уже мають сім'ї (50-60 % – мають дітей).

З одного боку, працевлаштування за кордоном є важливим джерелом формування середнього класу, інструментом включення до міжнародного ринку праці, інтеграції до міжнародної спільноти через розвиток безпосередніх людських контактів. У той же час, масова трудова міграція молодих людей має серйозні негативні наслідки. Це й економічні втрати (відсутність надійних механізмів перерахування отриманих за кордоном доходів), соціально-трудова (дискримінаційні умови праці та її оплати, відсутність правового врегулювання захисту трудових і соціальних прав). Однією з основних проблем, пов'язаних з трудовою міграцією, є розрив родинних стосунків, у результаті чого діти залишаються без батьківського піклування протягом кількох років. Незважаючи на це, люди готові їхати за кордон без знання мови, правових знань, кваліфікації, навіть на нелегальну роботу, що робить їх потенційними жертвами работоргівлі.

Слід зазначити, що намагання потенційних мігрантів виїхати та працевлаштуватися за межами держави активізує діяльність злочинних груп з оформлення виїзних документів і переправлення за кордон громадян України з метою їх подальшого продажу.

Зростає кількість сімей у найбільш проблемних країнах, де жінки є головними годувальницями сім'ї. Вони несуть відповідальність за родину та дітей. Але якщо 5-8 років тому головним чинником цього явища було безробіття, сьогодні акцент робиться не стільки на безробітті як причині бідності, скільки на дуже низьких заробітках, які не дотягують до межі бідності навіть за висококваліфіковану працю (лікарі, медичні працівники, вчителі, серед яких абсолютна більшість – жінки), що тягне за собою бідність і безвихідь. Спостерігається унікальне явище обвального зниження рівня життя тієї частини населення, що за світовими стандартами має належати до «середнього класу». Усе це штовхає громадян на пошук роботи за межами України.

Отже, ситуація ускладнюється не тільки кризовим станом української економіки, але й тим, що процес міграції криміналізується, оскільки дешева робоча сила українських громадян становить основу надприбутків посередників як в Україні, так і за її межами. До того ж легальних можливостей виїхати працювати за кордон замало для всіх бажаючих. Серед факторів, що негативно впливають на поширення торгівлі людьми, фахівці все частіше відмічають посилення загальної криміналізації суспільства. Бідність, неможливість працевлаштування й освіти через корумпованість майже всіх сфер життєдіяльності є одним з головних чинників залучення до кримінального бізнесу великої кількості людей. І насамперед це стосується підліткової частини населення України, яка, розуміючи батьківську неспроможність забезпечувати родину належним чином, у багатьох випадках стає на шлях учинення злочинів. Низький рівень життя та високий рівень безробіття серед жінок штовхає їх на пошук роботи за межами держави.

Феномен торгівлі жінками в Україні

Торгівля людьми є достатньо поширеним в Україні й у світі видом насильства над жінками. Цей злочин має свої історичні корені, але сьогодні це набуло форми сучасного рабства. Використовуючи сформовану в багатьох країнах нестабільну економічну ситуацію, ріст безробіття, злочинні елементи збільшують масштаби продажу жінок у рабство за кордон. Саме тому, сьогодні як ніколи гостро постає проблема вивчення феномена торгівлі жінками, його механізму, створення нових, науково обґрунтованих заходів для боротьби з цим ганебним явищем.

Дані дослідження показують, що контрабандою і торгівлею жінками займаються три групи: організована злочинність, дрібні контрабандисти і вивезені раніше контрабандою жінки, що самі вивозять інших жінок після свого повернення (так звана «друга хвиля»). З метою з'ясування, яка частка в загальному обсязі контрабанди припадає на кожну з трьох цих груп, експертам було поставлено ряд питань. Експерти в першу чергу вказують, що торгівля людьми – це бізнес організованих угруповань (близько 60 % експертів МВС, СБУ, прокуратури, неурядових організацій).

Правове визначення організованої злочинності міститься в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. Відповідно до цього визначення під організованою злочинністю розуміється «сукупність злочинів, що відбуваються в зв'язку зі створенням і діяльністю організованих злочинних угруповань». Новий Кримінальний кодекс України в ст. 28 містить поняття вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією. Виходячи зі змісту частин 3 і 4 ст. 28 нового Кримінального кодексу України, що дають визначення відповідно вчиненню злочину організованою групою і злочинною організацією, можна визначити організовану групу як «стійке об'єднання трьох або більше осіб, що попередньо організувалися для вчинення одного або декількох злочинів, об'єднаних єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи», а злочинну організацію – як «стійке ієрархічне об'єднання трьох або більш осіб, члени або структурні підрозділи якого за попередньою змовою організувалися для загальної діяльності з метою безпосереднього учинення важких або особливо важких злочинів, або керівництва або координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп».

Характерними ознаками злочинних груп, що спеціалізуються на торгівлі людьми, є також чіткий розподіл ролей у групі, тенденція до

налагодження і підтримки міжнародних злочинних зв'язків, розширення просторового і ресурсно-людського масштабу власної діяльності, її прикриття під виглядом фірми визначеного профілю, використання обману, насильства або наркотичних засобів для втягування потерпілих у злочинну діяльність, наявність зв'язку з корумпованими чиновниками.

Трафікінг контролюється на всіх етапах і є для них основним джерелом прибутку, або одним із джерел поряд із продажем автомобілів, наркотиків і зброї. Ступінь організації групи може відрізнятися. Частіше усього, на думку експертів, зустрічаються трафікери, що безпосередньо є членами організованих злочинних угруповань. Проте відзначають також існування самостійних груп, що постійно займаються трафікінгом, і тимчасово виникаючих груп, орієнтованих на одноразове одержання прибутку зі злочинного бізнесу.

Менша частка в торгівлі людьми припадає на «другу хвилю» і окремих трафікерів, що вирішили діяти самостійно. Хоча, на відміну від неурядових організацій, державні структури (прокуратура, СБУ і МВС) бачать велику небезпеку саме в «другій хвилі». У той же час всі експерти визнають, що як представники «другої хвилі», так і окремі трафікери досить рідко діють цілком самостійно і «ходять під будьким» – тобто віддають частину прибутків якійсь організованій групі, або користуються періодично послугами організованих груп. Одночасно з цим експерти відзначають те, що феномен трафікерів-одинаків не поширений і маловивчений, тому що даних про такі групи мало.

Відповідно до отриманих даних, сьогодні за продану за межі України жінку одержують від 200 до 5000 дол. США. Середні показники, приведені експертами різноманітних правоохоронних організацій, складають (сума в доларах США): експерти МВС – 2241; експерти СБУ – 1450; експерти прокуратури – 1937.

Визначимо, яка форма вербування жертв трафікінга найбільш поширена. Експерти дали дуже різноманітну інформацію. Майже усі з запропонованих нами для оцінки форм вербування жертв мають велику поширеність (шлюбні агентства, агентства по працевлаштуванню, конкурси краси, модельні агентства, туристичні бюро, індивідуальне вербування). Проте найбільш поширений засіб індивідуального вербування, коли трафікер пропонує «роботу за кордоном» через знайомих або при особистій зустрічі, при нагоді – на це вказує більшість експертів усіх груп. У той же час жертв часто вербують через бюро по працевлаштуванню, шлюбні агентства, модельний бізнес і конкурси краси. Достатнє поширення одержало також вербування через туристичні агентства. Очевидно, що сьогодні трафікери використовують для вивозу всі можливі канали, засновані на легальному прикритті їхньої діяльності.

Туристичні фірми зацікавлені в обороті клієнтів. Їх цікавить тільки те, щоб у них була куплена путівка. Саме тому представник фірми може навіть постачати жертв грошима, необхідними для в'їзду в країну, і відбирати їх при перетині кордону. Тобто, вони залучені в трафікінг тільки як пособники, або взагалі на легальних основах як непрямий чинник.

Крім того, гроші можуть видаватися «човниками» – торговцями, що їдуть у країну за товаром. Їм необхідно вивезти побільше коштів при лімітованому вивозі валюти з України або введенні валюти в країну призначення. За попередньою домовленістю вони видають жертвам перед перетинанням кордону і відбирають після нього необхідну суму грошей.

Експерти відзначають, що в багатьох випадках жертви самі займаються оформленням закордонного паспорта, або він у них уже є до моменту залучення. Проте частіше оформленням документів займається сам трафікер, чим більше утягує потенційну жертву в процес трафікінга, що зобов'язує її відпрацювати «витрати на оформлення», які, як правило, у декілька разів завищені.

Саме оформлення документів майбутніх жертв відбувається або цілком законно, або з незначними порушеннями. У цьому зацікавлена не тільки жертва, але і трафікер, що уникає в такий спосіб багатьох проблем під час перевезення жертви. Як зазначили 24 жінки з 26 опитаних, вони перетинали український кордон з дійсними документами, і 17 із 26 відзначили цей же засіб при перетинанні кордонів інших держав. Деяку поширеність одержав також механізм оформлення документів на виїзд без особистої участі і документів жертви. Трафікер копіює дані документів жертви й оформляє їх за допомогою несумлінного працівника паспортного столу. Це пов'язано з тим, що потенційні жертви трафікінга іноді, побоюючись загубити паспорт, заявляють у міліцію про його захоплення або викрадення.

Менш поширеним засобом підготування документів на виїзд є їх підробка. Дорогий, більш небезпечний засіб підготування документів застосовується тільки в тих випадках, коли за кордон необхідно вивезти неповнолітніх або осіб, що не мають право його перетинати в силу того, що їх уже депортували з країни призначення. У цьому випадку підробляються документи, можливий фіктивний шлюб або за 200 доларів США «обчищається» анкета.

Незалежно від механізму залучення, трафікери прагнуть контролювати процес пересування жертв до місця призначення. Причому, як правило, чим ближче до місця призначення знаходиться жертва, тим під більшим контролем вона перебуває. У той же час, деяка частина жертв, на думку експертів, при переправці має певну свободу пересування, а деякі навіть переправлялися до місця їхнього подальшого використання самі. Це частіше усього відбувається з

жінками, що усвідомлюють, на що вони йдуть і прагнуть працювати у секс – бізнес.

Як показало опитування, люди, що доставляють жертв до місця призначення, досить часто знають, що жінки будуть надалі продані і за них будуть отримані гроші. Переважна більшість експертів указують на цей факт (11 із 13 опитаних працівників прокуратури і 52 із 59 співробітників органів внутрішніх справ зазначили, що особи, що займаються торгівлею жінок, на етапі доставки за кордон знали, що дилер отримує за жертву гроші). З протоколів допиту жертв торгівлі людьми в Боснії і Герцеговині, офіцерами ІРТГ було з'ясовано, що жінок частіше усього везуть групами, де частині жінок також відомо про перспективи їхнього використання.

Як уже указувалося вище, в інтересах трафікера зробити процес вивозу жертви за межі України і її переміщення в інших країнах максимально легальним. Тому трафікери прикладають певні зусилля по оформленню законних документів виїзду і створення легенди виїзду – працевлаштування, конкурси краси, виступ музичного або танцювального колективу. При можливості перетнути кордон без ускладнень і оформлення документів (при достатній прозорості кордону) використовується обхід контрольованих поліцією транспортних артерій і перетинання кордону на автомобілі, човні або пішки.

Саме тому перетинання кордонів інших держав із підробленими паспортами, на думку експертів, зустрічається достатньо рідко – це спричиняє за собою ризик і потребує певних витрат, яких можна уникнути іншими способами.

Цілком інші дані отримані щодо застосування підроблених віз. Жертви достатньо часто перетинають український кордон з підробленою візою і справжнім паспортом. Очевидно, це пов'язано з тим, що підробити візу простіше, аніж паспорт. Побічним доказом цього факту є дані про те, що найчастіше український кордон жертви перетинають із справжнім паспортом і справжньою візою. Рідко або майже не використовується засіб перетину українського кордону таємно без документів (наприклад, тільки 6 із 59 опитаних співробітників органів внутрішніх справ, 1 із 6 співробітників прикордонної служби і 1 із 17 співробітників неурядових організацій вказали на застосування такого засобу перетинання кордону). Хоча такі випадки бувають. При цьому використовується частіше усього автомобіль, аж до того, що жертву вивозять у багажнику іноземні громадяни.

Перетинання кордонів інших держав відбувається за подібним сценарієм. Підроблені документи використовуються рідко, жертва використовує справжні документи і перетинає кордон цілком легально.

З видів транспорту експерти в першу чергу виділяють автобус і автомобіль. Використання транспорту досить індивідуальне і залежить у першу чергу від особливостей країни вивозу і кордонів. Так, відповідно до даних, отриманих з інтерв'ю і фокус-групи, при вивозі жінок із Донецької області використовується автомобіль або автобус для їхньої доставки в Запорізьку область, далі їх відправляють у країну призначення (частіше усього в Туреччину) літаком.

З Західної України (Вінницька область) жертв доставляють автобусом або поїздом до Румунії, звідки вони переправляються в інші румунські міста, потім човном нелегально перетинають **румунсько-югославський** кордон, після чого з Белграда вони доставляються в різні міста Боснії і Герцеговини, Хорватії і Сербії машинами.

Серед проблем, із якими жінки зіштовхуються при перетинанні кордонів, експерти частіше усього вказують проблеми з паспортами і дотриманням візового режиму. Далеко не завжди в жертв є віза і паспорта, оформлені належним чином для перетинання кордонів декількох країн, що викликає ці проблеми. Менше поширені проблеми, пов'язані з провозом валюти.

Виникаючі при перетинанні проблеми частіше усього вирішуються силами перевізника або за гроші, що сплачує знову ж трафікер. Практично не буває того, щоб жертва розв'язала проблеми сама, завдяки своїм зв'язкам, або проблеми розв'язалися самі собою.

Таким чином, розв'язання таких проблем потребує грошей. Їх трафікер або бере у жертви, або вирішує проблеми сам, і тоді жертва залишається йому «винна», що посилює її залежність від трафікера. На думку експертів, часто ніяких проблем при перетинанні кордону не виникає зовсім, їх вигадує сам трафікер, щоб узяти з жертви гроші, або посилити її залежність. Саме перевізник найчастіше вимагає гроші з жертв. Іноді гроші вимагають службовці в Україні, проте виявити це і довести дуже складно, тому поширеність таких випадків важко оцінити використанням методом опитування державних службовців.

На думку респондентів, вилучення грошей у жертви (на розв'язання «виникаючих у дорозі проблем») відбувається частіше усього в Україні. Відмічаючи утягнення в організацію торгівлі жінками працівників різноманітних державних служб, експерти відзначають у першу чергу зайнятість у трафікінгу працівників паспортних столів, що оформляють документи з порушеннями. Експерти з числа співробітників СБУ говорять про залучення прикордонників і співробітників ОВС, що підтверджується даними інтерв'ю і фокус-групи, де експерти відзначали, що практично у всіх випадках продажу людей замішаний як мінімум один несумлінний державний службовець. Так, співробітник ОВС допомагає трафікеру уникнути оперативних заходів, працівник паспортного столу –

оформляє документи, а прикордонник закриває очі на не зовсім правильно оформлені документи, їхню відсутність.

Відмічаючи, на яких ролях утягнуті в трафікінг співробітники офіційних установ, експерти зазначили, що частіше усього це роль пособника. Тобто, вони одержують при цьому гроші за надання певної послуги (як, наприклад в одному інтерв'ю описувався випадок, коли прикордонник відвернувся «на замовлення», коли через його пункт пройшла неповнолітня дівчина, якій трафікери не змогли оформити документи).

Засуджено групу торгівців людьми

Набрав чинності вирок Щорського районного суду стосовно учасників організованої злочинної групи, які в 2011 році займалися продажем мешканок Чернігівської області до Туреччини з метою їх подальшої сексуальної експлуатації. Слідством доведено п'ять епізодів торгівлі людьми.

Суд погодився з позицією прокуратури. Винні особи засуджені на строки від 3 до 4 років позбавлення волі, повідомляє прес-служба прокуратури Чернігівської області.

Проведене нами вивчення механізмів торгівлі жінками дозволяє зробити такі висновки – процесі трафікінгу жінок з України практично завжди у тій або іншій мірі має місце організована злочинність. Саме це забезпечує безперервне здійснення злочинних дій протягом усього маршруту проходження жінок (іноді це 2-3 країни), підтримку документами і розв'язання усіх виникаючих на шляху до місця призначення проблем;

– процес залучення жертв у торгівлю маскується своєрідними «легендами», що забезпечують мотивацію самої жертви. Найбільше поширені – «поїздка на заробітки», «конкурс краси», «шлюб за кордоном»;

– дуже часто процес продажу або доставки до місця продажу жінок забезпечується або «прикривається» працівниками державних установ. Так, співробітники паспортних столів можуть готувати необхідні для транспортування документи, прикордонники – забезпечувати безперешкодне перетинання кордону.

Таким чином, соціологічне дослідження є достатньо потужним і інформативним інструментом у роботі зі створення системи заходів, спрямованих на запобігання торгівлі жінками. Отримана в ході досліджень інформація може значною мірою оптимізувати зусилля різноманітних установ і організацій, що прагнуть поставити заслін поширенню торгівлі людьми в Україні.

Торгівля дітьми як соціальна проблема

Із року в рік усе більше дітей по всьому світу вивозять в інші країни або регіони з метою використання у важкій нелегальній праці, для роботи у сфері секс-послуг, створення дитячої порнографії або з метою всиновлення та випрошування милостині.

Щороку 1,2 млн. дітей потерпають від торгівлі людьми, що прирівнюється до кількості дітей до 5 років в Австралії. 2 млн. дітей щорічно потерпають від комерційної сексуальної експлуатації, тобто стільки, скільки живе в Бельгії.

Ця практика, подібна до рабства, все ще має місце на всіх континентах. Права дітей порушуються, діти перетворюються у товар, який можна продати, купити, перемістити і перепродати. Дітей змушують жебракувати, їх використовують для роботи у домашньому господарстві, на плантаціях, будівельних майданчиках, шахтах, на виробництві або у сфері розваг. У деяких регіонах світу дітей продають для участі у військових конфліктах.

Інга – 16-річна дівчина, старшокласниця. Директор модельної агенції запропонував Інзі поїхати до Об'єднаних Арабських Еміратів працювати моделлю. Він відзначив, що Інга дуже гарна і зможе зробити успішну кар'єру. Пообіцяв, що Інга буде жити і відпочивати на віллі разом з подругами, а поїздка буде безкоштовною, тому що всі витрати за проїзд, оформлення візи, проживання, харчування покриє модельна агенція. За роботу ще обіцяли платити 300 доларів США на місяць. Інга погодилася.

Директор агенції оформив всі необхідні документи та придбав авіаквиток. Коли Інга та інші дівчата прилетіли в Об'єднані Арабські Емірати, м. Дубаї, їх зустріли двоє чоловіків, місцевих мешканців та відвезли на віллу одного багатого господаря, де їх прийняла Ольга, дівчина з України. Представивши себе як їх начальницю, Ольга забрала у Інги та інших дівчат паспорти. На наступний день Ольга пояснила, що за кожну дівчину заплатили по 1000 доларів США і що дівчата мають жити на віллі і вдовольняти всі бажання господаря, а саме надавати сексуальні послуги гостям, які приїжджають на віллу. Якщо дівчата комусь розкажуть про це, їм пригрозили, що посадять в тюрму або вб'ють.

Інга та інші дівчата були у відчаї, хотіли повернутися додому, але боялися за своє життя і тому надавали сексуальні послуги проти своєї волі. Крім того, без паспортів та грошей, вони не могли повернутися в Україну, а вийти за межі вілли, щоб втекти, не могли, бо навколо були охоронці, які слідували за ними. Так Інга і дівчата працювали декілька місяців. Грошей їм не платили зовсім, лише годували, примушуючи «відпрацювати борг» – гроші, які агенція витратила на

їх перевезення. Телефонувати і виходити за територію вілли забороняли. Час від часу погрожували розправою за непокору і навіть били.

Через декілька місяців, господар вирішив змінити дівчат, їм віддали паспорти, відвезли в аеропорт і відправили на Україну. Перед від'їздом їм знову погрожували розправою, якщо вони комусь розкажуть про те, що вони реально робили.

Збільшення числа проданих дітей, як правило, пов'язане з бідністю, епідемією СНІДу, економічними кризами, політичними репресіями та всезростаючим попитом з боку насильників над дітьми. Корупція та відсутність або невідповідність законів, недотримання існуючих законів — усе це є також факторами, які прямо чи опосередковано призводять до експлуатації дітей. Кожен рік тисячі дітей перепродуються з Непалу в Індію. Мережа торговців виявлена в Африці та Східній Європі. Діти з України, Росії, Молдови знайдені в Угорщині, Польщі, балтійських країнах та великих містах Західної Європи. Діти з Румунії та Молдови були запрошені як танцювальні колективи в Камбоджу для виступів, а там були примушені до проституції.

Продаж за кордон може втягувати три типи країн: країну постачальника (звідки походить потерпілий чи потерпіла від торгівлі), країну призначення (там, де отримують продану дитину) та транзитні країни (через які слідує дитина). Деякі країни підпадають під усі три категорії.

Діти можуть продаватися за межі країни, а можуть переміщуватися у її межах. Якщо таке трапляється, то це, як правило, переміщення із сільської місцевості до промислових міст або міст туристичного спрямування чи місць поблизу великих будівництв, зупинок вантажівок, портів та військових баз. Багато дітей, які потерпіли від зовнішньої торгівлі, одночасно потерпіли і від внутрішньої. В Україні найчастіше діти потерпають від внутрішньої торгівлі людьми.

Жінка за тисячу рублів дозволила 43-річному чоловікові фотосесію з оголеною донькою, а потім просто «здала в оренду» дитину на два тижні. Жінка піддалася на вмовляння 43-річного штурмана круїзного корабля «І.А. Крилов» Володимира Капішона, який спочатку попросив сфотографувати трирічну дівчинку голою. «Фотосесія» проходила в присутності матері, яка на наступний день залишила дитину на кораблі зі збоченцем. Протягом двох тижнів Капішон ховав дівчинку у себе в каюті і неодноразово твалтував її, поки теплохід возив туристів маршрутом Москва – Санкт-Петербург – Москва. Також педофіл показував дитині на своєму ноутбуці

фотографії оголених чоловіків і жінок. Після повернення дівчинка стала скаржитися матері на болі в животі і розповіла про те, що з нею робив збоченець. Проте матір, яка виховує ще двох малолітніх дітей, навіть не думала звертатися до лікаря. На щастя, скарги дівчинки почули сусіди по комунальній квартирі, які й наполягли на госпіталізації. Лікарі виявили у потерпілої ушкодження статевих органів і повідомили в міліцію. Штурмана-збоченця затримали вже наступного дня. Відомо, що раніше Володимир Капішон працював у дошкільних установах і може бути причетний до інших злочинів відносно дітей. Слідчі стверджують, що для цих підозр є всі підстави.

Половина дітей, потерпілих від зовнішньої торгівлі людьми, найчастіше виїжджали до сусідніх країн (Росія, Молдова). Країни, куди пропонували виїжджати дітям, й ті країни, в яких вони невдовзі опинилися, часто виявлялися зовсім іншими. Після прибуття дітям повідомляли, що вони мають відшкодувати та відпрацювати вартість проїзду, харчування, одягу та житла, таким чином втягуючи їх у боргову кабалу. Коли діти опираються, їх закривають у квартирах, примушують побиттями, голодом і наркотиками до роботи, надання сексуальних послуг, жебракування. Спроби втечі закінчуються побиттями, травмами і навіть смертю; були випадки, коли, не витримуючи знущань, діти намагалися покінчити життя самогубством.

Основні способи втягнення дітей в торгівлю людьми:

- пропонування привабливих умов;
- використання примусу чи погроз;
- доведення до несвідомого стану в результаті вживання спиртних напоїв, наркотиків, токсинів.

Зверніть увагу! Вербувальники заманюють дітей не тільки з бідних, але і з цілком благополучних родин.

Згідно з результатами опитування, що проводилося в рамках дослідження Міжнародної організації праці, перший контакт з вербувальником в ситуації зовнішньої торгівлі дітьми відбувається за місцем проживання дитини приблизно за чотири місяці до відправлення. Діти вирішують відправитися за кордон з метою покращити своє матеріальне становище та становище своїх батьків, набути впевненості та незалежності, побачити світ. Члени родини не відмовляють дітей, оскільки очікують грошових переказів. Відомі випадки, коли близькі родичі, а часто і батьки, друзі чи знайомі виступають посередниками або вербувальниками, особливо це стосується ситуацій внутрішньої торгівлі дітьми.

Купівля-продаж дітей здійснюється для усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях (оформлене відповідним юридичним

актом входження неповнолітньої особи до сім'ї на формальних правах сина (дочки) без наміру реального встановлення сімейних відносин виключно для подальшого використання потерпілої особи з будь-якою корисливою метою). Протягом останніх 6 років в Україні через державний Центр усиновлення іноземці усиновили (удочерили) більше 8,4 тисяч дітей. Як з'ясувалося потім, про більш ніж 4 тисяч з них нічого невідомо, і будь-які дані про подальшу долю цих дітей відсутні. Усе це відбувається завдяки недосконалому законодавству щодо захисту прав дітей у країнах, куди потрапляють українські діти. За останні роки міжнародне усиновлення (удочеріння) значно комерціалізувалося і перетворилося у бізнес, що приносить великі прибутки.

Торгівля дітьми здійснюється також і для трансплантації органів, використання для жебрацтва або примус до жебрацтва. Майже кожна дитина-жебрак, котру ми можемо бачити у транспорті, в пішохідних переходах, біля станцій метро, має свого «хазяїна», котрому вона має принести певну суму грошей за день. Ті копійки, які ми даємо жебракам, утримують їх і надалі на вулиці. Жінки-жебрачки, які тримають на руках дітей, що постійно сплять, завдають непоправної шкоди їхньому здоров'ю, бо використовують для їх заспокоєння наркотичні речовини або снодійне). Іншою формою використання дітей є втягнення в збройні конфлікти. За даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) з 1990 р. в результаті військових конфліктів загинуло 3,6 млн. осіб, близько 45% від загальної кількості – діти. Перелік функцій дівчат та хлопців досить багатий: активна участь в бойових конфліктах, робота в розвідувальних загонах, збір розвідувальної інформації, перенесення вантажів, надання медичної допомоги, рабська праця, надання сексуальних послуг. На щастя, для України ця практика не є поширеною.

Торгівля дітьми карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років (ст. 149, Кримінального кодексу України).

16-річний Микола найменший в родині, крім нього є старші два брати й сестра. Батьки давно розлучилися. Мати не працює, на пенсії. Хлопець вирішив влаштуватись на роботу, щоб допомогти сім'ї. Спочатку влаштувався на роботу в селі, де жив, був різноробочим на колгоспній пилорамі. Одного дня знайомий 23-річний хлопець із сусіднього села, Максим, розповів Миколі про можливість влаштуватися на роботу на пилорамі в Росії. Обіцяв, що за таку ж роботу, яку Микола виконує в селі, там отримуватиме до 800 доларів США на місяць.

Проживання буде в будинку в хороших умовах. Хлопець погодився, до Росії на цю роботу на пилорамі погодилися поїхати ще 8 молодих хлопців. До Росії хлопці їхали мікроавтобусом, який замовив

Максим. Проїзд оплачували самі, окрім цього кожен мав заплатити по 1000 гривень Максиму за допомогу влаштуватися на цю роботу. Максим супроводжував хлопців до місця призначення. По прибуттю на місце роботи, у хлопців забрали документи під приводом оформлення на роботу. Миколу та інших хлопців поселили у недобудованому дерев'яному бараку, який хлопці мали добудувати самі. Спати не було на чому. Працедавець, господар пилорами, пообіцяв, що незручності проживання компенсує зарплатою, до роботи стали наступного ж дня. Протягом першого тижня хлопцям встановили платню в 250 російських рублів (близько 10 доларів США) за 1 кубометр напилених матеріалів. Через тиждень оплату зменшили, мотивуючи це погіршенням якості роботи, але навіть ті малі гроші хлопці не отримували, бо господар пилорами виплачував гроші за роботу всіх українських хлопців вербувальнику Максиму. Вербувальник же на руки хлопцям їхню заробітну платню не давав, посилавшись на те, що купуватиме для них продукти харчування, а решту грошей виплатить перед від'їздом додому. Працювали і в дощ, і в спеку по 14-16 годин, без вихідних. Над хлопцями господар постійно знущався, здійснював психологічний тиск. Якщо хтось із робітників не виконував план, бригадир накладав на нього штраф, а за непокору – жорстоко бив. Так тривало декілька місяців. Хлопці хотіли повернутися додому, але їм не дозволяли, паспорти не віддавали. Територія охоронялася, навколо був паркан із колючим дротом і собаками, втекти було неможливо. Микола сильно хворів через перевтому та відсутність медичної допомоги. Не міг працювати. Він випросив документи у вербувальника під приводом, що поїде додому за теплим одягом і повернеться. Вербувальник і господар пилорами погрожували йому, що якщо він звернеться в міліцію, вони знайдуть його в селі і розправляться з ним та його рідними. Хворого Миколу відпустили за речами, заробітну платню не дали, дали лише гроші на проїзд. Микола туди більше не повернувся.

Торгівля дітьми є багатолікою проблемою. Глобальний світовий ринок втягує мільйони дітей і дає багатомільйонні доларові прибутки, створюючи ситуації цілковитого порушення прав дітей на щасливе дитинство, на достойне, продуктивне та корисне життя.

Торгівля дітьми – здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування або одержання дитини шляхом погрози силою чи її застосування або інших форм зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, що контролює дитину.

Свобода та особиста недоторканність, як фундаментальні соціальні блага людини, являються основними об'єктами злочинних

посягань. Свобода людини є однією з надважливих цінностей сучасного цивілізованого суспільства, а забезпечення недоторканності свободи особи – однією з головних функцій держави. Поширення транснаціональної організованої злочинності викликає останнім часом все більше занепокоєння, оскільки представляє собою загрозу всій світовій спільноті.

Торгівля людьми як явище в українській державі з'явилося вже на початку другого тисячоліття нашої ери – за часів Стародавньої Русі. Перша національна правова пам'ятка – Руська Правда київського князя Ярослава Мудрого, дані про яку дійшли до наших днів, у своїх статтях містила інформацію щодо наявності купівлі-продажу людей. Щодо заборони продажу чи купівлі людей Руська Правда замовчує, що дає підставу вважати торгівлю таким «товаром», з точки зору згаданого джерела, цілком правомірною. За часів Радянського періоду взагалі вважалося, що торгівля людьми існує лише за межами СРСР, оскільки жорсткий режим людського транспортування через територію Радянського Союзу створював значну перешкоду для вільного в'їзду в Країну Рад та виїзду з неї. Однак, із падінням адміністративно-командної системи та розпадом СРСР, що призвело до нестабільної політичної та економічної ситуацій в країнах СНД, процес «купівлі-продажу людей» знову почав набирати обертів. Вже в середині 90-х років ХХ ст. міжнародне товариство визнало, що країни колишнього СРСР є головними «постачальниками людей на світові ринки». На сучасному етапі розвитку української держави можна впевнено констатувати, що актуальним стає пошук шляхів попередження вчинення злочинів, передбачених ст. 149 Кримінального кодексу України (далі КК України), у зв'язку з тим, що ця проблема набрала значних масштабів і розвивається в не найкращому для України напрямку. Торгівля людьми стала «складовою міжнародного кримінального бізнесу» і жертвами сучасних форм рабства в усьому світі щорічно стають тисячі людей. Усі країни намагаються викоренити це явище, створюючи безліч правових інститутів, діяльність яких спрямована на попередження та припинення різного роду правопорушень та злочинів в області посягання на права та свободи, честь, гідність недоторканість і безпеку людини. Що ж стосується норм міжнародного законодавства, то кожна країна повинна гарантувати їх виконання і тим самим захищати громадян від таких злочинних посягань. Переважну більшість потерпілих від торгівлі людьми складають діти. Всеукраїнський Комітет захисту дітей досліджує дотримання прав дитини в Україні вже протягом 10 років. За цей час вченими-правниками було проведено низку моніторингових та досліджень щодо порушень прав дитини у сферах охорони здоров'я, освіти, забезпечення майнових прав. Нажаль, в усіх регіонах світу, серед яких Україна не є винятком, незаконна торгівля дітьми, контра-

бандний провіз, фізична та сексуальна експлуатація та викрадення, а також економічна експлуатація, залишаються повсякденною реальністю. З метою подальшого запобігання вчиненню таких злочинів, важливим є визначення причин виникнення цієї проблеми. Основними причинами, які спричиняють торгівлю людьми, зокрема дітьми, в Україні є:

- сучасний негативний стан економіки і зайнятості населення України;

- недоліки нормативно-правового регулювання соціально-економічної сфери;

- прогалини діючого кримінального та кримінально-процесуального законодавства;

- невідповідність законодавчої бази України нормам міжнародного права, що обмежує можливості правоохоронних органів в боротьбі з такими злочинами;

- пропаганда розпусти і насильства в засобах масової інформації;

- бездоглядність дітей, хиби навчально-виховної роботи з ними;

- поширення алкоголізму і наркоманії та значне омолодження цих явищ;

- слабка поінформованість потенційних потерпілих про порядок виїзду з України;

- недостатній і нерегулярний контроль за діяльністю фірм, агентств та інших суб'єктів господарювання, що здійснюють працевлаштування громадян, надають шлюбні послуги, організують туристичні поїздки;

- недостатня активність правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинами проти волі, честі та гідності особи.

Зміст поняття «торгівля людьми» можна з'ясувати шляхом буквального тлумачення ст. 149 чинного КК України: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». Національне кримінальне законодавство, зокрема ст. 149 КК України, у випадках, коли потерпілою від злочину є дитина, використовує два терміни: неповнолітні та малолітні. Так, торгівля людьми буде кваліфікуватися, як вчинена щодо неповнолітнього, коли потерпілою від цього злочину є дитина віком від 14 до 18 років, і щодо малолітнього – у віці дитини до 14 років. Згідно з офіційною статистикою МВС України за перше півріччя 2010 р. було зареєстровано 189 злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, потерпілими у яких визнана 21 дитина. 17 таких злочинів було зафіксовано на території Луганської області. Загалом з 1 січня 2009 року по 1 червня 2010 року 39 неповнолітніх проходили у якості потерпілих по 26

кримінальним справам. Наслідки для дітей, які потрапили у ситуацію торгівлі людьми, у більшості випадків украй руйнівні. У 2010 році було зареєстровано 257 злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, у році 197 злочинів.

Діти, які потрапили у ситуацію торгівлі людьми, не завжди можуть адекватно оцінити ситуацію. Зазвичай вони почувають себе винними у тому, що сталося. Більшості з них знаходяться в стадії важкого спілкування та встановлення взаємовідносин зі своїми однолітками, вони можуть боятись дорослих та проявляти недовіру, страждати від нестачі елементарних життєвих навичок та низького рівня освіти, від різних видів залежності. Становище дітей, звільнених із ситуації торгівлі людьми, нині залишається досить важким і скрутним. Кожна третя дитина забезпечує себе всім необхідним сама. Лише кожному другу дитину, звільнену від ситуації торгівлі людьми, забезпечують батьки або інші члени родини. Решта дітей отримують допомогу в рамках програми або забезпечується друзями та іншими особами. Майже кожна третя дитина не має свого житла, проживає у притулку або й взагалі його не має.

Розслідування таких злочинів ускладнюється тим, що транснаціональна злочинність виробила добре відпрацьований механізм здійснення торгівлі людьми. Той якому прослідкувати рух «живого товару» надзвичайно важко. Торгівля дітьми означає будь-який акт, внаслідок якого дитина передається будь-якою особою або групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування. Це суспільно небезпечне явище завдає шкоди сімейним відносинам, заподіює збитки генофонду країни. Цим пояснюється необхідність розробки дієвої методики розслідування таких злочинів та пошуку альтернативних форм та методів запобігання їх вчиненню. Запобігання злочинам є найбільш ефективним засобом боротьби зі злочинністю та підтримання правопорядку. Запобігання злочинам становить собою систему дій щодо анти суспільних явищ та їхніх детермінант з метою зниження рівня злочинності й усунення криміногенних факторів.

Не зважаючи на те, що держави використовують певні методи та заходи з метою попередження вчинення торгівлі людьми, це явище продовжує катастрофічно поширюватися в нашому суспільстві. Особливо загрозовою стає ситуація в світі торгівлі дітьми та жінками, тому світова спільнота повинна впроваджувати в життя справді дієві механізми, а не лише декларувати загальні принципи таких дій. Щодо України, то необхідно продовжувати проводити офіційні дослідження з метою вдосконалення законодавства у цій сфері та підвищення ефективності його застосування.

Питання для самоконтролю

1. Які чинники сприяють виникненню та поширенню явища торгівлі людьми в Україні?
2. З якою метою здійснюється сучасна еміграція з України?
3. Проаналізуйте сучасне тлумачення торгівлі людьми.
4. Дайте кваліфікаційні ознаки злочину «торгівлі людьми» згідно Кримінального кодексу України.
5. Наведіть приклади різних форм торгівлі дітьми.
6. Назвіть основні, на Вашу думку, причини залучення дітей до торгівлі ними.
7. Наведіть три аргументи «за» і три аргументи «проти» усиновлення (удочеріння) дітей іноземними громадянами. Аргументи помістіть у таблицю. Обговоріть отримані результати у класі.
8. З наведеного нижче переліку виберіть документи, необхідні дитині для поїздки за кордон.
  - Паспорт громадянина України
  - Свідоцтво про народження
  - Страховий поліс
  - Нотаріально завірена довіреність батьків дитини на виїзд її за кордон
  - Довідка про стан здоров'я
  - Виписка з табелю успішності
  - Дитячий проїзний документ
  - Похвальний лист
  - Довідка про участь у гуртках.
9. Поміркуйте, які 3 пункти Ви включили б до Національної програми протидії торгівлі дітьми? Запишіть їх.

Рекомендована література

1. Боротьба з контрабандою жінок в Україні (науковий звіт) / Міжнародна організація міграції. – 2001.
2. Боротьба проти використання праці дітей та протидія торгівлі дітьми (матеріали МОМ). – К. : Міжнародне бюро праці, 2005. – 30 с.
3. Вісник Університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск – Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України. – Х., 1999.
4. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Торгівля_дітьми.
5. Довідник з реабілітації та реінтеграції дітей, постраждалих від торгівлі людьми, та проведення наради з випадку (кейс-конференції) / [укл. : Ігнат'єва А. М., Кальбус О. В., Мручковська Е. М.]. – Київ-Чернівці : Книги ХХІ, 2010. – 116 с.

6. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти : навч.-метод. посіб. / І. Д. Зверева, Р. М. Зеленський, Н. С. Калашник та ін. – К. : Україна, 2008. – 284 с.
7. Зеленецький В. С. Пределы развития общей теории борьбы с преступностью / В. С. Зеленецький // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / ред-кол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 20. – 326 с.
8. Ключко А. М. Торгівля дітьми як соціальна проблема в Україні / А. М. Ключко, М. І. Бардакова // Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18-19 травня 2012 р.). – Одеса : у 2-х частинах. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. 2. – С. 91-94.
9. Костючек М. Ф. Торгівля дітьми, як соціально-педагогічна проблема / М. Ф. Костючек // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. 114. – С. 122-124. (Серія: Педагогічні науки).
10. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 01.09.2001 р. № 2341-III // ВВР України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 149.
12. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
13. Лизогуб Я. Г. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства : навч. посібник / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко ; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С. С. Яценко. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.
14. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт. Стан та структура злочинності в Україні (2010 - 2011 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134>.
15. Робочий зошит / Міністерство освіти і науки України, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна». – Київ, 2006.
16. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
17. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова та ін. – К. : Агентство Україна, 2011. – 292 с.
18. Migrant trafficking and human smuggling in Europe (a review of the evidence with case studies from Hungary, Poland and Ukraine). Vienna, IOM. 2000.

1.3. Характеристика процесу торгівлі людьми

Щороку сотні тисяч людей мігрують у пошуках кращого життя. Але обмеження, накладені міграційною політикою, у поєднанні з диспропорціями соціально-економічного розвитку різних країн, зменшують можливість робити це самостійно або користуючись законними й безпечними каналами. Тому щороку продовжує надходити інформація про сотні випадків торгівлі людьми – осіб, які у процесі міграції стають жертвами цього тяжкого злочину. Втім, встановити їх точну кількість важко. Будь-які дані про масштаби торгівлі людьми спираються на випадки, офіційно встановлені правоохоронними органами, громадськими організаціями та міжнародними агенціями. Але через приховану природу цього злочину фахівці говорять про значну кількість випадків, про які не повідомляється.

Злочинні прибутки від торгівлі людьми складають величезні суми. За деякими експертними оцінками, у світовому масштабі злочинні угруповання нагромаджують понад 30 мільярдів доларів щорічно від експлуатації жертв торгівлі людьми. Для порівняння – ця сума приблизно дорівнює дохідній частині Державного бюджету України у 2007 році.

Україна насамперед вважається країною походження потерпілих від торгівлі людьми. Це не виключає можливість того, що іноземці можуть постраждати від торгівлі людьми на території України, або що громадяни України можуть потрапити у подібну ситуацію у власній країні.

Згідно даних Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Міністерства внутрішніх справ України, протягом 2005 року встановлено та повернуто в Україну 446 потерпілих від торгівлі людьми, з яких 39 – неповнолітні; протягом 2006 року встановлено та повернуто в Україну 393 потерпілих від торгівлі людьми, з яких 52 – неповнолітні; протягом січня-вересня 2007 року встановлено та повернуто в Україну 337 потерпілих від торгівлі людьми, з яких 52 – неповнолітні.

Визначення термінів

*Торгівля людьми – це тяжкий злочин, який є грубим порушенням прав людини. Україна була серед перших країн у Європі, які встановили кримінальну відповідальність за торгівлю людьми; положення щодо покарання за цей злочин з'явилося у Кримінальному кодексі України в 1998 році. У Кримінальному кодексі України, ухваленому у 2001 році, покарання за торгівлю людьми передбачено статтею 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», яка визначає ці злочинні дії як «вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». Певні обставини, зокрема вчинення злочину щодо неповнолітнього чи організованою групою, або створення небезпеки для життя чи здоров'я вважаються обтяжливими і, відповідно, передбачають суворіше покарання. Це положення відображає складну сутність торгівлі людьми і спирається на визначення, котре узгоджено на міжнародному рівні і міститься у статті 3 *Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї*, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалені 2000 року.*

Хоча визначення торгівлі людьми може видатися складним, його можна розбити на три складові: **дії, засоби і мету.**

Тільки поєднання зазначених трьох елементів складає злочин торгівлі людьми, скоєння якого може відбуватися в межах однієї країни (так звана «внутрішня» торгівля людьми) або кількох країн.

Згадані вище визначення торгівлі людьми мають кілька дуже важливих наслідків:

1. Ними визнаються *різні форми експлуатації*, а не обмежуються лише сексуальною експлуатацією, таким чином охоплюються такі форми експлуатації як примусова праця, підневільний стан, вилучення органів, втягнення у злочинну діяльність.

2. Вони стосуються долі не лише виключно дівчат і жінок, але визнають, що потерпілими можуть стати *чоловіки, жінки і діти.*

3. Вони не передбачають обов'язкового перетину державних кордонів – торгівля людьми може відбуватися *також і в межах однієї країни.*

4. Вони передбачають *усунення або викривлення добровільної згоди потерпілої особи* шляхом застосування таких чинників як обман, шантаж, застосування або погроза застосування сили.

Першопричини торгівлі людьми

Існування торгівлі людьми можна пояснити комплексом факторів. Основні з них можна поєднати у *фактори попиту і фактори пропозиції*.

Щодо *попиту*, то тут ми насамперед говоримо про прагнення отримати додаткову вигоду, експлуатуючи жертв торгівлі людьми, іншими словами – це попит на неофіційну, незахищену і дешеву працю. Як було зазначено вище, експлуатація може мати різноманітні форми і проявлятися як у відверто злочинному середовищі (наприклад, примушування малолітніх здійснювати крадіжки), так і в ситуації, де така експлуатація може відбуватися за пристойним «фасадом» (наприклад, використання примусової праці на будівництвах, у сільському господарстві або у хатній роботі).

Фактори *пропозиції*, як правило пов'язані із прагненням людей знайти кращу роботу, яка могла б забезпечити їм та їхнім родинам відповідно кращі умови існування. Це зумовлюється так званими «чинниками виштовхування» (наприклад, відсутність робочих місць, низька оплата праці, насильство в сім'ї) та «чинниками притягування» (можливість отримати бажану оплату праці, комфортніше соціальне середовище). Слід зауважити, що як чинники виштовхування, так і чинники притягування *можуть бути реальними або ж уявними* – останнє, як правило, обумовлено недостатнім (або хибним) поінформуванням.

До згаданих передумов необхідно також додати негнучкі або непрозорі режими трудової міграції, які існують між державами походження і призначення мігрантів, неефективні, недостатні або відсутні канали поінформування населення, а також такі чинники: корупція в органах влади, недостатня ефективність діяльності правоохоронних органів щодо переслідування злочинців, нескоординованість дій різних установ і організацій із протидії торгівлі людьми та інші. Проте найголовнішим є прагнення злочинних груп використати перелічені обставини для отримання вигоди.

Основні риси торгівлі людьми як злочину

Торгівля людьми відбувається на кількох рівнях – від спонтанних контактів, до високоорганізованих злочинних мереж. Майже завжди торгівля людьми передбачає існування певних груп, які складаються з ланок, кожна з яких виконує свою функцію. Такі групи можуть бути як сталими, так і ситуативними.

У процесі торгівлі людьми можна виокремити **три основних стадії**, на кожній із яких зазвичай задіяні різні групи злочинців, і які мають свої особливості щодо того, що відбувається із потерпілими: *вербування, перевезення, експлуатація*.

Вербування. На цій стадії вербувальники підшуковують потенційних жертв для подальшої передачі їх для експлуатації. Основним завданням злочинців на цьому етапі є визначення особи, життєві обставини і характер якої можуть спонукати її до дій, які зрештою приведуть її під контроль торгівців людьми, та спонукання потенційної жертви на здійснення таких кроків. На практиці це може виглядати як пропозиція добре заробити за невеликий проміжок часу особі, яка шукає заробітку. До вразливих категорій потенційних жертв торгівлі людьми можна віднести також сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб зі складними сімейними обставинами, жінок, які потерпають від насилля в сім'ї, та інших.

Усупереч поширеній думці, у якості вербувальників можуть виступати не лише незнайомі або малознайомі особи. Непоодинокими є випадки, коли вербуванням жертв торгівлі людьми замаються близькі знайомі (колишні однокласники, колеги по роботі) і навіть родичі потерпілих. ***Вербувальниками можуть бути як чоловіки, так і жінки.*** Функції вербувальників можуть також виконувати туристичні агенції або агенції, що офіційно або неофіційно займаються посередництвом у працевлаштуванні за кордоном, шлюбні або модельні агенції.

Як правило, **методи**, які використовуються вербувальниками, зводяться до таких:

- Пошук поодинокими вербувальниками зацікавлених чоловіків та жінок у барах, нічних та диско-клубах, на ринках;
- Вербування через неформальні кола сімей та/або друзів;
- Поширення оголошень щодо роботи та навчання за кордоном;
- Діяльність під виглядом агентств, що пропонують роботу або навчання за кордоном, шлюбні або туристичні агентства;
- Оформлення фіктивних шлюбів;
- Викуп дітей в опікунів/батьків.

Процес вербування завершується домовленістю про те, що потенційна жертва пристає на пропозицію вербувальника. У багатьох випадках вербувальник також пропонує послуги із оформлення необхідних документів (виготовлення закордонного паспорта, оформлення віз, контрактів на роботу), які, втім, нерідко виявляються фальшивими або нікчемними. Злочинці також намагаються на цьому етапі втягнути обраних жертв у боргову кабалу пропонуючи «позичити» необхідні суми грошей для виконання всіх необхідних процедур.

На етапі вербування жертви зазвичай **не зазнають фізичного тиску**, проте вони **можуть зазнавати морального або психологічного впливу** з боку вербувальників, які їх ошукують неправдивими або напівправдивими обіцянками.

Перевезення – це процес, під час якого потерпілих переміщують в межах або/та за межі країни походження (через країну/країни транзиту) до їх остаточного місця призначення. Із дій, перелічених у визначенні цього злочину, під час перевезення потерпілих зазвичай відбувається не лише переміщення, а також їх передача, одержання і переховування. Нерідко процес перевезення відбувається у кілька етапів, коли потерпілих переміщують з одного місця до іншого на шляху до пункту призначення.

У випадку перевезення потерпілих за кордон, торгівці людьми часто сприяють тому, аби їхні жертви не мали або втратили законні підстави для перебування та/або працевлаштування у країні призначення або в країні транзиту. Метою цього є введення їх у залежність від злочинців і використання цих обставин надалі для здійснення контролю над потерпілими.

Перевезення відбувається, найчастіше із супроводом – явним або прихованим. Це робиться, аби унеможливити ситуації, коли жертва може не прибути до місця призначення, наприклад, самотійно змінивши маршрут, або через затримання імміграційними/прикордонними службами (нерідко торгівці людьми мають налагоджені корупційні стосунки із посадовцями, які можуть сприяти безперешкодному слідуванню жертв торгівлі людьми). Такий супровід також має на меті зменшення кола контактів жертви з оточуючими.

Основні види в'їзду до країни транзиту/призначення:

– *прихований*: незаконний в'їзд (без відповідних документів) транспортними засобами, у схованках, у контейнерах, пішки;

– *відкритий*: використовуючи підроблені документи на в'їзд/виїзд або посвідчення особи;

– *відкритий*: використовуючи справжні, дійсні документи, але які мають інше призначення (наприклад, туристична або студентська віза, що не дає права на працевлаштування).

На етапі перевезення потерпілі **можуть зазнавати обмеження волі пересування/спілкування** з боку торгівців людьми, що може здійснюватися як із застосуванням фізичного впливу, так і психологічного тиску.

Контроль та експлуатація. На цій стадії повністю реалізується мета торгівців людьми – експлуатація потерпілих. Після прибуття до місця призначення, потерпілі опиняються в умовах, подібних до рабства, коли їх примушують до виконання таких завдань і на таких умовах, на які вони не давали дійсної згоди.

На окрему увагу заслуговує питання про надання потерпілими **згоди на експлуатацію**. Стаття 3 Палермського Протоколу зазначає, що «згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті (а)».

РОЗДІЛ 1

Таким чином, навіть якщо потерпілий раніше дав згоду на те, що він буде експлуатований, така згода жодним чином не може виправдовувати злочинців або ж применшувати шкоду, заподіяну потерпілій особі.

З метою утримання жертв у покорі торгівці людьми вдаються до різноманітних **методів контролю**, серед яких:

- Боргова кабала.
- Вилучення документів, що посвідчують особу, та/або проїзних документів.
- Ізоляція – мовна та соціальна, заборона спілкування.
- Погрози та/або застосування насильства.
- Погрози та/або застосування розправи з сім'єю/близькими потерпілої особи.
- Примушування/спонування до вживання наркотичних речовин або алкоголю.
- Тортури.
- Позбавлення сну, води, їжі.
- Психологічний тиск, шантаж.

Доволі поширеними формами впливу є «наочні» покарання, коли обирається одна особа з групи жертв і над нею чиниться розправа.

Унаслідок застосування таких форм впливу на потерпілих останні зазнають серйозних травм – як фізичних, так і психічних. Непоодинокими є випадки, коли знущання злочинців призводять до серйозного каліцтва і навіть до смерті жертв.

Хто стає жертвами торгівців людьми?

Неможливо створити універсальний портрет «жертви торгівлі людьми». Жертвою цього злочину можуть стати і жінки, і чоловіки, і діти. Багато людей в усьому світі мають однакове бажання мігрувати за кордон, щоб там працевлаштуватися і у такий спосіб покращити свої життєві перспективи і розширити спектр своїх можливостей. Не всі опиняються в руках торгівців людьми, але багато людей все ж несподівано для себе потрапляє в умови експлуатації.

Серед виявлених жертв торгівлі людьми є особи з різним рівнем освіти, сферою професійної діяльності, соціальним походженням. Тому не можна штучно обмежувати коло тих, на кого мають бути спрямовані зусилля із запобігання торгівлі людьми, і кому може знадобитися допомога.

Чим відрізняється торгівля людьми від подібних злочинів?

Межі між різними злочинами часто нечіткі, тому кожен випадок слід розглядати окремо. Це твердження особливо справедливе щодо торгівлі людьми і незаконного ввезення мігрантів. І те й інше є формами транснаціональної організованої злочинності і часто має

спільні риси, наприклад, бажання осіб полишити свою домівку заради кращого майбутнього. Однак незаконне ввезення мігрантів можна охарактеризувати як сприяння нелегальному перетину кордону заради отримання винагороди за такі «послуги». При цьому мігранти після прибуття на місце призначення самі вирішують що їм робити. І хоча мігранти з неврегульованим статусом можуть наражатися на небезпеку і опинитись у скрутній ситуації, що робить їх уразливими для насильства в країні призначення, особи, які займалися їх перевезенням, не мають наміру у подальшому експлуатувати цих мігрантів. На відміну від них, особи, які потерпають від торгівлі людьми, опиняються в ситуації неперервної експлуатації, котра провадиться з метою отримання торгівцями людьми нелегальних доходів. До постраждалих від торгівлі людьми слід ставитись саме як до жертв тяжкого злочину.

Останні дослідження свідчать, що до найуразливіших груп громадян України входять незаміжні жінки віком 18-27 років і одружені чоловіки віком 31-60 років з низьким рівнем освіти, а також неповнолітні 13-18 років з неблагополучних сімей.

Покарання за такі дії передбачено зокрема статтею 332 Кримінального кодексу України (Незаконне переправлення осіб через державний кордон України), а також визнано злочином у *Протоколі проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря*, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Існує **три суттєві відмінності** між незаконним ввозом мігрантів і торгівлею людьми:

Згода: Незаконний ввіз мігрантів може здійснюватися в небезпечних і принизливих умовах, але при цьому мігранти самі погоджуються на незаконний перетин кордону. А от жертви торгівлі людьми ніколи не давали своєї згоди або, навіть якщо спочатку вони і погодилися, то їхня згода втрачає чинність через примусові, шахрайські або насильницькі дії торгівців людьми.

Експлуатація: Незаконний ввіз мігрантів закінчується прибуттям мігранта на місце призначення, тоді як торгівля людьми передбачає постійну експлуатацію жертви. З практичної точки зору, для жертв торгівлі людьми наслідки зазвичай тяжчі, а тому вони потребують більшого захисту від повторної віктимізації та інших форм насильства, ніж мігранти.

Міжнародний характер: Незаконний ввіз мігрантів завжди має міжнародний характер, а торгівля людьми – не обов'язково. Торгівля людьми може відбуватися незалежно від того, переміщують жертву до іншої країни, чи тільки в інше місце в межах однієї країни.

Торгівля людьми не тотожна *проституції*. Ці два явища часто поєднані у публічному дискурсі з тієї простої причини, що більшість

знаних і поширених сценаріїв торгівлі людьми в Європі належать саме до випадків торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Така ситуація склалася через те, що кримінальне законодавство багатьох європейських країн донедавна метою торгівлі людьми визначало тільки сексуальну експлуатацію. Втім, у випадку сексуальної експлуатації мова йде про *примушування* до заняття проституцією (або виконання інших дій сексуального характеру) – жертва не має можливості відмовитися від надання таких послуг і, як правило, не отримує винагороду, що є суттєвою відмінністю від ситуації, коли особа самостійно і добровільно вирішує надавати послуги сексуального характеру з метою отримання винагороди і так само має можливість вільно припинити такі свої дії.

Окрім цього, українське кримінальне законодавство також розрізняє торгівлю людьми та примушування до проституції, останнє зокрема передбачено статтею 303 Кримінального кодексу України (Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією). Торгівля людьми відрізняється від цього злочину у двох з основних елементів, які згадувалися вище, – дії (наприклад, також вербування, переміщення) та наявність визначеної мети – експлуатації; Палермський Протокол також наводить більш широкий перелік способів впливу на потерпілих у визначенні торгівлі людьми.

До жертв торгівлі людьми не слід ставитись як до злочинців.

Відповідно до Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, потерпілих осіб не можна притягати до відповідальності «за їх причетність до незаконних видів діяльності, коли така причетність є наслідком примусу» (положення про звільнення від покарання). Такі злочини, наприклад, порушення законів про імміграцію чи проституцію, можуть розцінюватись як адміністративні. Жодну людину, яку визнано жертвою торгівлі людьми, не слід карати – незалежно від того повертається вона в Україну з іншої країни чи є іноземцем, якого визнано жертвою торгівлі людьми в Україні.

Коли коїться злочин або Як розпізнати жертву торгівлі людьми?

– працює проти своєї волі, не може залишити свого робочого місця або завжди перебуває під наглядом;

– були відібрані документи, жертва утримується примусово та не має свободи пересування;

– зазнає фізичних покарань та психологічного тиску, їй або її рідним чи близьким погрожують, якщо вона відмовлятиметься працювати;

– жертві забороняють спілкуватися із рідними та знайомими по телефону;

– боїться говорити про свою ситуацію у присутності експлуататора;

– не підписувались угоди, жертва не контролює власний заробіток, сплачує високу частку зі свого заробітку експлуататорові, щодня мусить відробити певну мінімальну суму, сплачує борги чи штрафи, які встановлює експлуататор на власний розсуд, весь заробіток працівника «зберігається» у роботодавця до завершення сезонних робіт (як, наприклад, застава, що працівник не втече);

– задалегідь підписує на ім'я роботодавця боргове зобов'язання;
– відмовляють у медичному обслуговуванні, ліках, необхідних процедурах;

– змушують до принизливої або компрометуючої поведінки, яку знімають на фото чи відео (наприклад, зйомка побиття, роздягання), що згодом можна використати як компрометуючий матеріал;

– змушують вживати алкоголь, наркотики чи інші препарати, або, навпаки, відбирають їх, якщо жертва залежить від них, з метою підвищення «слухняності».

Представництво міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні у партнерстві з українськими громадськими організаціями та державними установами з 1998 року надає допомогу постраждалим від торгівлі людьми. З січня 2000 р. по березень 2010 р. 6559 постраждалих осіб отримали медичну, психологічну, освітню, юридичну та іншу допомогу від МОМ. Вона підтримує роботу Національної гарячої лінії з протидії торгівлі людьми, де можна безкоштовно та анонімно отримати пораду та консультацію фахівців.

Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми:

0-800-505-501 безкоштовно зі стаціонарних телефонів в Україні
527 – безкоштовно з номерів Білайн, Київстар, МТС та life :)

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «торгівля людьми».
2. Охарактеризуйте першопричини торгівлі людьми: фактори попиту й пропозиції.
3. Проаналізуйте стадії трафікінгу: вербування, перевезення, експлуатація.
4. Хто стає жертвами трафікерів?
5. Як розпізнати жертву торгівлі людьми?

Рекомендована література

1. Протидія торгівлі людьми : посібник для інспекторів міліції. – К. : Контрольна місія ОБСЄ в Скоп'є, 2007. – 32 с.
2. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.

1.4. Основні причини, чинники та наслідки торгівлі людьми

Торгівля «живим товаром» як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі взагалі. Сьогодні з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Змінюються методи та підходи злочинних угруповань, способи вербування, групи ризику. Загалом зміни мають такі вияви: потерпілими від торгівлі людьми стають і чоловіки; усе менше жінок у віці за 35 років, а більше молодих – 15-19 років вивозяться для роботи у секс-індустрії, що свідчить про тенденції до омолодження бізнесу і дитячого рабства; з'являється інформація про факти торгівлі дітьми; торгівці висувають більше вимог до «якості товару»; все більше з'являється потерпілих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а експлуатувалися в домашньому господарстві, на напівлегальних та нелегальних мануфактурах та фабриках (їх вік 30-50 років); нові місця пошуку товару (торгівці переходять до вербування у сільську місцевість); більш завуальованим та законспірованим стало вербування.

Торгівлю тлумачать як: такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю); продаж, що призводить до застосування щодо людини інститутів та звичаїв тотожних з рабством, таких, як боргова кабала, сімейне рабство; вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання в проституції або порнобізнесі; продаж дитини для незаконного усиновлення; використання ембріона чи плода людини з корисливою метою (фактично продаж ембріону чи плоду); продаж людини з метою незаконного вилучення її органів.

Процес торгівлі людьми може включати особу або групу осіб, починаючи з вербувальника і закінчуючи особою, яка купує чи одержує жертву. Це може бути особа, що утримує людину в умовах рабства чи застосовує до неї методи, тотожні рабству, примусова праця, наприклад, примусове використання в промисловій, сільськогосподарській, рибальській галузях, чи в жебрацтві, у домогосподарстві служницею, чи в примусовому шлюбі. Відповідно до сучасного тлумачення торгівлі людьми, вона визнається і без ознаки

перетинання державних кордонів. Адже є велика кількість випадків «внутрішньої» торгівлі людьми, що відбувається під час переміщення людей з одного регіону в інший у межах однієї країни. Такі особи страждають від насильства не менше тих, кому доводиться перетинати кордон.

Необхідно визначити основні поняття щодо торгівлі людьми в Україні. Торгівля людьми – здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

Запобігання торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на попередження причин та передумов, що впливають на торгівлю людьми.

Протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом запобігання цьому явищу, боротьби з ним та надання допомоги й захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають у руки покупцю за рубежем, одержуючи відразу гроші. Раніше вербувальники займалися лише вербуванням і оформленням документів, інші функції брали на себе інші злочинці. У такій ситуації вербувальники часто не одержували обіцяні їм гроші. Поширюється внутрішня торгівля – з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, у тому числі на замовлення іноземців; змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, зростають масштаби проблеми.

Я народилася в селі під Києвом у родині вчителів. Після закінчення школи не склала вступні іспити в університет. Працювала в радгоспі, але зарплатня була невелика. Знайома мами кілька разів їздила в Італію на заробітки. Вона запропонувала мені поїхати разом з нею і працювати гувернанткою.

Мої господарі виявилися літньою парою, що проживає у великому двоповерховому будинку. Працювати мені доводилося з п'ятої ранку до ночі без вихідних. Щоранку починалося з того, що я мила туалети і ванни.

Для досягнення відбілюючого ефекту доводилося користуватися миючими речовинами з високим вмістом хлору. Рукавички мені не купували, тому що вважали це зайвим. Потім я прибирала всі кімнати, готувала сніданок, мила посуд і прала. Господиня наказала

мені покрити лаком паркет у всіх кімнатах. Після цього в мене з'явилися яскраво-червоні висипання на шкірі, я почала втрачати вагу, з'явилося запаморочення. Мені здавалося, що це мине, але всякий раз, коли я використовувала миючі засоби, у мене починався кашель. Я попросила господиню видати мені розрахунок. Вона відповіла, що через мій передчасний від'їзд із заробітку віднімуть частину грошей. Повернувшись в Україну, я кілька місяців пролежала в лікарні та витратила майже половину зароблених грошей на лікування. Я не можу користуватися миючими засобами у зв'язку з моїм станом здоров'я до теперішнього часу.

З практики роботи центру «Ла Страда – Україна».

Зростаюча різниця між багатими та бідними країнами особливо впливає на становище жінок і дітей. Розлад національної економіки та політичної системи додає труднощів усім прошаркам населення, але жінки особливо вразливі в такій ситуації. Вони часто опиняються у парадоксальній ситуації, бо відповідають за дохід сім'ї, у той же час не маючи рівного доступу ні до краще оплачуваної роботи, ні до однакових можливостей для легальної міграції з метою працевлаштування порівняно з чоловіками. Зазначені чинники надають широке поле діяльності звідникам і сутенерам для вербування молодих жінок на зарубіжні роботи та до сексуального бізнесу.

Треба наголосити, що, крім звичайної експлуатації, жінки стикаються ще з однією її формою – сексуальною експлуатацією, котра приносить найбільші прибутки у сфері торгівлі людьми. Жінки, які вивозяться до іноземних держав з метою використання їх у секс-бізнесі, становлять вкрай ізольовану та беззахисну групу. Порухення прав людини та насилля носять масовий характер. Жінки працюють по 12-15 годин, а часто і цілу добу в секс-клубах, притонах чи бюро інтимних послуг, де власники, крім того, використовують їх прибиральницями, офіціантками чи хатніми робітницями. Обмеженням свободи, шантажуванням та залякуванням сутенери повністю підкоряють їх собі. Зрозуміло, що в таких умовах особа потерпає від психологічних, моральних та фізичних випробувань. Одним із вагомих факторів є те, що досить часто особа перебуває в чужій державі нелегально. Офіційні документи, за якими вона в'їхала, втратили свою чинність. (До більшості країн Західної Європи українські громадяни виїжджають за туристичними або гостьовими візами, термін дії яких – 3 місяці. Такі візи не дають права на роботу). Крім того, майже в кожному випадку сутенери вилучають персональні документи (паспорти). Особу переконують (і воно насправді так і є), що лише той факт, що вона знаходиться на нелегальному становищі,

тягне багато неприємних наслідків: ув'язнення, депортація, штраф. Тому особа сама зацікавлена уникати контактів з представниками влади, що у свою чергу унеможливує будь-який правовий захист. Враховуючи всі ці обставини, не дивно, що жертви секс-бізнесу дуже рідко наважуються називати імена своїх сутенерів та свідчити проти них у судах. Крім того, іноземна мова стає на перешкоді спілкування жертви та представників влади.

Фактором, що підштовхує до бажання їхати за кордон у пошуках щастя, є насильство стосовно жінок, зокрема домашнє. Досвід спілкування з жінками, які потерпіли від торгівлі, свідчить про те, що домашнє насильство нерідко стає передумовою, причиною, несвідомим поштовхом, що спонукає жінку шукати щастя і заробітку якомога далі від батьківщини. Суб'єктами насильства над жінкою виступають або батьки, або чоловік. Непорозуміння між поколіннями в родині – це чинник багатьох особистих бід. Коли молода жінка страждає від психологічного або навіть фізичного насильства з боку батьків, вона не буде довго розмірковувати над пропозиціями посередників. Навпаки, коли батьки готові в будь-яку хвилину прийти на допомогу, дівчатам удавалося звільнитися з рук работоргівців.

Особливо потрібно виділити причини, що сприяють втягненню дітей у комерційну сексуальну експлуатацію. Їх умовно можна розподілити на дві групи. Перша – це фактор «штовхання», тобто коли важкі життєві обставини спричинили втягнення дитини в комерційну сексуальну експлуатацію (примус батьків чи опікунів, безпритульні діти, нарко- або алкоголезалежні). Друга група – це фактори «притягування». До цих факторів можна віднести такі, які приваблюють дітей до роботи в секс-бізнесі та порнографії. Це і культ сексу в ЗМІ, особливо на екрані та в журналах, уява про легкість і швидкість заробітку та непотрібність набуття освіти. Тому діти ще шкільного віку іноді роблять вибір саме такого заробітку. Хоч це є вибір добровільний, але не можна плутати його з усвідомленим. Найчастіше, навіть якщо вибір робиться на перший погляд вільно, як правило, є різні фактори, які «підштовхують». До таких факторів можна віднести недбале та безвідповідальне ставлення батьків, що не задовольняють основні життєві потреби дитини (їжу, житло, одяг та освіту) або жорстоко поведуться: сексуальне насильство в сім'ї, психологічний тиск та побої. Такі діти проводять більшість свого часу на вулиці або навіть живуть на вулиці. Офіційна статистика «дітей вулиці» збільшується з року в рік.

Практичний досвід роботи із запобігання торгівлі людьми та безпосереднє спілкування з особами, які бажать їхати працювати за кордон, та з тими, хто повернувся звідти, свідчить, що велику негативну роль у поширенні в Україні злочину «торгівля людьми»

відіграє погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном, а також про наслідки нелегального працевлаштування за кордоном. Цю групу чинників можна назвати інформаційними.

До правових чинників можна віднести відсутність, з одного боку, працюючої системи захисту потерпілих, недостатню захищеність українських громадян від рук торгівців «живим товаром» як в Україні, так і за її межами, а з другого – складний шлях доведення злочинної діяльності, збору доказів та документування злочину працівниками правоохоронних органів. Досі в Україні нема закону про соціальний захист українських громадян за кордоном. Недостатньо використовуються норми чинного законодавства проти шахрайства. Практично не працює в Україні програма захисту свідків. Немає правового захисту громадян від свавілля влади, бюрократизму, невивлат заробітної плати.

Важливим чинником, який сформувався та виявився вже на початку нового століття, є наявність так званої соціальної мережі за кордоном. За даними дослідження Міжнародної організації праці, у більшості мігрантів, як благополучних, так і жертв торгівлі людьми, за кордоном працює хтось чи з родичів, чи близьких друзів, що сприяє поінформованості про можливість працевлаштування там, значно полегшує процес виїзду. Найбільше ризикують стати потерпілими від торгівлі людьми ті, хто виїжджає в далеке зарубіжжя з метою нелегального працевлаштування через посередника, який бере на себе фінансування поїздки – оформлення візи і закордонного паспорта, придбання квитків. Ці грошові витрати є додатковим мотиваційним фактором, який не дозволяє людям відмовитися від поїздки у випадку виникнення сумнівів у її безпеці, вони ж стають і причиною того, що мігранти не можуть добровільно залишити роботу, тому що повинні повернути борги.

Важливими, але мало дослідженими є психологічні чинники: кризовий стан, у якому знаходяться наші громадяни, призвів і до зменшення самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки. Насильство в сім'ї також підштовхує до розриву родинних зв'язків.

Маємо також зазначити, що дослідники І. М. Трубавіна та Л. Г. Ковальчук виокремили ефективні форми і методи роботи із запобігання торгівлі людьми. Серед них пріоритетна роль належить активним, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

Після смерті батьків у мене не було грошей на оплату боргу за квартиру, і я вирішив ризикнути – поїхати на роботу за кордон. В одній з газет прочитав оголошення, що фірма на вигідних умовах працевлаштовує за кордоном. Вирішив зателефонувати, щоб довідатися, яку роботу мені запропонують. Як повідомила секретарка, для працевлаштування в Ізраїлі мені знадобиться закордонний паспорт та час на оформлення робочої візи. У той момент я думав, що мені пощастило.

Наступного дня я пішов у фірму на прийом до директора. Директор фірми виявився респектабельним чоловіком близько 45 років. Він пояснив, що працювати я буду в шпиталі, мене чекають гарні умови проживання, висока зарплата, але потрібно буде пройти медичне обстеження про всяк випадок, тому що пацієнти – люди із серйозними порушеннями імунної системи. Я сказав, що погоджуюсь, та віддав паспорт на оформлення візи.

Через три місяці я летів в Ізраїль. В аеропорту мене зустрів представник фірми і відвіз на машині у шпиталь, що знаходився в двоповерховому будинку на околиці. Останнє, що я запам'ятав, це обличчя, що схилилося наді мною зі шприцом у руці. Прокинувся я в напівпідвальному приміщенні без вікон, захотів підвестися, але не зміг через відчуття різкого болю в правому підребер'ї.

Відкинувши ковдру, я побачив, що живіт забинтований. За час перебування в шпиталі я втратив відчуття часу. Щодня до мене приходила жінка і робила якісь ін'єкції. Вона не знала російської мови, тому я не зміг уточнити інформацію щодо місцезнаходження. Коли я зміг самотійно ходити, то побачив шов, що зарубцювався. Жінка видала мені квиток на літак і три тисячі доларів. Так я повернувся додому з грошима, але без правої нирки... З практики роботи центру «Ла Страда – Україна».

Аналіз міжнародних документів підтверджує, що країни, які стикаються з явищем торгівлі людьми, підрозділяються на три типи: країни-постачальниці живого товару; країни-транзитери; країни призначення, куди власне вивозяться люди.

Пострадянські країни – це країни, з яких здебільшого здійснюється експорт людей на світові ринки живого товару. Водночас вони є також транзитними для жителів азійських країн, які намагаються потрапити до Західної Європи. Пріоритетними країнами вивозу українських громадян є: Туреччина, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія, Югославія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Чехія,

Португалія, Росія, Хорватія, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Сирія, Китай, Нідерланди, Японія.

Процес торгівлі людьми може включати особу або групу осіб, починаючи з вербувальника і закінчуючи особою, яка купує чи одержує жертву (наприклад, власник секс-магазину). Це може бути особа, що утримує людину в умовах рабства чи застосовує до неї методи, тотожні рабству, примусова праця, наприклад, примусове використання в промисловій, сільськогосподарській, рибальській галузях чи в жебрацтві, у домогосподарстві служницею чи в примусовому шлюбі. Відповідно до сучасного визначення торгівлі людьми вона визнається і без ознаки перетинання державних кордонів. Адже є велика кількість випадків «внутрішньої» торгівлі людьми, що відбувається під час переміщення людей з одного регіону в інший у межах однієї країни. Такі особи страждають від насильства не менше тих, кому доводиться перетинати кордон.

Основними елементами в акті торгівлі є:

- купівля-продаж людини;
- обман;
- насильство;
- боргова кабала;
- експлуатація різних можливостей і здібностей людини.

Способи використання людей доволі різноманітні. Чоловіків експлуатують як будівельників, шахтарів, на сільськогосподарських роботах; жінок – як домогосподарок, швачок, мийниць посуду. Дітей використовують здебільшого у жебрацтві та як дешеву робочу силу на некваліфікованих роботах або в розповсюдженні наркотиків серед підлітків.

Після закінчення технічного вузу роботу за фахом мені знайти не вдалося.

Мій колишній однокурсник запропонував поїхати разом із ним до Франції, щоб стати там найманцем. Він повідомив, що знайшов фірму, на якій пропонують зарплатню від 1,5 до 5 тисяч франків, включаючи амуніцію, страхування, харчування і проживання на військовій базі. Це здалося мені прекрасною нагодою подивитися світ та заробити гроші. Я оформив закордонний паспорт. У фірмі ми підписали контракт французькою мовою. Фірма оформила візи та в кредит купила квитки. Коли прилетіли на місце призначення, нас розмістили в казармі. Від хлопців з Росії ми дізналися, що будуть посилати в гарячі точки по всьому світі... З практики роботи центру «Ла Страда – Україна».

Таким чином, основними причинами та чинниками, що спричиняють негативне явище торгівлі людьми в Україні й світі є причини, що сприяють втягненню дітей у комерційну сексуальну експлуатацію, насильство стосовно жінок, зокрема домашнє, економічні, політичні, соціальні, правові, психологічні чинники, наявність так званої соціальної мережі за кордоном.

Причини торгівлі людьми потрібно шукати і в існуванні зовнішніх чинників, серед яких слід зазначити як позитивні: відкриття кордонів та спрощення можливості для українських громадян подорожувати по світу як у пошуках розваг, так і праці; так і негативні: інтернаціоналізація тіньової економіки; зростання різниці між багатими та бідними державами; формування міжнародних кримінальних об'єднань; корумпованість працівників державних органів.

Наслідки торгівлі людьми на мікро- та макрорівнях

Торгівля людьми – брутальне порушення прав людини. За своєю суттю торгівля людьми порушує загальне право людини на життя, незалежність та свободу від рабства в будь-яких його проявах. Торгівля дітьми підриває основну потребу дитини в зростанні й безпечному оточенні та право бути вільною від сексуального насильства та експлуатації.

Торгівля людьми сприяє соціальній руйнації, відриває дітей від батьків та родини, перешкоджаючи їхньому вихованню та моральному розвитку. Втрата можливості отримання освіти зменшує економічні можливості жертв та збільшує їхню вразливість до повторної торгівлі в майбутньому. Особи, які постраждали від торгівлі людьми та які мають змогу повернутися у своє оточення, часто опиняються в ситуації соціальної стигматизації та неприйняття, а також потребують тривалої соціальної підтримки.

Торгівля людьми фінансує організовану злочинність. Прибутки від торгівлі людьми фінансують іншу кримінальну діяльність. За даними ООН, торгівля людьми вважається третім у світі найприбутковішим злочинним бізнесом. Він приносить, згідно із даними управління розвідки США, приблизно 12,5 млрд. доларів США прибутку.

Торгівля людьми позбавляє країни людських ресурсів. Вона негативно впливає на ринки праці, спричиняючи величезні втрати ресурсів робочої сили. Торгівля людьми призводить до зниження заробітної плати, відсутності догляду за літніми людьми в суспільстві, кількість яких зростатиме, а також до появи неосвіченого покоління.

Торгівля людьми підриває громадське здоров'я. Жертви торгівлі людьми часто страждають від брутальних умов праці та проживання, що спричиняє фізичні, сексуальні та психологічні травми. Статеві хвороби, запалення внутрішніх органів, ВІЛ/СНІД є результатами примусової проституції. Постійне почуття тривоги, порушення сну,

депресія та посттравматичний стресовий розлад – типові психологічні ознаки жертв торгівлі людьми.

Медико-психологічні та соціальні наслідки торгівлі людьми

У період перебування в рабстві та після повернення в країну постачання майже всі потерпілі мають серйозні розлади здоров'я, проблеми психологічного та соціального характеру, спричинені жорстокою експлуатацією, жахливими умовами перебування, браком медичної допомоги.

До медичних наслідків часто відносять: травми голови, інших органів (у зв'язку з побиттям чи повним ігноруванням організаторами нелегального виробництва правил безпеки праці), захворювання хребта, суглобів (пов'язані з тяжким фізичним навантаженням). Така ситуація спостерігалася в кожного третього клієнта, який звергався по допомогу до медико-реабілітаційного центру МОМ.

Для потерпілих від торгівлі людьми характерними також є захворювання нирок та сечового міхура (внаслідок постійного переохолодження та травмування нирок), шлунково-кишкового тракту (через погане харчування), шкіри (спричинені антисанітарними умовами проживання та праці), серця та судин, інші прояви, зокрема алергічні (внаслідок роботи з пестицидами та гербіцидами без засобів захисту). Практично кожна постраждала особа, яка перебувала в сексуальному рабстві, мала захворювання, що передаються статевим шляхом, у деяких випадках – ВІЛ-інфекцію.

Крім того, постраждалим властиві значні психологічні проблеми, пов'язані як із експлуатацією, так і з поверненням додому, а саме: почуття провини, що не заробив/ла гроші; втрата контролю над своїм життям; відсутність життєвої перспективи; зниження самооцінки; ненависть до всього чоловічого роду (у жінок); постійний страх (у зв'язку з очікуванням переслідування чи розголошенням факту їхньої сексуальної експлуатації). За даними МОМ, кожна 15 особа, що постраждала від торгівлі людьми, мала тяжку депресію з думками про самогубство. Крім того, у потерпілих часто можна ідентифікувати ознаки посттравматичного стресового розладу, депресії, синдрому набутої безпорадності чи явища віктимізації.

Постраждали від торгівлі людьми особи часто зловживають алкоголем, залежні від наркотичних речовин, мають психічні розлади.

Щодо соціальних наслідків, то часто потерпілі після повернення додому не можуть самостійно розв'язувати власні соціальні проблеми, є дезадаптованими. Це призводить до погіршення і без того напружених стосунків із родиною. Люди не можуть налагодити свої взаємини з дітьми, батьками, чоловіками та дружинами, уникають спілкування з друзями, знайомими, не можуть влаштуватися на роботу.

Медико-психологічні та соціальні наслідки торгівлі людьми для дітей

Незалежно від форми експлуатації (сексуальна, трудова, жебрацтво), у всіх неповнолітніх, що постраждали від торгівлі людьми, спостерігалися серйозні медичні та психологічні проблеми, а в деяких випадках розлади психіки,

Потерпілі від торгівлі людьми діти мають проблеми з нирками, сечовим міхуром, шлунково-кишковим трактом. Частими є травми голови (через побої), різні захворювання: шкіри (пов'язані з антисанітарними умовами проживання), розлади апетиту, енурез. Дівчата, яких експлуатували сексуально, часто мають захворювання, що передаються статевим шляхом.

Проте найбільше змінюється емоційна сфера та самооцінка дітей і підлітків. Як правило, постраждалі відчують страх, тривогу, депресію, безпорадність, злість; мають почуття провини, образи, ізоляваності, моральний конфлікт; відчують огиду до свого тіла. В окремих випадках постраждалі схильні до проявів агресії до оточення.

У підлітків до перелічених симптомів додаються амбівалентні почуття до рідних, втрата життєвої перспективи, уникнення тілесних та емоційних контактів з близькими, страх розголошення того, що сталося, нав'язливі думки та картинки травматичних подій, що з ними відбувалися, зниження шкільної успішності. В окремих випадках підлітки відмовляються повернутися до школи. Порухення концентрації уваги, неможливість зосередитися на будь-якій діяльності, суїцидальні думки та спроби самогубства також характерні для їхнього психічного стану.

Зважаючи на значну особистісну значущість та інтимність сексуального життя, його моральний аспект, бруталне вторгнення в сексуальне життя неповнолітньої особи (внаслідок сексуальної експлуатації) призводить до суттєвих моральних та внутрішньо-особистісних конфліктів. Після такого «досвіду» дитина чи підліток зазвичай сприймають себе «брудними», «недостойними поваги».

Не краща ситуація складається з дітьми, які зазнають експлуатації жебракуванням. Вони також зазнають жорстоких знущань. Нерідко дитину калічать, щоб вона викликала у перехожих почуття жалю. Дітей нещадно б'ють, особливо, якщо їм не вдається заробити ту суму грошей, яку вимагає від них «господар».

Продані діти здебільшого проживають в антисанітарних умовах з особами, від яких вони засвоюють антисоціальні форми поведінки (крадіжки, зловживання алкоголем).

Варто зазначити, що в неповнолітніх, які перебували у країні експлуатації тривалий час, після повернення додому виникають труднощі у спілкуванні рідною мовою, вони втрачають навички

письма та читання, грошових розрахунків, не розуміють, своїх прав, обов'язків та особистих потреб, демонструють такі форми поведінки, які є конфліктними з соціальними нормами українського суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Визначить причини торгівлі людьми в Україні.
2. Розкрийте сутність чинників торгівлі людьми.
3. Які наслідки трафікінгу для дорослих людей й для дітей.
4. Що таке запобігання торгівлі людьми?
5. Розкрийте сутність протидії торгівлі людьми.
6. В чому проявляється «внутрішня» торгівля людьми?

Рекомендована література

1. Грищенко С. В. Основні причини та чинники торгівлі людьми в Україні та світі / С. В. Грищенко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 110-111.
2. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти : навч.-метод. посіб. / І. Д. Зверєва, Р. М. Зеленский, Н. С. Калашник та ін. – К. : Україна, 2008. – 284 с.
3. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
4. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
5. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
6. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова та ін. – К. : Агентство «Україна», 2011. – 292 с.
7. Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми: збірка проектів документів / Міжнар. жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» ; упоряд. В. Ю. Кизим, О. А. Козачук. – К. : Агентство «Україна», 2011. – 96 с.

1.5. Концептуальні засади державної політики України у сфері протидії торгівлі людьми

Політика України у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам спрямована на наступне:

- профілактику та запобігання торгівлі людьми і пов'язаним з нею злочинам, насамперед шляхом активізації роз'яснювальної та пропагандистської роботи, особливо серед молодого жіноцтва, реабілітації та реінтеграції осіб, потерпілих від торгівлі людьми;

- забезпечення жорсткого контролю за дотриманням вимог законодавства суб'єктами господарської діяльності, які працюють у сфері модельного, туристичного, розважального бізнесу, посередництва у працевлаштуванні за кордоном та невідворотного притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях чинного законодавства;

- максимально ефективної реалізації заходів із виявлення, викриття та припинення і розслідування фактів торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів;

- міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

Завданнями діяльності держави, міжнародних і неурядових організацій є забезпечення:

- скорочення масштабів торгівлі людьми та пов'язаної з нею злочинної діяльності;

- формування в українському суспільстві, передусім у молодого покоління, адекватної оцінки суспільної небезпеки торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, їх неприйнятності та заохочення до активного сприяння практичним заходам протидії торгівлі людьми;

- посилення міжнародної співпраці державних органів у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

Виконанню завдань присвячені прийняті в Україні програми протидії їх торгівлі людьми, а також нова Програма протидії торгівлі

РОЗДІЛ 1

людьми та пов'язаним з нею злочинам на 2005-2010 роки, заходи якої повинні передбачати нормативне врегулювання таких питань:

- криміналізації так званої «внутрішньої» торгівлі людьми;
- посилення відповідальності за вчинення торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів;
- вдосконалення порядку провадження господарської діяльності, пов'язаної з туристичним, модельним бізнесом, посередницькою діяльністю у сфері працевлаштування за кордоном;
- створення єдиної загальнодержавної системи обліку осіб, причетних до торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів;
- реабілітації та реінтеграції осіб, потерпілих від торгівлі людьми, полегшення доступу таких осіб до різних видів соціальної допомоги.

Одними з найважливіших напрямів загально-соціального попередження торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів повинні стати розвиток економічних можливостей для громадян в Україні та створення умов для безпечної трудової міграції.

Організація протидії торгівлі людьми – це функція державного управління, яка визначає місце і роль кожного суб'єкта протидії в досягненні мети. Вона дає відповідь на питання «Де?», «З ким?», «Навіщо?», «Чому?», «Коли?», визначає та встановлює зв'язки між цілями, завданнями, діяльністю та людьми.

Враховуючи те, що Україну проголошено правовою і соціальною державою, організація протидії торгівлі людьми спрямована на захист прав людини як через створення умов у суспільстві для усунення цього явища, формування самосвідомості людей, так і через покарання тих, хто цим злочином займається. Саме тому організація протидії торгівлі людьми включає два аспекти: функціональний (розподіл обсягу роботи між конкретними суб'єктами протидії), соціально-психологічний (організація взаємозв'язку окремих суб'єктів між рівнями повноважень та відповідальності).

Організаційні заходи протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам повинні передбачати:

- проведення постійного моніторингу та аналізу стану фактичного поширення торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів, шкоди для суспільства, що пов'язана зі вчиненням зазначених злочинів, вдосконалення на підставі цього моніторингу та аналізу програм і практичних заходів протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам, на загальнодержавному й регіональному рівнях;
- створення міжвідомчої системи дослідження проблем торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів;
- створення спеціалізованого фонду сприяння протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

Для ефективної реалізації практичних заходів протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам, також повинно бути забезпечено:

- зростання професійного рівня працівників правоохоронних органів, насамперед спеціалізованих підрозділів органів внутрішніх справ України;

- збільшення штатної чисельності працівників підрозділів, які безпосередньо здійснюють заходи протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам;

- встановлення оптимального механізму міжвідомчої співпраці у сфері протидії торгівлі людьми, шляхом обміну оперативною та іншою інформацією, передовим досвідом роботи, здійсненні спільних операцій та інших скоординованих заходів, участі у наукових дослідженнях.

При цьому необхідно враховувати гендерні особливості проблеми торгівлі людьми.

Здійснення заходів протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам неможливе без забезпечення:

- розвитку всебічної дієвої співпраці між державними органами, установами та організаціями, міжнародними та неурядовими організаціями;

- сприяння підвищенню загального рівня добробуту громадян України;

- реалізації максимальної кількості можливих напрямів роботи з профілактики та запобігання торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам, зменшення спричинених ними шкідливих наслідків для окремих осіб та всього українського суспільства і міжнародної спільноти, у тому числі інформаційно-консультативну діяльність, виховну та освітню роботу, реабілітацію та реінтеграцію осіб, що потерпіли від торгівлі людьми, надання цим особам, якщо вони цього потребують, можливості своєчасного отримання необхідної допомоги і потрібних послуг.

Профілактичні заходи повинні здійснюватися з урахуванням реального поширення торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів як у цілому по Україні, так і по окремих областях, а також серед окремих категорій населення, насамперед серед молоді.

Профілактичні заходи просвітницької спрямованості мають передбачати подання достатньої, аргументованої, прийнятної, з урахуванням культурного рівня та етичних стандартів інформації, яка повинна сприяти виробленню у широких верств населення негативного ставлення до явища торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів.

Друкованими та електронними, насамперед телекомунікаційними, засобами масової інформації повинні публікуватися матеріали, спрямовані на пропагування моральних цінностей, висвітлення негативних наслідків можливого втягнення у торгівлю людьми та пов'язані з нею злочини.

Доцільним є подальше сприяння проведенню конкурсів на створення фільмів, радіопередач та програм, документальних та художніх творів, спрямованих на протидію торгівлі людьми, із широким залученням неурядових організацій, благодійних фондів, систематично організовувати виступи представників правоохоронних та інших державних органів, провідних експертів з проблем протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

Проведення зазначених заходів повинно спрямовуватися на:

- формування єдиної цілісної системи профілактично-попереджувальної роботи серед населення, особливо серед неповнолітніх та молоді; запровадження новітніх методів пропагандистсько-просвітницької діяльності;

- введення у вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців у сфері правоохоронної діяльності, соціальної роботи, соціальної педагогіки вивчення соціальних аспектів протидії торгівлі людьми, пов'язаним з нею злочинам, їх профілактики та запобігання, вивчення особливостей груп ризику, потерпілих, змісту та технологій роботи з ними;

- реабілітацію та реінтеграцію осіб, що потерпіли від торгівлі людьми, яка повинна здійснюватися державними та недержавними установами із широким залученням неурядових організацій.

З метою вдосконалення системи контролю за суб'єктами господарської діяльності, що працюють у сфері туристичного та модельного бізнесу, здійснюють посередницьку діяльність щодо працевлаштування за кордоном потрібно:

- систематично контролювати дотримання ліцензійних умов, встановлених для згаданих суб'єктів господарювання, запровадження ліцензування тих «ризикових» видів господарської діяльності, які до цього часу не були ліцензовані;

- зобов'язати згадані суб'єкти господарювання систематично надавати до спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ України відомості щодо груп молодих жінок та неповнолітніх, що планують виїзди за кордон.

Діяльність правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам має відповідати криміногенній ситуації у зазначеній сфері, яка склалася в Україні.

Пріоритетними напрямками протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам повинні бути:

- припинення діяльності організованих злочинних угруповань, що діють у сфері торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів;
- своєчасне реагування на факти вербування для подальшого втягнення у проституцію, інші види сексуальної експлуатації, примусову працю;
- взаємодія з правоохоронними та іншими державними органами зарубіжних країн, зарубіжними неурядовими та міжнародними організаціями, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам;
- профілактика, запобігання, виявлення та припинення фактів торгівлі людьми, особливо торгівлі неповнолітніми;
- виявлення та ліквідація кубел розпусти та інших осередків надання сексуальних послуг, виготовлення або збуту порнографічних творів та предметів, перекриття каналів контрабандного переміщення останніх через державний кордон;
- запровадження в діяльність правоохоронних органів новітніх передових методів ведення оперативно-розшукової роботи у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам;
- удосконалення системи збирання інформації щодо фізичних та юридичних осіб, причетних до торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів.

З урахуванням транснаціонального характеру торгівлі людьми, організація протидії цьому виду злочинної діяльності потребує систематичного покращання міжнародної співпраці. Пріоритетними напрямками цій у сфері є:

- укладення міжнародних договорів у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам;
- апроксимація законодавства України до міжнародного, а також до відповідного законодавства Європейського Союзу;
- підтримання тісної взаємодії з відповідними державними органами та неурядовими організаціями зарубіжних країн, міжнародними організаціями для проведення спільних заходів у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

Координації діяльності державних структур, міжнародних та неурядових організацій для підвищення ефективності запобігання торгівлі людьми можна сприяти шляхом створення офісу Національного координатора по протидії торгівлі людьми; запровадження у максимальній кількості зарубіжних країн інституту представників Міністерства внутрішніх справ України з питань боротьби зі злочинністю.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть напрями протидії торгівлі людьми в Україні.
2. Які основні завдання держави з протидії торгівлі людьми Ви знаєте?
3. Які державні органи організують протидію торгівлі людьми?
4. Чому торгівлю людьми не можна вважати явищем зовсім новим для України?

Рекомендована література

1. Впровадження гендерних підходів у діяльність правоохоронних органів України. Матеріали науково-практичної конференції (18-20 травня 2005 р.) / Національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2005. – 146 с.
2. Галустьян Ю. М. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні: ситуаційний аналіз / Галустьян Ю. М., Новицька В. П., Петрочко Ж. В. – К., 2003.
3. Грищенко С. В. Основні причини та чинники торгівлі людьми в Україні та світі / С. В. Грищенко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 110-111.
4. Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні (проект звіту соціологічного дослідження за методом швидкого оцінювання) / наукова ред. Ю. Саєнко, О. Петрашук. – К., 2003. – 72 с.
5. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник / вид. 4, доп. і виправ. – Х. : Вид-во НУВС, 2004.
6. Проект звіту про результати дослідження «Торгівля людьми з України з метою трудової і сексуальної експлуатації». – К. : Науково-дослідний ін-т праці і зайнятості населення, 2003.
7. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
8. Ситуаційний аналіз проблем комерційної сексуальної експлуатації дітей в Україні. Звіт за результатами дослідження. – УІСД, 2003.
9. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003.

10. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми : збірка наукових праць // Національний університет внутрішніх справ. – Київ-Харків, 2004. – 284 с.

Додаткова рекомендована література

1. Вісник університету внутрішніх справ: Спеціальний випуск. «Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України». – Х., 1999.
2. Дотримання прав жінок та діяльність правоохоронних органів України. – К.; Х., 1999.
3. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні матеріали / за ред. І. М. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
4. Левченко К. Б. «Торгівля людьми» та «торгівля жінками»: проблеми формування термінології сучасних документів / К. Б. Левченко // Вісник Університету внутрішніх справ. – Х., 2000. – Вип. 11.
5. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Вид-во НУВС, 2003.– С. 268-303.
6. Левченко К. Б. Злочин «торгівля людьми» та проблеми забезпечення дотримання жіночих людських прав працівниками правоохоронних органів / К. Б. Левченко // Вісн. Ун-ту внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 8. – С. 306-310.
7. Левченко К. Б. Інформаційний вісник / Левченко К. Б., Удалова О. А., Дорошок Т. О., Калашник О. А., Ковальчук Л. Г. та ін. // Вища освіта: Інформ. вісник. – К., 2004. – № 15. – С. 39-47.
8. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Видво НУВС, 2001. – С. 185-246.
9. Помощь детям и подросткам, пострадавшим от жестокого обращения и коммерческой сексуальной эксплуатации : методическое пособие / под ред. З. В. Луковцевой. – М., 2005. – 151 с.
10. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 1999. – 164 с.
11. Противодействие торговле людьми : учебное пособие / под ред. А. М. Бандурки. – Харьков : Консум, 2003. – 362 с.

1.6. Правова відповідальність за торгівлю людьми

Як вказує В. І. Коваленко, кримінальне законодавство радянського періоду характеризується декриміналізацією торгівлі людьми і одночасно ратифікацією міжнародної конвенції, присвяченої питанням протидії торгівлі людьми.

В Україні торгівля людьми була визнана злочином у 1998 р. в результаті внесення доповнень до Кримінального Кодексу України 1960 р. Під час подальшої кодифікації кримінального законодавства відповідні положення знайшли своє закріплення у розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» Кримінального Кодексу України в редакції 2001 р. (далі – КК України), а саме у його ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини».

Зрозуміло, що раніше такої проблеми, як торгівля людьми, майже не існувало, адже кордони СРСР були зачинені. Тому і криміналізація торгівлі людьми була не потрібною. Проте із набуттям Україною незалежності перед державою і суспільством постала проблема торгівлі людьми.

На сьогодні заборона торгівлі людьми передбачена в таких міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Конвенція про рабство 1926 р., Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики 1956 р., Конвенція про заборону торгівлі людьми та експлуатації проституції третіми особами 1949 р., Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Торгівля людьми стала досить поширеним явищем у світі. Щороку жертвами стають біля 4 мільйонів людей, а з них близько мільйона дітей викрадаються і продаються з метою залучення до сфери сексуального бізнесу. Це приносить злочинцям біля 7 мільярдів доларів США щорічного прибутку. За розміром отримання доходів унаслідок здійснення злочинної діяльності торгівля людьми займає третє місце після торгівлі наркотиками та зброєю.

Торгівля людьми включає в себе торгівлю дітьми з метою їх протиправного усиновлення, жінками – з метою їх сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, чоловіками – з метою їх

використання в різного роду збройних конфліктах, експлуатації їх праці, а також найбільш небезпечний вид цієї діяльності – торгівля людьми з метою трансплантації органів та тканин, насильницького донорства.

Відповідно до частини першої ст. 149 КК України: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років».

Торгівля людьми включає в себе: дії (вербування, перевезення, приховування, передачу та одержання); способи (боргова кабала, шантаж, погрози, насильство); мету (примусова праця, рабство або звичай подібні до рабства, експлуатація проституції інших осіб, сексуальна експлуатація, підневільний стан, насильницьке донорство: вилучення органів тіла чи органічних тканин).

Характерними ознаками торгівлі людьми є: обов'язкова наявність посередника, тобто торговця, який надає необхідні послуги для організації міграції; отримання посередниками платні за свої послуги на підставі довгострокових угод.

Під час перевезення людей до країни призначення міжнародні кордони перетинаються як правило або нелегально, або напівлегально. У доповнення до плати за доставку, торговці одержують прибутки від експлуатації живого товару та втягнення його до кримінальних структур.

На рівні кримінально-правової норми (а саме, її диспозиції), що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, О. М. Радченко виділяє 3 проблеми.

Так, першою проблемою являється те, що об'єктом угоди є людина, адже на наш погляд людина в такому разі виступає не об'єктом, а предметом договору і одночасно – предметом злочину. Так, щодо предмету злочину, то слід вказати, що ним і являється людина як жива істота наділена специфічними притаманними лише їй ознаками. Доцільно було б у диспозиції норми робити вказівку не на об'єкт угоди (в широкому змісті – договору), а на предмет угоди. Або ж, взагалі, піти іншим шляхом, тобто обійти це питання зазначивши: «здійснення іншої угоди щодо людини».

Другою проблемою, на нашу думку, є вказівка на мету вчинення даного злочину, а саме «з метою експлуатації». В примітці 1 до ст. 149 КК «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» зазначається, що «під експлуатацією людини (тобто йде мова про мету вчинення даного злочину) слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або

примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах». Чи охоплює – термінологічний зворот «з метою експлуатації» людини той обсяг мети що визначений в примітці? На нашу думку – ні. А тому, доцільніше було б взагалі не згадувати про мету з якою вчиняється даний злочин.

Третьою проблемою, на яку слід звернути увагу є характеристики об'єктивної сторони злочину, а саме: «торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди... з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи...». Слід зазначити, що такий спосіб вчинення злочину тільки перевантажує об'єктивну сторону злочину. А тому, дане формулювання доцільно виключити з диспозиції даної норми, що в свою чергу спростить правозастосування.

Серед наслідків сучасної работорівлі Т. М. Юденко виділяє наступні аспекти.

Національний аспект. Торгівля людьми, а особливо жінками і дітьми стала настільки серйозним явищем для України та інших країн, що загрожує як їхній безпеці так і національному генофонду.

Міжнародний аспект. Головним елементом, що сприяє торгівлі людьми є існування організованої мережі злочинців незалежно від їх національності і громадянства. Від даного виду протиправної діяльності не застрахована ні одна країна світу.

Психологічний аспект. Торгівля людьми породжується, в першу чергу правовою незахищеністю і юридичною невідповідністю самих потерпілих. Досвід роботи правоохоронних органів і громадських організацій з потерпілими від торгівлі людьми свідчить про серйозні проблеми, які виникають у тих, кому вдалося вирватись із рабства. Перш за все, це психологічна проблема. Щоб уявити і зрозуміти стан потерпілих від торгівлі людьми, варто знати через що їй довелося пройти і як це могло позначитись на її психологічному та фізичному стані. Адже для втягнених потерпілих в «бізнес» часто використовують такі методи як: обмеження свободи пересування; відсутність нормальних умов для проживання; погані санітарно-гігієнічні умови; довготривалий робочий час; невивплата або часткова виплата зарплати; відсутність доступу до медичної допомоги; психологічне насилля; фізичне насилля. І негативним наслідком психологічної проблеми є те, що співробітники компетентних органів в країнах призначення пропонують жертвам торгівлі свідчити про злочини, скоєні проти них, але вони на це погоджуються дуже рідко. Як до, так і після допиту

потерпілі нерідко стають об'єктом незаконного впливу з боку злочинців, їх зв'язків, що добиваються від них шляхом підкупу, погроз, шантажу, фізичного насилля, неправдивих, виправдовуючи злочинців показань і вчинення інших негативних дій чи вчинків.

Найбільш важливим щодо протидії торгівлі людьми в Україні О.М. Галкіна зазначає наступне. По-перше, жертви злочинів від торгівлі людьми не звертаються в правоохоронні органи, а також не бажають свідчити в суді через побоювання несприятливих наслідків для себе та своїх близьких. По-друге, доступність і дешевизна транспортування «живого товару» з Центральної та Східної Європи до країн Західної Європи, величезні прибутки обумовили монополізацію цього вигляду злочинної діяльності з боку організованої злочинності. Злочини скоюються організованими злочинними групами з чітким розділенням ролей між учасниками, що значно ускладнює процес розкриття вчинених ними злочинів. До того, на жаль, на даний момент відсутня системність у заходах із розкриття даного виду злочину щодо порядку взаємодії правоохоронних органів країн походження «живого товару» і правоохоронних органів країн транзиту і призначення. Серед інших проблем – недостатня кількість кваліфікованих співробітників, що протистоять злочинності, пов'язаній з торгівлею людьми.

Окрім того, існує нагальна потреба у розробці певного механізму, який регулював би порядок дій щодо протидії торгівлі людьми, виявлення жертв, надання їм допомоги та реінтеграції – це питання можна вирішити, насамперед, створенням міжвідомчої робочої експертної групи.

Отже, торгівля людьми – це недопустиме суспільне явище, якому необхідно рішуче протидіяти, і в першу чергу, на законодавчому рівні. З метою створення умов для протидії. Так як торгівля людьми може здійснюватися як у межах однієї країни, так і поза її межами, то організована злочинна діяльність може мати як національний, так і транснаціональний характер. І намагання окремих країн боротися з торгівлею людьми будуть малоефективними, тому всі причетні до цього суспільно небезпечного явища країни повинні працювати разом, об'єднуючи свої зусилля.

Питання для самоконтролю

1. Які міжнародні акти забороняють торгівлю людьми?
2. Назвіть характерні ознаки торгівлі людьми.
3. Назвіть аспекти трафікінгу в Україні.

Рекомендована література

1. Галкіна О. М. Деякі кримінологічні аспекти протидії торгівлі людьми / О. М. Галкіна // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 93-96.
2. Грищенко С. В. Основні причини та чинники торгівлі людьми в Україні та світі / С. В. Грищенко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 110-111.
3. Грохольський В. Організаційно-правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії людям / В. Грохольський // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С. 95.
4. Данильчук Л. О. Соціальна протидія торгівлі людьми / Л. О. Данильчук // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 50. – С. 86-89. (Педагогічні науки).
5. Касмініна О. О. Щодо вдосконалення кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми / О. О. Касмініна // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 2012). : у 2-х тт. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2012. – С. 60-62.
6. Коваленко В. И. Торговля людьми и работоторговля – коректна ли подмена понятий / В. И. Коваленко // Юристь – Правоведь. – 2009. – № 6. – С. 29.
7. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
8. Радченко О. М. Торговля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми / О. М. Радченко // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 466-471.
9. Юденко Т. М. Деякі питання актуальності боротьби з торгівлею людьми в Україні / Т. М. Юденко // Часопис Академії адвокатури України. – № 11 (2'2011). – С. 1-4.

РОЗДІЛ

2

- 2.1. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми**
- 2.2. Профілактична робота з учнівською та студентською молоддю**
- 2.3. Методичне забезпечення профілактичної роботи з учнівською та студентською молоддю**
- 2.4 Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів**
- 2.5. Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми**
- 2.6 Соціально-педагогічна робота з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми**
- 2.7. Використання потенціалу сім'ї у роботі з протидії торгівлі людьми**
- 2.8. Підготовка педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми**
- 2.9. Загальні принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми**

2.1. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми

Соціально-педагогічна робота з протидії торгівлі людьми є частиною соціально-педагогічної роботи щодо забезпечення реалізації прав людини, зокрема прав дитини, сутність якої полягає в підтримці і допомозі дитині з метою задоволення її потреб й інтересів за допомогою організаційних, правових, фінансово-економічних, соціально-психолого-педагогічних засобів, форм і методів. І тут мова йде не про захист прав у вузько-юридичному аспекті, а про широке розуміння захисту прав дитини на адекватний їй природним задаткам розвиток і реалізацію природних здібностей, на адаптацію мікро-соціуму до потреб дитини з її конкретними психофізіологічними, етнічними, культурними та іншими особливостями.

Термін «соціально-педагогічне забезпечення прав дітей» Ж. В. Петрочко визначає як соціально-педагогічний процес, мета якого полягає у створенні сприятливого соціально-виховуючого середовища, тобто ефективних умов для реалізації, охорони й захисту прав дитини шляхом гармонізації задоволення її особистісних потреб. Мета досягається шляхом вирішення таких завдань як виявлення і педагогічно вмонтоване використання соціально-виховних чинників, які впливають на дитину на різних етапах її розвитку та процес забезпечення реалізації її прав; вивчення та використання соціально-виховного потенціалу різних соціальних інститутів, що працюють з дітьми і в інтересах дітей; розробка та використання ефективних форм і методів цієї роботи.

Соціально-педагогічна робота у сфері протидії торгівлі людьми спрямована на попередження фактів торгівлі людьми, сприяння в адаптації і позитивній соціалізації постраждалих від торгівлі людьми, створення умов для соціального розвитку особистості та реалізації, охорони і захисту прав людини й громадянина, посилення раціонального використання педагогічного потенціалу соціуму.

Об'єктом практичної соціально-педагогічної роботи у сфері протидії торгівлі людьми в навчальних закладах є учнівська та студентська молодь, її соціальне середовище. Ключовими суб'єктами можемо визначити заклади освіти, органи державної влади, громадські організації, міжнародні організації і представництва, фахівців соціальної сфери (перш за все соціальні педагоги, практичні психологи, соціальні працівники, педагоги) та учнівську і студентську молодь.

Основними вихідними положеннями соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми є **принципи**. Вони визначають загальне спрямування діяльності і проходять крізь усі її компоненти. Розглядаючи принципи, важливо звернутись до тих, котрі є вже усталеними в соціальній педагогіці як науці. А. Й. Капська визначає чотири категорії принципів соціально-педагогічної діяльності: соціально-політичні (законності та прав людини, державного підходу до завдань, зв'язку змісту і форми соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи), психолого-педагогічні (сприяння самореалізації дітей та молоді у всіх сферах їх життєдіяльності, диференційованого та індивідуального підходу, цілеспрямованості, системності), організаційні (компетентності кадрів, інтеграції, контролю та перевірки знань), специфічні принципи соціально-педагогічної діяльності. До специфічних вона відносить «принцип гуманізму (визнання людини найбільшою цінністю), принцип незалежності (приналежність права будь-кому на допомогу), принцип клієнтоцентризму (визнання пріоритету прав клієнта в усіх випадках), принцип опори (максимальне врахування потенційних можливостей людини), принцип толерантності, принцип конфіденційності та принцип максимізації (оптимальне використання всіх видів ресурсів при вирішенні проблем клієнта)». Така точка зору знаходить підтвердження і в працях інших науковців, зокрема Т. Алексеєнко зазначає, що «провідними принципами соціально-педагогічної діяльності виступають гуманізм, демократизм, компетентність».

Деякі принципи мають особливе значення для соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми, оскільки їх дотримання позитивно впливає на досягнення ефективності, відповідає міжнародним стандартам у сфері охорони і захисту прав людини. Це такі принципи, як повага, охорона та захист прав людини і прав дитини; адресність; наснаження; комплексність; системність; конфіденційність.

Принцип поваги, охорони та захисту прав людини і прав дитини реалізується на практиці через розгляд проблеми торгівлі людьми як грубого порушення прав людини, у тому числі прав дитини. Торгівля

людьми – сучасна форма рабства, що перекреслює всі досягнення людства та тягне цивілізацію знову на нижчі ступені розвитку. Це форма насильства, котре може здійснюватися щодо людини незалежно від віку, статі, національності чи якихось інших ознак. Дотримання принципу поваги до прав людини дозволяє вплинути на формування в людини усвідомлення власної гідності, її прав і обов'язків, діяти з почуттям захищеності з боку держави та закону, сприяє формуванню правової культури та, зокрема, правової активності. Він вимагає розглядати постраждалих від торгівлі людьми як осіб зі специфічними потребами, вести соціально-педагогічну роботу, спираючись на пріоритет максимально можливого забезпечення потреб особи. Усі заходи, котрі планується впроваджувати, розглядаються, перш за все, з точки зору дотримання прав людини та забезпечення найкращих інтересів дитини. Таким чином, правозахисний принцип знаходить своє практичне втілення у всіх напрямках роботи з протидії торгівлі людьми (робота з постраждалими від торгівлі людьми, профілактика, переслідування і покарання злочинців), аналізі феномену торгівлі людьми та вживаних заходів, стратегій та взаємодії між усіма суб'єктами, у внутрішній організації діяльності суб'єктів протидії торгівлі людьми. Проявами втілення правозахисного принципу на практиці може бути: привернення уваги до прав постраждалих від торгівлі людьми, повага до свободи пересування, свободи вибору місця проживання.

Адресність передбачає, що допомога людині в розвитку її творчої індивідуальності, почуття людської гідності, розуміння свого місця та ролі в суспільстві відіграє вирішальну роль у процесі соціально-педагогічної діяльності з протидії торгівлі людьми. Дотримання цього принципу сприяє врахуванню особливих потреб кожної цільової групи об'єктів, визнаючи їх відправними для розвитку та моделювання системи соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми та досягнення очікуваного результату. Ідея цього принципу полягає в необхідності відкриття перспектив самореалізації та розвитку кожній людині. Це однаково стосується сфери навчально-виховної діяльності і дозвілля. Особливо важливою є необхідність ідентифікації майбутньої професійної визначеності учнів, діагностика нахилів та інтересів до певних видів професійної діяльності разом з отриманням базових практичних знань та вмінь.

Принцип наснаження реалізується шляхом здобуття знань та навичок для подальшого самостійного обдуманого та зваженого їх використання особою при прийнятті рішень. Кожна людина наснажується діяти усвідомлюючи свої права та обов'язки в суспільстві, а також можливості реалізації своїх прав та свобод у житті з почуттям власної гідності. Основна ідея наснаження – зміцнити

потенціал людини необхідними знаннями, уміннями, навичками, що дозволить їй робити виважені кроки, приймати самостійні рішення і відповідати за них, підвищити рівень життєвої активності. Акцент робиться на найактивнішому залученні представників цільової групи до соціально-педагогічної діяльності, тим самим перетворюючи їх з об'єктів на суб'єктів цієї діяльності. Принцип наснаження є ключовим у концепції «допомоги для самопомоги» в роботі з постраждалими від торгівлі людьми та в системі уповноважувальної освіти (empowering education – англ.).

Комплексність соціально-педагогічної діяльності виражається у всебічному вивченні потреб людини та пошуку шляхів їх задоволення, спрямованості на всі чинники та фактори, що породжують та сприяють поширенню явища торгівлі людьми. Дотримання цього принципу дозволяє знизити вразливість груп ризику до потрапляння в ситуації торгівлі людьми через мінімізацію впливу негативних факторів на життя та розвиток особистості, зокрема перебування в ситуаціях домашнього насильства, експлуатації дитячої праці.

Системність відповідно до визначення системи (система – сукупність елементів, які перебувають у стосунках і зв'язках між собою і які створюють певну цілісність, єдність) полягає в цілісному та логічному поєднанні елементів соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми. Єдність структурних елементів підкорюється меті діяльності та спрямована на досягнення визначеного результату. Важливо, щоб система містила в собі можливості координації та взаємодії між структурними елементами. Системність дозволяє забезпечити стабільність, регулярність та багатокомпонентність впроваджуваної роботи, відповідно і її ефективність, а також можливості прогнозування подальшої діяльності на основі аналізу отриманих результатів та формування стратегій соціально-педагогічної діяльності з протидії торгівлі людьми на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Принцип конфіденційності є одним з ключових у роботі з протидії торгівлі людьми. Особливо це стосується збереження конфіденційних даних про особу, яка постраждала від торгівлі людьми. Це пов'язано зі специфікою проблеми торгівлі людьми, що стосується часто найінтимніших сторін особистого життя людини. Дотримання цього принципу в роботі з постраждалими та членами їх сімей позитивно впливає на процеси реабілітації та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми. Даний принцип є основним у роботі з постраждалими від торгівлі людьми та «гарячих ліній» з питань протидії торгівлі людьми.

Стаття 3.

Основні принципи протидії торгівлі людьми

1. Діяльність, спрямована на протидію торгівлі людьми, ґрунтується на таких принципах:

– забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку;

– поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

– конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

– добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

– взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами досудового розслідування та з громадськими і міжнародними організаціями.

2. У разі якщо особи, які постраждали від торгівлі людьми або стали свідками торгівлі людьми, є дітьми, усі дії, що застосовуються до них, базуються на принципах, зазначених у Конвенції про права дитини та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

3. У разі якщо вік особи невизначений і є підстави вважати, що ця особа – дитина, вона вважається дитиною і їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

Стаття 20.

Спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми

1. Крім основних принципів протидії торгівлі людьми, передбачених статтею 3 цього Закону, протидія торгівлі дітьми базується на таких спеціальних принципах:

– дотримання прав дитини;

– повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;

– роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі людьми, у зрозумілій для неї формі, її прав та обов'язків;

– забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б встановити дитині статус як такий, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми»

Соціально-педагогічна робота з протидії торгівлі людьми реалізує низку функцій, а саме: діагностичну, прогностичну, консультативну, захисну, соціально-перетворювальну, організаційно-координаційну, виховну. Їх зміст наповнюють відповідні завдання. Так, діагностична функція реалізується через виконання таких завдань: виявляти чинники, фактори, що породжують та сприяють поширенню торгівлі людьми у конкретно взятому соціальному середовищі; визначати групу ризику для проведення вторинної профілактики торгівлі людьми; виявляти осіб, постраждалих від торгівлі людьми, визначати їх потреби; визначати індивідуальні та групові потреби цільової групи; досліджувати вплив соціального середовища на прийняття безпечних моделей поведінки; визначати виховний потенціал соціального середовища; досліджувати можливості суб'єктів соціально-педагогічної діяльності з протидії торгівлі людьми на всіх рівнях взаємодії (місцевому, районному, обласному, національному, міжнародному); визначати стан та результати соціально-педагогічної діяльності.

Прогностична функція проявляється в таких завданнях: передбачати вплив на поведінку людини та розвиток соціальної ситуації застосовуваних технологій соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми; прогнозувати успішність впроваджуваної роботи та необхідність своєчасного внесення змін і коректив на основі аналізу результатів спланованого та системного моніторингу діяльності; передбачати можливі труднощі в здійсненні соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми та шляхи їх подолання.

Консультативна функція реалізується через виконання таких завдань: надавати рекомендації (поради) учням, батькам, учителям та іншим суб'єктам з питань протидії торгівлі людьми; надавати необхідні консультації дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах; надавати рекомендації учням, батькам, вчителям та іншим суб'єктам з питань організації та здійснення соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми.

Захисна функція відображається в реалізації таких завдань: формувати правові знання щодо можливості реалізації своїх прав; забезпечувати дотримання норм охорони та захисту прав дітей; представляти представників цільової групи у різноманітних інстанціях

(службі у справах дітей, міліції, суді); формувати моделі безпечної поведінки.

Соціально-перетворювальна функція проявляється через виконання таких завдань: здійснювати вплив на мінімізацію негативного впливу соціального середовища; стимулювати позитивні моделі поведінки; розвивати здатності особистості до самовизначення, самоорганізації, самодопомоги, самореабілітації; сприяти соціальному і професійному визначенню особистості; сприяти реабілітації та ресоціалізації дітей, котрі постраждали від торгівлі людьми.

Організаційно-координаційна функція відображається у виконанні таких завдань: організовувати, впроваджувати та розвивати систему соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми; планувати роботу, спрямовану на реалізацію визначеної державою та навчальним закладом стратегії соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми; здійснювати контроль, моніторинг та оцінку ефективності роботи з метою подальшого вдосконалення цієї діяльності; сприяти впровадженню комплексного підходу в організації системи соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми; забезпечувати умови ефективної роботи; забезпечувати координацію взаємодії між різними суб'єктами соціально-педагогічної діяльності з протидії торгівлі людьми; здійснювати пошук додаткових необхідних ресурсів для ефективної соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми.

Виховна функція соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми проявляється у таких завданнях: формувати толерантне ставлення до постраждалих від торгівлі людьми; формувати позитивну мотивацію звертатися по допомогу до представників відповідних органів державної влади та громадських організацій; формувати відповідальне ставлення до власної поведінки; виховувати правову активність.

Важливою умовою ефективності та рушійною силою соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми є державна політика в цій сфері. Саме вона формує державне соціальне замовлення на діяльність і є основою роботи, яка здійснюється в цьому напрямі всіма суб'єктами.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність роботи з соціально-педагогічного забезпечення реалізації прав дитини.
2. На що спрямована соціально-педагогічна робота з протидії торгівлі людьми?
3. Назвіть основні принципи протидії торгівлі людьми, розкрийте їх значення.
4. Які спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми виділені в національному законодавстві?
5. Охарактеризуйте основні функції соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми.

Рекомендована література

1. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>.
2. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л. Г. Ковальчук. – К., 2010. – 258 с.
3. Петрочко Ж. В. Сутність та напрями соціально-педагогічного забезпечення прав дітей / Ж. В. Петрочко // Пед. освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – № 11 (спецвип., ч. 2). – С. 8-13.
4. Соціальна педагогіка : мала енцикл. / [за заг. ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 336 с.
5. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / [А. Й. Капська, Л. І. Міщик, З. І. Зайцева та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
6. Соціальна педагогіка : підруч. / [А. Й. Капська, О. В. Безпалько, О. В. Биховська та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 468 с.
7. Соціальна педагогіка : теорія і технології : підруч. / [Т. Ф. Алексеєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 316 с.
8. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / [К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, Л. Г. Ковальчук та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – [2-е вид.]. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
9. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.

2.2. Профілактична робота з учнівською та студентською молоддю

Профілактична робота з учнівською та студентською молоддю є одним з основних напрямів соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми.

У соціальному контексті профілактика торгівлі людьми – це діяльність суб'єктів соціальної сфери з упровадження системи заходів, спрямованих на виявлення і попередження торгівлі людьми шляхом забезпечення оптимальних умов, що сприяють мінімізації та подоланню руйнівного впливу на особистість чинників торгівлі людьми.

Досягнення мети профілактики торгівлі людьми забезпечується відповідними умовами та реалізується через зміст профілактичної роботи відповідно до видів профілактики – первинна, вторинна чи третинна. Розглядаючи види профілактики торгівлі людьми, вважаємо за доцільне звернути увагу на концепцію соціальної профілактики торгівлі людьми, розроблену І. М. Трубавіною. В ній представлена модель соціальної профілактики торгівлі людьми трьох видів. Беручи її за основу, представимо зміст трьох видів профілактики торгівлі людьми: первинної, вторинної та третинної.

Первинна профілактика має більш загальний характер і проводиться з метою інформування про наявність проблеми торгівлі людьми, шляхи запобігання, правила безпечної поведінки, діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у цій сфері. Вона також спрямована на формування сприйняття проблеми торгівлі людьми як актуальної для кожної особи, її найближчого оточення та країни в цілому, а також формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми. Основними завданнями первинної профілактики в умовах навчального закладу є: інформування учнівської та студентської молоді, батьків, педагогічних працівників про явище торгівлі людьми, причини його виникнення і поширення, тенденції розвитку явища, ризику, шляхи потрапляння до ситуацій торгівлі людьми та визволення, наслідки для подальшого життя людини; інформування про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми, про можливості реабілітації та реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми, а також покарання злочинців; про правила безпечної поведінки з метою уникнення ситуацій торгівлі людьми та про алгоритм дій особи у разі потрапляння в такі ситуації,

про ознаки, за якими можна розпізнавати ситуації торгівлі людьми та ризики потрапляння до них і відповідно реагувати на них; інформування про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми, їх зобов'язання та можливості; формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми. Об'єктами первинної профілактики торгівлі людьми в навчальних закладах є діти, батьки, соціальне оточення дитини, громада.

Поширеними методами і формами первинної профілактики торгівлі людьми є інформування, навчання, консультування, робота в громаді, лекції, конференції, батьківські збори, батьківські лекторії, тематичні дні (тижні, декади, місячники), соціальна реклама.

Вторинна профілактика торгівлі людьми проводиться з метою формування навичок безпечної поведінки у дітей групи ризику та їхніх батьків, готовності звертатися до органів державної влади та громадських організацій, формування навичок самодопомоги. Вона, як і первинна, також спрямована на формування сприйняття проблеми торгівлі людьми як актуальної для кожної особи, її найближчого оточення та країни в цілому, а також формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми. Основними завданнями вторинної профілактики є: своєчасне виявлення представників груп ризику; формування знань про явище торгівлі людьми (зокрема, тенденції в розвитку проблеми, ризики, шляхи потрапляння та визволення, наслідки), правила безпечної поведінки, установи та організації, котрі працюють у сфері протидії торгівлі людьми; формування знань про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми, можливості для реабілітації та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми, а також покарання злочинців; формування правової культури (правосвідомість, правомірна поведінка, правова активність) та суспільства; формування громадянськості, самоповаги, відповідальності за своє життя; формування життєвих умінь і навичок безпечної поведінки з метою уникнення ситуацій торгівлі людьми, а також дій особи у разі потрапляння в такі ситуації; формування готовності осіб звертатися за необхідними послугами у сфері протидії торгівлі людьми до органів державної влади, громадських та міжнародних організацій, а також надання допомоги у встановленні контактів з ними; надання допомоги в оцінці ризиків ситуації щодо можливості потрапити в ситуації торгівлі людьми; формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки (зокрема, внутрішній самоконтроль поведінки, асертивна поведінка, розвиток активності); виявлення осіб, постраждалих або ймовірно постраждалих від торгівлі людьми; формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі

людьми. Об'єктом вторинної профілактики є представники груп ризику.

Вторинна профілактика торгівлі людьми організовується за допомогою таких методів і форм роботи, як інформування, переконання, роз'яснення, вправи, драматизація, приклад, тренінги, лекції, семінари, аналіз конкретних ситуацій, рольові та моделюючі ігри.

Третинна профілактика проводиться з дітьми, котрі постраждали від торгівлі дітьми, та їхніми батьками (якщо вони не були причетні до втягування дитини в ситуацію торгівлі дітьми) з метою уникнення повторного потрапляння в такі ситуації. Важливими напрямками цієї роботи є визначення шляхів самореалізації дитини, сприяння її ресоціалізації, профорієнтація. Основними завданнями третинної профілактики є: виявлення чинників та особливостей особистості дитини, які привели до виникнення проблеми; усунення чинників, які сприяли потраплянню в ситуацію торгівлі дітьми, через перенавчання, підвищення соціального статусу, підготовку дитини та її оточення до виходу зі складної життєвої ситуації; інформування про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми, можливості для реабілітації та реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми, а також покарання злочинців; формування знань про установи та організації, котрі працюють у сфері протидії торгівлі людьми та формування готовності батьків, дітей звертатись до них за необхідними послугами, а також надання допомоги у встановленні контактів з ними; формування конструктивних життєвих навичок та стратегій поведінки (зокрема, внутрішній самоконтроль поведінки, асертивна поведінка, розвиток активності, формування об'єктивної самооцінки, громадянськості, самоповаги, відповідальності за своє життя). Об'єктом третинної профілактики є особи, які постраждали від торгівлі людьми, та члени їх сімей.

Найуживанішими методами третинної профілактики торгівлі дітьми є переключення і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ перспектив, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності. Третинна профілактика, в основному, проходить у формі індивідуальної роботи та передбачає тривалу комплексну роботу.

Зміст профілактики торгівлі людьми буде різнитися в залежності від етапів її організації та впровадження.

На концептуально-стратегічному етапі визначаються основні концептуальні засади здійснення профілактики торгівлі людьми. Будується відповідно до визначеної моделі програма профілактичної роботи з цільовою групою, здійснюється вибір пріоритетів, домінуючих принципів, функцій, формування мети та завдань

програм. Відбувається планування та затвердження видів профілактичної діяльності, її змісту, а також підбір відповідних методів і форм профілактики. Здійснюється прогнозування впливу розробленої програми на ефективність профілактики торгівлі дітьми.

Практичне впровадження розроблених програм здійснюється на операційному рівні. Це організація та впровадження системи запланованих заходів, управління процесом профілактики торгівлі людьми і координація зусиль суб'єктів профілактики, а також здійснення моніторингу реалізації запланованих заходів.

На аналітичному етапі здійснюється оцінка ефективності профілактики торгівлі людьми за результатами проведеної діяльності та моніторингу, а також напрацювання рекомендацій для подальшого здійснення профілактики торгівлі людьми. Важливою складовою кожного етапу є організація, координація профілактичної роботи та управління нею.

Ефективність профілактики торгівлі людьми в навчальному закладі можлива в разі виконання певних умов: проведення послідовної комплексної роботи з дітьми з урахуванням чинників поширення торгівлі дітьми та її наслідків для розвитку особистості, здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками, підготовка педагогічних працівників до профілактики торгівлі людьми, налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі людьми.

Ці умови реалізуються різними шляхами. Так, умова проведення послідовної комплексної роботи з дітьми з урахуванням чинників поширення торгівлі дітьми та її наслідків для розвитку особистості реалізується шляхом включення профілактики торгівлі людьми в систему навчальних дисциплін, позакласної та позашкільної діяльності навчальних колективів, структурних організаційних компонентів навчальних закладів, у співпраці з іншими суб'єктами; формування активності дитини як об'єкта і суб'єкта профілактики торгівлі людьми; організації дозвілля дітей, зайнятості в суспільно значимих видах діяльності; стимуляції позитивної моделі поведінки дитини; вироблення довготривалих стимулів позитивної поведінки особистості; урахування індивідуальних та вікових особливостей психосоціального розвитку дитини.

Забезпечення цієї умови можливе шляхом виконання таких завдань, як включення занять та заходів з профілактики торгівлі дітьми в систему навчально-виховної роботи навчальних закладів; надання пріоритету інтерактивним формам та методам профілактичної роботи, впровадження методу «рівний рівному», формування завдань для учнів, де б вони виступали в ролі лекторів, дослідників, журналістів для залучення їх до проведення профілактичної роботи вдома, в

найближчому соціальному оточенні. Важливо залучати учнів до роботи волонтерських об'єднань, шкільних лекторських груп, клубів лідерів; виявляти позитивні моделі поведінки дитини, акцентувати на них увагу, наводити як приклад; використовувати такі методи стимуляції позитивної поведінки, як заохочення, похвала, подяка, а також організовувати конкурси, змагання, де переможці можуть отримати призи, сприяти участі в конкурсах і змаганнях, які проводяться іншими навчальними закладами, організаціями. Для врахування індивідуальних та вікових особливостей психо-соціального розвитку учнів необхідно вивчати особливості контингенту цільової групи та соціально-педагогічні потреби, добирати форми та методи роботи, котрі забезпечують врахування різних особливостей дітей, адресно спрямовувати діяльність на задоволення визначених індивідуальних соціально-педагогічних потреб дитини та потреб колективу, забезпечити можливість як групової, так і індивідуальної форм профілактичної роботи.

Умова здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками передбачає використання виховного потенціалу найближчого соціального оточення дітей, зокрема батьків або осіб, котрі їх замінюють. Вона забезпечується такими шляхами, як підвищення мотивації батьків до співпраці з педагогічними працівниками, здійснення впливу з метою мінімізації негативних наслідків взаємодії дитини та її соціального середовища; здійснення впливу на ставлення батьків та соціального середовища дитини до проблеми торгівлі дітьми та постраждалих; подолання стереотипів та міфів щодо проблеми торгівлі дітьми. Ця умова забезпечується також шляхом роз'яснення ролі та функції педагогічних працівників у профілактиці торгівлі людьми, демонстрації позитивних наслідків для розвитку дитини від співпраці батьків і педагогічних працівників, позитивних прикладів такої співпраці. У ході проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи важливо розвінчувати стереотипи щодо проблеми торгівлі людьми, наголошувати на наслідках для дитини від ситуацій торгівлі людьми, насильства і жорстокого поводження, експлуатації та на потребах постраждалих. У разі виявлення дітей, котрі постраждали від торгівлі людьми, необхідно організовувати індивідуальну роботу з батьками, аналізувати випадки потрапляння дітей в ситуації торгівлі людьми.

Підготовка педагогічних працівників до профілактики торгівлі дітьми забезпечується шляхом опори на наявну національну та відомчу нормативно-правову базу щодо профілактики торгівлі дітьми; вибору форм та методів роботи, адекватних її змісту, основним завданням та меті, особливостям цільової групи; застосування інтерактивних методів і форм профілактичної роботи; своєчасного

впровадження профілактики торгівлі дітьми; мотивації педагогічних працівників здійснювати профілактику торгівлі дітьми; отримання або/і поновлення знань з проблеми та методики роботи.

Для забезпечення цих умов важливим є вивчення наявних державних та відомчих документів з протидії торгівлі людьми, зокрема, нормативно-правової бази МОН України з профілактики торгівлі людьми. На рівні окремого навчального закладу можуть видаватися накази щодо впровадження профілактики торгівлі людьми, визначатися особливості цільової групи, мета, завдання, очікувані результати профілактики торгівлі людьми. Вкрай необхідно вивчати досвід застосування інтерактивних методів профілактичної роботи, використовувати передовий інноваційний досвід. Для своєчасного реагування на тенденції в розвитку проблеми доцільно вивчати дослідження щодо ситуації з торгівлею людьми в Україні і в світі, проводити дослідження вразливості учнівської молоді щодо потрапляння в ситуації торгівлі дітьми. Для забезпечення умотивованості педагогічних працівників до профілактики торгівлі людьми потрібно підкреслювати зобов'язання органів управління освітою та навчальних закладів щодо профілактики торгівлі людьми, формувати ставлення до проблеми як до актуальної через демонстрацію її масштабів під час проведення навчальних семінарів, тренінгів, лекцій, курсів з проблеми профілактики торгівлі дітьми; забезпечувати навчальними, інформаційними, науковими матеріалами; сприяти участі в заходах з обміну кращим досвідом профілактики торгівлі людьми.

Умова налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі людьми залежить від ряду інших умов, зокрема таких, як визначеність ролі та функцій кожного суб'єкта профілактики торгівлі дітьми, порядку взаємодії; наявність національних, обласних та місцевих механізмів взаємодії; врахування людського фактора (особистісні стосунки, особистісні якості та психологічні ролі учасників взаємодії); дотримання принципів пріоритетності партнерства, прозорості, балансування між загальними та індивідуальними інтересами учасників взаємодії; наявність спільної діяльності на всіх її етапах (планування, виконання, моніторинг та оцінка, аналіз).

Для забезпечення цих умов важливо визначити коло потенційних партнерів, сферу їх компетенції; документально оформлювати взаємодію у вигляді меморандумів, договорів та інших документів; залучати до взаємодії оптимальну кількість суб'єктів для поєднання діяльності з профілактикою насильства та жорстокого поводження з дітьми, експлуатації; підвищувати мотивацію до взаємодії керівників організацій чи програм, лідерів організацій і структур; забезпечувати спільну діяльність партнерів на всіх етапах взаємодії (планування,

виконання, моніторинг та оцінка, аналіз); визначити відповідального за управління взаємодією; регулярно підтримувати контакти з партнерами; дослідити наявні національні, обласні та місцеві механізми взаємодії суб'єктів профілактики торгівлі дітьми, сферу їх діяльності; визначити ролі, функції та завдання учасників взаємодії; визначити можливості наявних механізмів протидії торгівлі людьми та долучення до їх діяльності; визначити ризики взаємодії, виходячи з особистісних стосунків, особистісних якостей та психологічних ролей учасників взаємодії, та врахувати їх при плануванні взаємодії; визначити інтереси кожного учасника взаємодії; досягнути домовленостей про взаємодію, враховуючи інтереси учасників взаємодії; визначити порядок прозорого спілкування, прийняття рішень; використовувати наявний досвід позитивного конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Питання для самоконтролю

1. Які є види профілактики торгівлі людьми? Поясніть сутність кожного з них.
2. Охарактеризуйте зміст профілактики торгівлі людьми відповідно до її основних етапів.
3. Які соціально-педагогічні умови покликані забезпечувати ефективність профілактики торгівлі людьми?
4. Які є шляхи реалізації кожної визначеної умови?

Рекомендована література

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Версо-04, 2005. – 210 с.
2. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л. Г. Ковальчук. – К., 2010. – 258 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / [К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, Л. Г. Ковальчук та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – [2-е вид.]. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
5. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.

2.3. Методичне забезпечення профілактичної роботи з учнівською та студентською молоддю

При проведенні профілактичної роботи з учнями та студентами необхідно підкреслити, що торгівля людьми – одне з грубих порушень прав людини. По можливості, слід наводити конкретні статистичні дані щодо виявлених фактів торгівлі людьми, звертати увагу на прихований характер проблеми, наголошувати на особливостях вразливості жінок щодо потрапляння в ситуації торгівлі людьми. Важливо ілюструвати дані про дискримінацію, насильство, торгівлю людьми в Україні прикладами з відеофільмів, періодичної преси, а про сучасний стан протидії цим явищам – положеннями законодавчих та нормативно-правових актів, матеріалами моніторингових звітів.

Профілактична робота з учнівською та студентською молоддю з метою виявлення та попередження торгівлі людьми може ефективно здійснюватися шляхом застосування цілої низки відповідних методів та форм роботи. Оптимальний вибір методів та форм профілактичної роботи залежить від виду профілактики, етапу її здійснення, цільової групи.

Необхідно в ході профілактичної роботи розглянути роль спеціальних органів в Україні, які займаються наглядом за дотриманням прав людини та протидією торгівлі людьми. Звернути увагу та озброїти студентів спеціальними знаннями, такими як: порядок звернення по захист до органів державної виконавчої влади та прокуратури; порядок звернення за судовим захистом; використання правової допомоги адвоката, звернення до засобів масової інформації, неурядових організацій; звернення по захист до міжнародних інституцій.

Слід підкреслити, що робота щодо роз'яснення та вивчення чинного законодавства, міжнародних актів проводиться з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей студентської молоді.

Колективні форми і методи навчально-виховної роботи (лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії та ін.) охоплюють одночасно велику кількість підлітків і молоді, сприяють створенню певного емоційного настрою.

Однією із поширених форм в організації навчально-виховного процесу зі студентами є лекції, бесіди, які читають викладачі, науковці, працівники правоохоронних органів. Важливо, щоб зміст бесіди, лекції їх головна ідея і методика проведення були продумані ще до проведення заходу, а також слід продумати приблизну тематику бесід.

Бесіда на тему «Торгівля людьми або проблема «білого рабства»

1. Торгівля людьми як проблема порушення прав людини.
2. Міжнародні стандарти та міжнародні механізми забезпечення прав людини.
3. Проблеми з працевлаштуванням в Україні.
4. Висвітлення можливості працевлаштування за кордоном.
5. Якими шляхами громадяни України потрапляють за кордон?
6. Українське законодавство, міжнародні документи та законодавство зарубіжних країн щодо протидії торгівлі людьми.

Заняття на тему «Засоби захисту прав в Україні і на міжнародному рівні»:

1. Розглянути механізм захисту своїх прав в Україні (суд, правоохоронні органи).
2. Розглянути міжнародні механізми захисту прав людини (Європейський суд з прав людини).
3. Обговорити проблему рабства та його сучасні прояви.
4. Вивчити міжнародні документи з даної проблеми (самоосвіта учнівської та студентської молоді).

Виховний захід можна розпочати з ознайомлення з виставкою літератури, а також буклетів, плакатів з даної теми. Можна використати відеофільми.

Наводячи ті чи інші приклади, необхідно викликати в слухачів певне до них ставлення, бажання дати їм відповідну оцінку.

При виборі форм і методів виховної роботи працівникам органів освіти необхідно пам'ятати, що ефективність такої роботи значно зростає, коли до її підготовки і проведення залучається студентська молодь. До проведення лекційно-просвітницької роботи, крім спеціалістів з даної проблеми, залучаються студенти, їх об'єднують у лекторські групи, які діють під керівництвом викладачів.

Розглянемо таку активну форму превентивного виховання, як диспути.

Диспут – це вільний обмін думками. Тому його програма повинна складатися з основних питань, з яких студенти змогли б висловити свої думки. Дискусії допомагають формуванню ціннісних орієнтацій, поглядів і переконань, учасники самостійно оцінюють ті чи інші судження, відстоюють свої погляди. Диспут допомагає виявити настрій вихованців, їхній внутрішній світ, а також формує громадську думку колективу та критичне ставлення студентської молоді до порушення прав людини, дискримінації жінок. Викладачі, які організують цей захід, повинні окреслити коло питань для обговорення. Їх мета – змусити вихованців замислитися над проблемою, викликати пізнавальну активність, бажання висловитися, допомогти розібратися в проблемах стосовно «білого рабства», наприклад: «Я і права людини», «Права людини і дискримінація жінок», «Що означає бути Людиною?». «Що таке свобода особи?», «Порушуються чи ні права жінок в Україні?», «Торгівля людьми як проблема порушення прав людини».

У ході підготовки до диспуту варто проводити бесіди, аби викликати інтерес до теми дискусії, психологічно та теоретично підготувати їх до активної участі в розмові. Бажано провести анкетування і серед учнівської молоді з теми диспуту, яке дасть можливість виявити, як вони ставляться до тих чи інших питань запобігання торгівлі людьми, які питання їх хвилюють у зв'язку із цим. Успішному проведенню виховного заходу сприяє випуск окремого номера газети, оформлення вітрин із спеціальною літературою, газетними чи журнальними статтями, випуск теле- та радіопередач.

Диспути можна організувати на матеріалах відео-, кінофільмів; початком розмови до диспуту може бути літературний твір, газетна стаття з проблем порушення прав людини, торгівлі людьми.

Звернути увагу на розвиток критичного мислення в ході дискусії, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, уміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми.

Отже, основні вимоги до організації та проведення диспуту: планування, добір і конкретизація питань, обговорення, попереднє повідомлення про диспут; підбір літератури, відео-, кіноматеріалів, кваліфіковане керівництво диспутом. Заключне слово ведучого обов'язкове, без нього диспут буде незавершеним. Виховний захід, повинен змусити замислитися над проблемою безпеки життєдіяльності, пов'язаної з торгівлею людьми.

Цікавою формою виховної роботи є усний журнал. Він присвячується одній проблемі або комплексу різних питань.

Наприклад, усний журнал на тему «Рабство та його сучасні прояви»:

1. Міжнародна хартія з прав людини, її структура.
2. Загальна декларація прав людини – перший в історії міжнародних відносин акт, в якому проголошено широке коло основних свобод і прав людини.
3. Сучасні форми експлуатації людини.
4. Торгівля людьми. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.
5. Законодавча база щодо запобігання торгівлі людьми в Україні.

Кожна сторінка має свою назву і зміст. Це може бути виступ студента, зустріч з працівниками правоохоронних органів, неурядових організацій. Сторінка ілюструється фрагментами з кіно- і відеофільмів, бажано оформити виставку зі спеціальною літературою, газетними чи журнальними статтями.

Популярною формою пропагування знань з проблем прав людини, запобігання торгівлі людьми є *тематичні вечори та вечори запитань і відповідей*. Тематика таких вечорів може бути різноманітною. Вечір може бути присвячений вузькому питанню – одній темі. Можна готувати кілька тематичних вечорів, присвячених Міжнародному дню прав людини, який проходить щорічно 10 грудня, зокрема присвячених темам запобігання насильству, експлуатації, торгівлі людьми. Виховна цінність таких тематичних вечорів полягає в тому, що в підготовці і їх проведенні беруть участь учні та студенти. Вони готують сценарій, оформляють оголошення, проводять роботу щодо запрошення учнівської та студентської молоді, оформляють приміщення, книжкові виставки, добирають відео-, кінофільми, готують тематичні виступи, проводять підготовку художньої самодіяльності та ін.

«Мозковий штурм» як метод стимулювання ідей протягом обмеженого відрізка часу (як правило, 15-20 хв.) використовується переважно на початкових заняттях розгляду нової теми, а також після презентації (оголошення та роз'яснення) теми, поняття, проблеми для узагальнення ідей, асоціацій, коментарів. Для сприяння активності учасників важливо дотримуватись основних правил проведення «мозкового штурму», а саме: приймаються всі пропозиції, вони записуються без коментарів та засуджень; учні не можуть коментувати пропозиції інших; заохочується висунення якомога більшої кількості ідей та можливість висловлення своєї власної думки. Усі пропозиції (ідеї, коментарі, асоціації, фрази) використовуються в подальшій роботі над темою. Даний метод дозволяє стимулювати вільне висловлювання ідей та утвердження відчуття відсутності цензурних обмежень, сприяє формуванню толерантного ставлення до будь-якої

точки зору, відходу від традиційної позиції суджень «правильно» і «неправильно».

Слід зауважити, що така атмосфера є надзвичайно необхідною з точки зору специфіки теми запобігання торгівлі людьми. Адже часом тематика торгівлі людьми пов'язана з дуже делікатними моментами і стосується особистих, найінтимніших сторін життя. Тому для кращого сприйняття та засвоєння матеріалу важливо створити атмосферу довіри для вільного обміну думками та активної роботи над розв'язанням проблемних ситуацій.

Приклади питань для «мозкових штурмів»: що таке торгівля людьми (торгівля дітьми, насильство, експлуатація); для чого людям потрібні права; чому?

Окремо виділяють права дитини; чому права важливо розглядати разом з обов'язками; які права порушуються в ситуації торгівлі дітьми; з якою метою люди їдуть за кордон; чому в Україні є поширеною дитяча праця; як можна знайти роботу в Україні; які ризики нелегального працевлаштування.

Активними методами профілактичної роботи з учнями та студентами є навчальні ігри – рольова та моделююча. Рольова гра – навчальна гра, в ході якої учасники імітують реальну ситуацію через виконання призначених ролей. Мета рольової гри полягає в набутті досвіду поведінки чи ставлення, а також певних навичок. Важливо, щоб усі учасники знали і розуміли ідею своєї ролі та мету рольової гри взагалі. Обов'язково необхідно по завершенні гри всім учасникам дати можливість вийти з ролі – сказати кілька слів про почуття, враження чи думки. Ефективніше за все використовувати рольові ігри на завершальних стадіях вивчення тем.

Приклади рольових ігор: «Звертання за оголошенням» (відпрацювання навичок постановки запитань для з'ясування ситуації, аналізу, критичного мислення, оцінки ризикованості ситуації), «Співбесіда з роботодавцем» (відпрацювання навичок спілкування, визначення легальності запропонованих умов, визначення ризикованості), «Конференція» або «Прес-клуб» (закріплення отриманих знань про суть та масштаби проблеми торгівлі людьми, дотичних проблем; самостійно здійснювали пошук додаткової інформації), «Гаряча лінія» (закріплення навичок безпечної поведінки, консультування, самопомоги, аналізу), «Юридичний хокей» (закріплення знань, навичок безпечної поведінки).

Моделююча гра – навчальна гра, в ході якої учасники створюють певні моделі, алгоритми дій. На відміну від попереднього типу, ця гра не вимагає від учасників входження в роль, вона потребує аналізу певної життєвої ситуації чи проблеми та визначення кроків на

шляху до її вирішення. Її застосування дозволяє закріплювати моделі безпечної поведінки після розгляду конкретних ситуацій.

Аналіз конкретних ситуацій (англ. – case study) – це метод роботи з реальними життєвими ситуаціями, спрямований на визначення певних проблем, недоліків та пошук шляхів їх уникнення. Застосування даного методу дає змогу пересвідчитись у реальності існування проблеми, проаналізувати причини її виникнення та визначити можливі шляхи запобігання. Для занять використовуються історії постраждалих від торгівлі людьми, історії звернень на Національну «гарячу лінію» з питань запобігання торгівлі людьми.

Метод «рівний рівному» дозволяє реалізувати навчання через навчання інших, сутність якого полягає в тому, що об'єкт процесу навчання перетворюється на суб'єкта, виконуючи тимчасово його функції та обов'язки. Отримана інформація передається учнями та студентами іноді по декілька разів, таким чином забезпечується її краще запам'ятовування. Відомо ж, що найкраще, до 90 %, людина засвоює знання у процесі навчання інших. А з іншого боку, використання цього методу стимулює успішне сприйняття поданої інформації учнями та студентами. Як приклад застосування цього методу можемо навести ситуації, коли учасники виступають у ролі експертів, радників, консультантів, учителів. Крім того, доцільно використовувати можливості існуючих волонтерських об'єднань, лекторських груп, лідерських клубів для включення теми профілактики торгівлі людьми в їх діяльність. Навчені учні та студенти проводять заняття для своїх ровесників, виступають перед батьками, педагогічними працівниками.

Створення колажів використовується на початку роботи над темою для стимуляції асоціацій учнів та виявлення рівня знань, а також по завершенні вивчення теми для перевірки засвоєння знань. Учні створюють колажі з газетних та журнальних вирізок, працюючи у малих робочих групах. Потім кожна група представляє свою роботу та пояснює головну ідею колажу. Для додаткової зацікавленості та стимуляції уваги пропонується робочим групам тримати в секреті назви та ідеї своїх колажів, а інші малі групи повинні їх відгадати.

Важливим є використання можливостей художніх гуртків, учасники яких можуть ставити інтерактивні вистави та казки з ілюстраціями ситуацій порушень прав дитини, торгівлі людьми.

Використання наочності є однією з основних умов ефективності сприйняття та засвоєння інформації. Візуальність посилює і зосереджує увагу учнів та студентів, стимулює інтерес. Тому треба використовувати інформаційні плакати, буклети, брошури, закладки. Найбільш уживаним є навчальний відеофільм «Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей», котрий складається з дванадцяти

десятихвилинних серій. Такий формат дозволяє легко його використовувати в системі роботи загальноосвітнього навчального закладу з уроками тривалістю 45 хв. До кожної серії розроблені методичні рекомендації щодо їх використання. Крім того, можна використовувати документальні фільми «Замки на піску», «Куплені та продані», «У пошуках втраченого щастя», «Український експорт», «Жертви мовчання»; художньо-публіцистичний фільм «Жертва»; художні фільми «Якщо я не повернусь».

Практика показує важливість застосування інтегрованих форм роботи – заняття, усні журнали, конкурси, конференції, куточки правових знань, відеолекторії. Вони дають можливість поглянути на проблему торгівлі людьми з різних ракурсів одночасно, виявити її комплексність, необхідність такої ж комплексної протидії, а також дозволяють простежити взаємозв'язок між різними дотичними проблемами, показати вплив наслідків, наприклад, насильства на ситуації дитячої праці, торгівлі дітьми.

Конкурси творчих робіт: малюнків, плакатів, кросвордів, рефератів, казок, сценаріїв, мультимедійних презентацій, відеороликів. Учні мають бути залучені до роботи на всіх етапах – від планування до підбиття підсумків конкурсу. Такі змагання сприяють стимуляції інтересу до проблеми торгівлі дітьми і інших соціальних проблем, додаткового вивчення теми, поширення інформації серед ровесників, батьків.

Високу зацікавленість можуть викликали творчі завдання для самостійної та домашньої роботи. Серед таких завдань пропонується провести опитування найближчого соціального оточення, інтерв'ю з представниками державних структур, громадських організацій, підібрати та проаналізувати міжнародні та національні законодавчі акти, фактичний або статистичний матеріал, провести міні-лекцію вдома, заповнити таблиці, навести аргументи за і проти (наприклад, щодо трудової міграції за кордон), намалювати, обмінятися зошитами зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті і вгадати, проаналізувати, розробити правила безпечної поведінки, написати опорний конспект лекції. Для того щоб учні та студенти мали попереднє уявлення про тему заняття та могли більш активно брати участь у дискусіях та обговореннях, використовуються випереджаючі домашні завдання.

Основні методичні рекомендації до проведення занять з профілактики торгівлі людьми

1. Включати заходи з профілактики торгівлі людьми в систему навчально-виховної діяльності навчального закладу і поєднувати їх з іншими профілактичними заходами зі схожих соціальних проблем.

2. Роботу з профілактики торгівлі людьми розпочинати з вивчення прав та обов'язків людини, дитини.

3. Використовувати інтерактивні методи та форми роботи, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії і спрямовані на самостійний пошук істини, а також сприяють формуванню критичного мислення, прояву ініціативи і творчості.

4. Ефективним є поєднання традиційних та нетрадиційних методів навчання: бесіди, дискусії і цільові диспути, лекції та реферативні повідомлення, семінари, усні та письмові колоквиуми, «круглі столи», вечори запитань і відповідей, обговорення злободенних матеріалів із ЗМІ щодо запобігання торгівлі людьми, вивчення проектів офіційних державних документів, перегляд програм навчального характеру, самостійне рецензування. Слід стимулювати колективне обговорення проблем за повної свободи висунення проектів рішень.

5. З різноманітних форм та методів роботи фахівцями обираються ті, що найбільш відповідають меті, завданням та особливостям занять, їх місцю в навчальному плані та відведеному часові. Важливим є врахування особливостей та потреб цільової групи.

6. Проводити інтегровані уроки за відповідними темами з історії, правознавства, географії, безпеки життєдіяльності, іноземних мов.

7. При доборі адекватних форм та методів необхідно пам'ятати про практичну спрямованість занять, тобто після вивчення теми в учнів та студентів мають бути сформовані навички безпечної поведінки, самодопомоги.

8. Слід також використовувати методику «рівний рівному». Відомо, що найкраще людина засвоює знання в процесі навчання інших. Тому важливо готувати завдання, де б учні та студенти виступали в ролі консультантів, експертів, вчителів.

9. Використання у творчій діяльності пошукового або репродуктивно-пошукового шляху засвоєння знань. Якщо вчитель ставить учням запитання, які примушують їх мислити, він ставить їх в активну позицію. У цій ситуації учні, спираючись на раніше отримані знання, конструюють відповіді, висловлюють свої припущення, вступають у полеміку, в ході якої зіставляються різні точки зору, різні підходи до аналізу матеріалу. Ця спільна діяльність допомагає їм краще засвоїти суть і пізнати закономірності явищ, які розглядаються. При евристичній бесіді гіпотези одних, доводи й аргументи інших, уточнення третіх, загальні висновки і формулювання четвертих дозволяють учням у найбільш короткий час розібратись у навчальному матеріалі. Невід'ємною складовою проблемної ситуації є проблемне завдання, яке ставиться перед викладом матеріалу. У процесі заняття учням пропонуються логічні запитання. Такі ситуації можуть бути заплановані заздалегідь або виникати спонтанно.

10. Заохочувати учнів та студентів до відповіді на запитання та висловлення своїх ідей. Слід уникати запитань, на які можна

відповісти «так» або «ні». Для стимулювання процесу мислення слід ставити відкриті запитання, що вимагають повної та розгорнутої відповіді. Такі запитання найчастіше розпочинаються із слова «як».

11. Важливо створити атмосферу довіри для вільного обміну думками та активної роботи над розв'язанням проблемних ситуацій. Необхідно врахувати, що процес викладання теми торгівлі людьми часом пов'язаний з дуже делікатними моментами і стосується найінтимніших сторін життя. Пильно стежити за ходом занять, де мова йде про інтимні сторони проблеми, зокрема сексуальну експлуатацію дитини, з метою уникнення та швидкого реагування на прояви неповаги до постраждалих, спроби висміювання дівчат.

12. Слід бути обережним в оцінці та критиці. Варто критикувати думку, а не людину. Оцінка та критика особистості може негативно вплинути на бажання учнів висловлювати свою точку зору, брати участь у дискусіях та обговореннях.

13. Доцільно запрошувати на уроки фахівців, що працюють у сфері захисту прав дитини та протидії торгівлі людьми. Це можуть бути, зокрема, представники служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, громадських організацій. Для цього варто мати базу даних організацій та установ, котрі працюють у цьому напрямі в Україні, регіоні, на місцевому рівні.

14. Необхідним та доцільним є широке використання наочності. Візуальність підсилює та зосереджує увагу. Серед роздаткових матеріалів можуть бути схеми чи таблиці, плакати, буклети, брошури, закладки.

15. Для наочності можна використовувати відеоматеріали – навчальні, художні, документальні фільми з проблеми. Перед переглядом фільму учасників слід підготувати, представивши фільм і підказавши, на що слід звертати увагу.

Надайте учасникам необхідну кількість часу та забезпечте їм можливість для того, щоб вони могли обдумати і обговорити засвоєне. Можливі варіанти запитань загального характеру: що саме запам'яталося під час перегляду, чому; якщо б ви працювали на телебаченні, чи взяли б ви участь у створенні цього фільму, чому; чи змінили б ви порядок подання частин фільму, чому; що потрібно знати для створення такого фільму (можна обговорити не тільки необхідну інформацію, але й етичні принципи); якщо б ви працювали вчителем, під час вивчення яких предметів ви б використали фільм, чому. На закінчення можна запропонувати пов'язати переглянутий матеріал з особистим життєвим досвідом.

Питання для самоконтролю

1. Чим забезпечується оптимальний вибір методів і форм профілактичної роботи з учнівською і студентською молоддю?
2. Які є основні методи та форми профілактичної роботи з учнівською і студентською молоддю?
3. За якими темами можна проводити бесіди та диспути з питань попередження торгівлі людьми?
4. Наведіть приклади питань для «мозкових штурмів» з питань попередження торгівлі людьми.
5. Назвіть методичні рекомендації до проведення профілактики торгівлі людьми в роботі з учнівською і студентською молоддю?

Рекомендована література

1. Альманах інноваційних технологій: практика та перспективи / за заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : «Юрисконсульт», 2007 – 2008. – 84 с.
2. Вища освіта: Інформаційний вісник. – 2006. – № 18.– 86 с.
3. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін.; заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
4. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л. Г. Ковальчук. – К., 2010. – 258 с.
5. Проблеми освіти : наук.-метод. зб.: спец. вип. – К., 2006. – 264 с.
6. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
7. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 344 с.
8. Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини : навч.-метод. посіб. / М. В. Євсюкова, О. А. Калашник [та ін.] ; за заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 224 с.
9. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.] ; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.
10. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Юрисконсульт. – 2006 – 2007. – 334 с.

2.4. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів

Актуальність соціально-педагогічної і психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів зумовлена перш за все масштабами трудової міграції українців за кордон та всередині країни. Так, за результатами останніх досліджень та оцінками експертів, кількість трудових мігрантів, котрі шукають кращих можливостей за кордоном коливається від 2-3 млн. до 7 млн. осіб.

При підготовці цього підрозділу було використано матеріали навчально-методичного посібника «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів» за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка.

Переважає більшість трудових мігрантів мають сім'ю з дитиною або дітьми. Згідно з даними обстеження українських трудових мігрантів, що працюють в Італії, тільки 6,1 % жінок не мають дітей, тоді як понад $\frac{3}{4}$ залишили вдома одну-дві дитини, а майже 8 % – троє і більше.

Діти трудових мігрантів проходять ті ж етапи розвитку, що й усі діти. Мають ті ж складнощі і проблеми, необхідність задоволення дитячих потреб та сприятливого оточення для реалізації своїх індивідуальних здібностей. «Але через відсутність батьків у них виникають додаткові проблеми: переживання за батьків, неспокій, самотність, страх, надмірні намагання самоствердитися» (книга, с. 19). Дані досліджень, оцінок експертів та практичний досвід впровадження соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів підтверджують необхідність виділення специфіки роботи з дітьми трудових мігрантів в системі роботи педагогічних та соціальних працівників.

Діти трудових мігрантів перебувають у складній ситуації, оскільки всі вони переживають у своєму соціальному розвитку психотравмуючі впливи. Психотравма виникає через те, що основні соціальні потреби цих дітей залишаються незадоволеними. Зокрема,

потреба у стабільності і відчутті захищеності не задовольняється через те, що основні люди в житті дитини – батьки – не проживають разом з дитиною. Той факт, що батьки періодично приїжджають до дітей, викликає відчуття нестабільності, і тому ці приїзди не компенсують відсутність постійного проживання з дітьми. Крім цього, дуже часто є незадоволеною й потреба в емоційній близькості, оскільки замінити спілкування з матір'ю і батьком дуже рідко спроможні хтось з інших родичів, а тим більше інших дорослих. Українською позначається те, що потреба в безумовній любові, тобто усвідомлення дитиною, що вона є цінністю для своїх батьків, теж є незадоволеною, оскільки той факт, що вони залишають дитину саму, підбиває впевненість у своїй значущості для батьків.

Завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів визначаються проблемами і потребами дітей із дистантних сімей, які вимагають:

- інтеграції виховних впливів на дитину у загальноосвітньому навчальному закладі;

- формування об'єктивної самооцінки у дітей, життєвих планів, здійснення профорієнтації;

- виявлення порушень прав дітей та їх захисту;

- корекції поведінки дитини;

- відвідання дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку;

- правової просвіти щодо прав дітей, у тому числі щодо соціального оточення, яке опікується дітьми трудових мігрантів.

Робота педагогічних працівників з дітьми трудових мігрантів, їх батьками, соціальним оточенням являє собою, по суті, компенсацію за залишкову модель соціальної політики, яка виштовхує людей на заробітки і призводить до дистантності сімей. Її можна назвати психолого-педагогічною моделлю соціальної політики в конкретному випадку. Звичайно, що не може заклад освіти подолати всі проблеми таких сімей, але може пом'якшити їх наслідки і попередити можливі додаткові проблеми, про які сім'ї спочатку і не здогадуються чи вважають їх другорядними. Тому роботу щодо попередження проблем дітей трудових мігрантів доцільно здійснювати за такими напрямками (змістом):

1. Первинна профілактика проблем дистантних сімей (інформування про проблеми дітей трудових мігрантів, права і потреби дітей, відповідальність батьків та родичів за дітей, формування сімейних цінностей, відповідального батьківства в усіх батьків, показ позитивних зразків сімейного життя, сімейного виховання, ресурсів для задоволення потреб сім'ї).

2. Вторинна профілактика проблем дистантних сімей: коли батьки мають намір виїхати на заробітки і прагнуть до співпраці з педагогічними працівниками щодо пом'якшення проблем своєї відсутності на дітях у майбутньому. Тут доцільною є робота щодо зміцнення сім'ї, навчання виявленню почуттів, активному слуханню дітей. Це можливо, якщо батьки довіряють педагогічним працівникам і повідомляють про свій від'їзд.

3. Третинна профілактика проблем дистантних сімей: коли дитина залишається без батьків. Виникає необхідність ізолювати її від негативних факторів, впливів, пом'якшити їх, зберегти і розвинути в дитині позитивне, зв'язки з батьками, включаючи її в позитивно соціалізуюче середовище в навчанні, дозвіллі.

4. Супровід у тому числі і патронаж дитини та її оточення на час від'їзду батьків: спільна робота педагогічних працівників закладу освіти, суб'єктів захисту дитини в районі (місті, селі) щодо подолання серйозних проблем, які виникають у дитини в різних сферах життя, зацікавленість долею дитини щодня і, в разі необхідності, об'єднання зусиль, ресурсів для їх подолання.

Рекомендації трудовим мігрантам, котрі мають дітей

Прийміть рішення про від'їзд разом з дитиною (це допоможе дитині зрозуміти, що ви їдете через необхідність та заради її майбутнього); підготуйте дитину психологічно до вашого від'їзду (дитині може здаватися, що ви кидаєте її. Розкажіть чому ви їдете); поінформуйте заздалегідь близьких родичів про від'їзд та термін вашої відсутності (це дасть вам можливість ретельно спланувати, хто доглядатиме дитину під час вашої відсутності); повідомте вчителя, якщо дитина ходить до школи, про вашу тимчасову відсутність (учитель приділятиме увагу вашій дитині, зможе запобігти погіршенню навчання, спрямувати дитину в разі необхідності до психолога); підготуйте та залиште детальну інформацію про місце свого перебування та ваш контактний телефон (це дасть можливість вашій дитині або людям, які опікуватимуться нею, терміново зв'язатися з вами); потурбуйтеся про наявність у дитини номерів телефонів, куди вона зможе звернутися в разі виникнення проблем (серед таких телефонів повинні бути контакти дорослого, якому ви довіряєте, вчителя, служби у справах дітей); пам'ятайте про необхідність регулярної матеріальної підтримки дитини (домовтеся з людьми, які опікуватимуться вашою дитиною, про періодичність надсилання грошей на утримання дитини. Дотримуйтесь визначених термінів); переконайтеся, що під час вашої відсутності умови проживання та харчування дитини будуть задовільними, дитина відвідуватиме школу та не примушуватиметься до робіт на шкоду

навчанню й духовному розвитку; підтримуйте зв'язок із дитиною регулярно (домовтеся про дні, коли ви телефонуватимете, і дотримуйтесь визначених термінів).

Оскільки, діти трудових мігрантів зазнають багато негативних переживань через неможливість задоволення своїх базових соціальних потреб, то вони потребують і соціально-психологічної допомоги. Цю допомогу повинні надавати, в першу чергу, ті люди, котрі за своїм службовим обов'язком відповідають за їх розвиток та виховання: педагоги, психологи, соціальні працівники.

Перш за все, таких дітей слід оточити турботою та увагою. Слід пам'ятати, що навіть якщо вони дуже добре поведуться та навчаються, їх психіка безумовно травмована і постійно потерпає від перенапруження. Тому будь-яке необережне зауваження, нетактовне звернення вчителя, навіть жалість і співчуття оточуючих можуть тяжко переживати ними, викликаючи непередбачувані наслідки.

Педагогам слід подбати про те, щоб така дитина мала справу за своїми уподобаннями (заняття в гуртках, секціях). Слід допомогти їй зайняти належне місце в колективі класу (дати їй цікаве та поважне громадське доручення, яке дитина буде спроможна виконати, допомогти потоваришувати з однокласниками). Треба стежити, щоб така дитина не відставала в навчанні (організувати допомогу або, якщо потрібно, надати можливість готувати уроки в школі), нормально харчувалася.

Особливу увагу слід приділяти таким дітям під час шкільних канікул, на свята. Наприклад, організатор з виховної роботи може об'єднати таких дітей з різних класів для спільних екскурсій, подорожей, розваг, щоб відволікти від негативних домашніх вражень. Школі необхідно турбуватися, в першу чергу, про літній відпочинок дітей трудових мігрантів.

Діти трудових мігрантів дуже часто зазнають труднощів у навчанні. Здебільшого, це пов'язано з особливостями їхньої ситуації розвитку, через які виникає синдром дитячої гіперактивності, когнітивний дефіцит, невротичні прояви. У цьому разі таким дітям необхідні спеціальні психокорекційні заходи: спеціальні заняття з розвитку сенсомоторики, пам'яті, уваги, інтелекту; проводять тренінг навичок, заняття з розвитку мови, приділяють увагу формуванню мотивації досягнення та адекватної самооцінки.

Для дітей невротизованих і тих, у котрих проявляються риси психопатичного розвитку, потрібні спеціальні психологічні впливи, спрямовані на змінення негативних особливостей особистості, що утворилися.

Застосування психологічної корекції в роботі з **молодшими школярами** має ряд особливостей, пов'язаних зі специфікою дитячого

віку: високою емоційною чутливістю дітей, недостатнім рівнем абстрактного мислення. При дослідженні загально-психологічних особливостей учнів цього віку слід, перш за все, звертати увагу на рівень інтелектуальної зрілості, особливості їхньої уваги та працездатності, наявність шкільної тривожності.

Діти із сімей трудових мігрантів, особливо **молодшого шкільного віку**, часто мають ускладнення у формулюванні своїх думок і почуттів, однак можуть розповісти про конфлікти з учителем, однокласниками, про свої страхи; або це може відобразитися в їх поведінці. Оскільки потреба в психологічній корекції походить від учителя, необхідно перед початком психокорекційної роботи розпитати дитину та з'ясувати її ставлення до згаданої проблеми: «Кажуть, що ти занадто часто б'єшся, чи не хотів би ти спілкуватися з дітьми якимось по-іншому?», «Здається, ти трошки боїшся ходити до школи. Значно приємніше ходити до школи із задоволенням».

Для розв'язання кожної проблеми психолог повинен уявляти собі, як мінімум, 3-4 різних шляхи та ознайомити з ними дитину. «Що було б тобі приємніше та цікавіше – слухати історії чи займатися в групі дітей? Писати твори, малювати картини чи, може, грати в різноманітні ігри?» Це налаштовує дитину на співробітництво та надає психологу можливість працювати найбільш ефективно, використовуючи позитивне емоційне ставлення дитини до визначеного виду психокорекції.

У ході проведення психокорекційних заходів необхідно постійно спостерігати за емоційним станом дитини. Бажано, щоб усе, що робить психолог, сприймалося нею як цікава гра. Потрібно постійно заохочувати, «святкувати» будь-який успіх дитини, її просування в бажаному напрямку: «Ти мене дуже порадував вчора! Я бачила, як ти сперечався з Петром в коридорі, тобі хотілося битися, але ти утримався. Це чудово! Як тобі це вдалося?»

Якщо будь-яке діяння психолога зіштовхується з протидією дитини або викликає у неї негативні емоції (нудьгу, роздратування, гнів, почуття провини) – це помилка психолога. У цій ситуації слід негайно припинити ці дії або висловлювання, сказати дитині про її почуття, підтвердити їх «нормальність» і почати інші, більш успішні дії. «Мені здається, що тобі це неприємно слухати. Так? Ну що ж, я теж не завжди з цікавістю слухаю оповідання. Може, краще помалюємо? Або займемося фізкультурою?»

У мові психолога, особливо коли він працює з молодшими школярами, неприпустимі слова «ти повинен», «ти не можеш», «це обов'язково потрібно»; замість цього бажано використовувати вирази типу: «давай спробуємо», «зробимо, якщо хочеш», «ти можеш навчитися цьому...»

З усього можливого арсеналу психокорекційних заходів бажано якомога ширше використовувати методи групової та індивідуальної ігрової терапії, малювання, вигадкування та показ казкових історій (які виражають сутність та розв'язання проблеми в метафоричній формі).

Після успішного завершення роботи, дитину слід попередити, що те, що її непокоїло (дратівливість, страх) може ще виникати якийсь час, а вже потім зникнути зовсім. Дитині треба сказати, що виникнення небажаних станів обов'язково нагадає їй про минулі заняття, і вона знатиме, що робити. Бажано домовитися про подальші зустрічі з дитиною та проводити динамічне спостереження за нею. У разі виникнення нових проблем або посилення тих, що були, бажано якомога раніше знову почати психокорекцію з проходженням тих самих кроків.

Пристаючи до **роботи з підлітком**, психолог завжди повинен пам'ятати, що головне в стосунках з ним – це взаємна повага і довіра. Те, що каже підліток, повинно залишатися таємницею. Його проблеми можуть бути обговорені з учителями або родичами тільки на прохання і за згодою підлітка. Втрата довіри, розголошення таємниці, навіть мимовільне, може стати великою психологічною травмою і призвести до найнепередбачуваних наслідків.

Завдання психокорекційної роботи полягають у наступному:

1. Навчання підлітка «розпізнанню» небезпечних для нього ситуацій, тобто таких, що спрямована на його найбільш вразливі «місця найменшого опору». Досвід психотерапевтичної роботи показує, що невміння підлітка уникати несприятливих ситуацій відіграє не меншу роль у причинах адиктивної поведінки, ніж невміння їх розв'язувати. Тому зусилля психолога (педагога, соціального працівника), що веде групу тренінгу (далі будемо називати його ведучий або тренер), повинні бути спрямовані на підвищення здатності підлітка до розпізнавання і запобігання виникненню таких ситуацій.

2. Формування в підлітка здатності «об'єктивізувати» небезпечні для нього ситуації, тобто зуміти підійти до них ніби зі сторони, поглянути на те, що відбувається, так, ніби це відбувається з кимось іншим. У ході виконання цього завдання в підлітка формуються навички аналізу ситуації, уміння віднайти в ній головне і другорядне. Оскільки в ході рольових ігор підлітки поведуться так, як уміють і як вони звикли, на очах у групи відбувається активізація негативного досвіду розв'язання складних ситуацій, що надає можливість членам групи вчитися на помилках і невдачах минулого.

3. Розширення діапазону можливих варіантів поведінки підлітків в складних для них ситуаціях.

Коли підліток зіштовхується з ситуацією, спрямованою в «місце найменшого опору» (тобто найбільш вразливі для нього обставини), він відчуває, що не здатен відповідати вимогам, які ставлять до нього. Стандартизм, однотипність поведінки – ось що впадає в очі, коли до особистості пред'являються вимоги, які є для неї неприйнятними.

У ході розігрування членами групи і ведучим складних для підлітків ситуацій, виникає можливість їх обговорювання найбільш відповідною мовою – мовою реальної поведінки. У процесі тренінгу підліток багаторазово спостерігає відтворення в різноманітних варіантах важкої для нього ситуації. В результаті зростає здатність об'єктивізувати її і розпізнавати в реальному житті. Спостерігаючи дії інших учасників групи, підліток мимовільно засвоює ефективні стереотипи поведінки, розширюючи таким чином свій діапазон форм реагування на складну ситуацію.

Незважаючи на єдність цілей та завдань психокорекційних заходів, форми та методи їх різні і вимагають різного рівня підготовки психолога. Тому проводити той чи інший вид психокорекції може лише той психолог, який має відповідну підготовку.

До початку групових занять психолог, на основі попередньої індивідуальної роботи з кожним з дітей, формує групу. Кількість учасників – від чотирьох до шести дітей молодшого шкільного віку обох статей. Обов'язкова умова участі в групі – добровільність. Заняття проводяться, як правило, один-два рази на тиждень. Тривалість курсу залежить від програми. У середньому курс розрахований на 12-15 занять.

Програму психокорекційних занять пише психолог спеціально для кожної групи, враховуючи індивідуальні характеристики учасників, особливості їх міжособистісної взаємодії та їхні проблеми. Після проходження курсу психокорекції передбачається підтримуюча терапія, тобто щомісячні зустрічі групи в тому ж складі для розв'язання проблем, які накопичилися, та продовження роботи над собою. У разі необхідності та за своїм бажанням діти можуть проходити повторні курси психокорекційних занять, але вже за іншою програмою та з іншою групою. Звичайно, буде найкраще, якщо діти зберігатимуть постійний зв'язок з психологом аж до того, поки їхні батьки не повернуться на постійне проживання.

Важливою частиною соціально-педагогічної і психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів є робота з сім'єю після повернення батьків: налагодження взаєморозуміння, стосунків, відновлення почуттів, розв'язання тих проблем, що накопичилися за час відсутності батьків можуть бути розв'язаними тільки ними, оскільки саме батьки мають право всюди захищати і представляти свою дитину, її права, інтереси.

Питання для самоконтролю

1. Чому дітей трудових мігрантів виділяють в окрему категорію, з якою необхідно проводити специфічну соціально-педагогічну та психологічну роботу?
2. У чому полягають завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів?
3. Які виділяють напрями соціально-педагогічної роботи щодо попередження проблем дітей трудових мігрантів?
4. У чому полягають особливості психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів молодшого шкільного віку?
5. У чому полягають особливості психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів підліткового віку?
6. Чому важливо здійснювати роботу з сім'єю трудових мігрантів після повернення батьків?

Рекомендована література

1. Максимова Н. Ю. Курс лекцій по детской патопсихологии : учеб. пособие [для студентов вузов] / Н. Ю. Максимова, Е. Л. Милютина. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 576 с.
2. Максимова Н. Ю. Основи дитячої патопсихології : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова, К. Л. Малютіна, В. М. Піскун. – К. : Перун, 1996. – 416 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологічні фактори узалежнення неповнолітніх від алкоголю і наркотиків та засоби його попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 / Н. Ю. Максимова. – К., 1998. – 34 с.
4. На допомогу соціальним педагогам : практич.-метод. зб. для соціальних педагогів по роботі із дітьми, батьки яких знаходяться довгий час за кордоном. – Чернівці : ЧИГС «Буковинська партнерська Агенція», 2004.
5. Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації. – К., 2006. – 63 с.
6. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка – К. : ФОРМ «Чальцев», 2008. – 384 с.
7. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.
8. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і методика / І. М. Трубавіна. – Х. : Нове слово, 2007. – 395 с.

2.5. Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми

Механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми є механізмом взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми з метою надання постраждалим допомоги та захисту. Він впроваджений та ефективно діє в багатьох країнах.

Національний механізм перенаправлення – це структура співробітництва, в межах якої державні органи та органи місцевого самоврядування виконують свої обов'язки щодо захисту та забезпечення дотримання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, координуючи свої зусилля у стратегічному партнерстві із громадянським суспільством та іншими суб'єктами, які займаються наданням допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Структурними компонентами національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми є виявлення особи, постраждалої від торгівлі людьми; ідентифікація та проходження процедури встановлення статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми; надання допомоги та захисту; запровадження чіткого порядку міжвідомчої взаємодії.

Виявлення особи, постраждалої від торгівлі людьми – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми. Виявлення здійснюється за місцем проживання особи, її тимчасового перебування чи фактичного проживання суб'єктами протидії торгівлі людьми або шляхом безпосереднього звернення по допомогу особи до державних структур, громадських чи міжнародних організацій.

Ідентифікація та проходження процедури встановлення статусу особи, постраждалої від торгівлі людьми – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є такою,

що постраждала від торгівлі людьми. Ця процедура визначається Кабінетом Міністрів України. Обов'язковою її складовою є проведення місцевою державною адміністрацією співбесіди з особою, щодо якої розглядається питання про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із заповненням питальника. Загальна тривалість проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, не може перевищувати місячний строк з дня проведення співбесіди з особою у місцевій державній адміністрації. У разі прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, їй видається довідка. Статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлюється на строк до двох років.

Надання допомоги та захисту постраждалим від торгівлі людьми передбачає вжиття комплексу заходів, необхідних для відновлення стану, функцій та прав особи

Реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми, – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, – система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми»

Оцінка потреб, складання індивідуального плану роботи з постраждалими від торгівлі людьми, перенаправлення до різних організацій. Відповідно до проекту Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» питання визначення потреб та складання плану роботи з постраждалою особою виноситься на розгляд дорадчого органу (мультидисциплінарної групи), засідання якої ініціює координатор механізму взаємодії (управління місцевої державної адміністрації). На засіданні дорадчого органу більшістю голосів приймається рішення про види та способи надання допомоги особі, яка постраждала від торгівлі людьми, розподіляються функції та здійснюється координація роботи суб'єктів Національного механізму взаємодії для комплексного підходу у наданні допомоги, а також складається індивідуальний план реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із зазначенням конкретних заходів щодо надання допомоги суб'єктами Національного механізму взаємодії такій особі і термінів їх реалізації. План реабілітації складається строком на 1 рік та може бути переглянутий в залежності від прогресу виконання заходів або

продовжений на строк, необхідний для успішного виконання усіх заходів плану. У разі потреби, до складання зазначеного плану можуть залучатися інші суб'єкти Національного механізму взаємодії.

Запровадження чіткого порядку міжвідомчої взаємодії. Даний компонент дозволить органам державної влади та громадським організаціям своєчасно й цілеспрямовано реагувати на потреби осіб, постраждалих від торгівлі людьми. Порядок має визначати алгоритм дій усіх задіяних партнерів взаємодії у разі виявлення особи, постраждалої від торгівлі людьми, строки реагування, форми взаємодії, повноваження.

Створення ефективного НМП постраждалих від торгівлі людьми в Україні допоможе виявляти більшу кількість постраждалих від торгівлі людьми, сприяти кращому доступу постраждалих до необхідної допомоги; забезпечити цілісний підхід і комплексність допомоги; розширити спектр послуг та покращити їх якість; захищати права постраждалих відповідно до міжнародних стандартів; запобігти повторним потраплянням постраждалих в ситуацію торгівлі людьми та їх віктимізації. Це також надасть змогу детальніше дослідити питання торгівлі людьми, базуючись на аналізі реальних історій постраждалих від торгівлі людьми.

Складність виявлення, ідентифікації та надання комплексної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, унеможливорює реалізацію НМП силами однієї організації чи державного органу. Саме тому погоджена та послідовна співпраця є запорукою успішного надання допомоги та захисту постраждалим від торгівлі людьми.

Роль навчальних закладів у системі НПМ постраждалих від торгівлі людьми полягає в здійсненні роботи з виявлення осіб, ймовірно постраждалих від торгівлі людьми, їх інформування про статус постраждалих від торгівлі людьми, за згодою особи – перенаправлення для проходження процедури встановлення статусу постраждалих від торгівлі людьми, здійснення соціально-педагогічної роботи з постраждалими. Органи управління освітою та навчальні заклади забезпечують роботу психологічної служби в системі освіти з дітьми дошкільного та шкільного віку, учнями та їх батьками, а також студентами з числа осіб, які постраждали від торгівлі людьми; контролюють відвідування такими особами навчальних закладів; беруть участь у підготовці програм соціальної та психологічної реабілітації учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми.

У разі виявлення дитини, постраждалої від торгівлі людьми, працівники навчальних закладів зобов'язані невідкладно і з забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх

справ або прокуратури. Особливу увагу слід приділити, чи причетні батьки дитини або особи, які їх замінюють, до торгівлі дитиною. Якщо є така підозра, то необхідно негайно інформувати про це органи внутрішніх справ або прокуратури. Здійснення заходів третинної профілактики також є частиною функцій навчальних закладів у системі роботи з постраждалими від торгівлі людьми. Органи управління освітою та навчальні заклади сприяють залученню учнів та студентів, які постраждали від торгівлі людьми, до громадської та гурткової роботи в середніх загальноосвітніх школах, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах; надають консультації повнолітнім особам, які постраждали від торгівлі людьми, з питань реалізації ними права на освіту.

Питання для самоконтролю

1. Що собою являє національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми?
2. З яких структурних компонентів складається національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми? Розкрийте їх сутність.
3. У чому полягає роль діяльності навчальних закладів та органів управління освітою в системі національного механізму перенаправлення від торгівлі людьми?
4. Опишіть дії педагогічного працівника в разі виявлення дитини, яка постраждала від торгівлі людьми.

Рекомендована література

1. Закон України «Про протидію торгівлі людьми». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>.
2. Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні. Об'єднуючи зусилля по захисту прав жертв торгівлі людьми : практич. посіб. – К. : ОБСЄ/БДПЛ, 2004. – 19 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
4. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.

2.6. Соціально-педагогічна робота з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми

Соціально-педагогічна робота з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, спрямована на сприяння їх реабілітації і подальшу соціалізацію, представлення інтересів постраждалих у різноманітних інстанціях (міліції, суді), здійснення соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу постраждалих дітей, надання консультативної соціально-педагогічної допомоги дітям, підліткам, які перебували в ситуації торгівлі людьми, створення умов для соціального розвитку та професійного визначення особистості.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, постраждалими від торгівлі людьми, має певні особливості, які повинні враховуватися соціальними педагогами при проведенні роботи в кожному окремому випадку. Соціальному педагогу варто звернути увагу на таке:

- особливості психічного та інтелектуального розвитку (згідно з віком);
- ймовірна наявність різноманітних залежностей (тютюно-, алко- та наркозалежності);
- сформована недовіра стосовно дорослих, що оточують, відсутність родичів чи виражена недовіра до них (у деяких випадках);
- легковажність у прийнятті рішень;
- хибне уявлення про доросле життя та бажання бути дорослим;
- потрапляння під вплив стереотипів, сформованих засобами масової інформації та рекламою про «красиве та безтурботне» життя, переоцінка цінностей та визначення нових життєвих пріоритетів.

Соціально-психологічні наслідки торгівлі дітьми – це несвоєчасне формування вікових уявлень, низький розвиток пізнавальних здібностей та низька мотивація до навчання, відставання в навчанні, соціальна дезадаптація, поведінкові та особистісні відхилення, які мають індивідуальні особливості в кожному випадку.

Діти, які потрапили в ситуацію торгівлі людьми, зазначали, що потрапляли в психотравмуючі ситуації і в минулому. Вони потерпали від насильства в сім'ї або в навчальному закладі, не відчували належної уваги з боку дорослих, виховувалися в неблагополучних сім'ях чи інтернатах. Потрапляння в складну психотравмуючу ситуацію негативно впливає на несформовану психіку дитини, що знаходить своє відображення в розвитку посттравматичного стресового розладу, депресії, психосоматичних розладів. Окрім цього, діти, які примусово працювали в різних сферах – секс-бізнесі, сільському господарстві, займалися торгівлею краденим чи наркотиками, не тільки не отримували грошей, але й перебували у вкрай складних умовах, працювали понад норму, зазнавали морального та фізичного насильства, отримували травми через характер вищевказаних робіт, заражалися різноманітними хворобами (ЗПСШ, вірусні гепатити), отримували хімічні залежності.

Для дитини, постраждалої від торгівлі людьми, характерно виражена недовіра до навколишнього світу, викривлена моральна свідомість, спостерігається відчуття постійної тривоги та небезпеки, занижений рівень самооцінки, девіантна поведінка та переоцінка власних можливостей. Як правило, значно змінюється поведінка дитини, яка може мати такі форми: провокуюча (дитина агресивна і вимогливо реагує на будь-яке звернення оточення, що є не чим іншим, як спробою дитини привернути до себе увагу дорослих); уникаюча (дитина, яка зазнала насильства, боїться привертати до себе увагу, щоб ситуація, що трапилась у минулому, не повторилась знову); псевдодоросла (неповнолітня особа вважає себе зрілою, що вона намагається підкреслити та продемонструвати у вчинках), незріла (усі зусилля дитини спрямовані, скоріш, на захист від насильства, ніж на поведінку згідно з віком).

Соціально-педагогічна робота з постраждалими від торгівлі дітьми включає в себе такі основні елементи, як виявлення, ідентифікація, кризове втручання, реабілітація, реінтеграція та третинна соціальна профілактика.

Виявлення та ідентифікація дитини відбувається шляхом отримання первинної інформації про постраждалих. Під час спілкування з соціальним педагогом дитина може відчувати сором та дискомфорт, бути наляканою, не бажати розповідати про ситуацію, в яку вона потрапила. Найбільш важливим на цьому етапі роботи з дитиною є формування в неї відчуття базової довіри та безпеки, оточення її турботою та увагою, а також з'ясування, які саме елементи торгівлі людьми наявні у випадку конкретно саме з нею.

У разі виявлення дитини, постраждалої від торгівлі людьми, працівники навчальних закладів зобов'язані невідкладно і з забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх справ або прокуратури. Особливу увагу слід приділити, чи причетні батьки дитини або особи, які їх замінюють, до торгівлі дитиною. Якщо є така підозра, то необхідно негайно інформувати про це органи внутрішніх справ або прокуратури.

Втручання в ситуацію – це надання первинної медичної, психологічної і юридичної допомоги, поновлення документів, навчання та робота з сім'єю дитини. Після ідентифікації дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, відбувається оцінка основних її потреб, після чого оцінюється ситуація та розробляється індивідуальний план соціальної роботи. Індивідуальний план включає в себе такі основні пункти: особисті дані постраждалої дитини, короткий опис ситуації, актуальні потреби (психологічна, юридична, медична допомога), план втручання, проведення моніторингу випадку та модифікація плану за необхідністю.

Роботу можна проводити у кілька етапів:

- визначення характеру кризи дитини, реагування;
- розкриття проблеми дитиною;
- дослідження почуттів та встановлення міри відповідальності;
- оцінка довіри, інформація про ситуацію;
- опрацювання когнітивних порушень;
- забезпечення навичками, знаннями, вміннями контролювати свої почуття і справлятися з ними;
- орієнтація на майбутнє, позитивна установка.

Після здійснення такої роботи в межах короткострокової терапії дитина переходить до програм отримання групової, індивідуальної або сімейної терапії.

Залежно від проблем дитини, часто доцільним буде передача її в спеціалізований заклад – притулок, кризовий центр, де вона зможе отримати комплексну підтримку та різноманітну допомогу.

Відповідно до п. 23 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» розробку та впровадження індивідуальних програм допомоги дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, здійснюють центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей із залученням закладів освіти, охорони здоров'я.

Фахівці Центру «Ла Страда – Україна», починаючи з 1997 р., працюють зі зверненнями, що надходять на «гарячу лінію», з питань запобігання торгівлі людьми щодо дітей, вивезених за межі України для експлуатації у різних сферах, та проводять ідентифікацію серед тих дітей, які перебувають у приймальнику-розподільнику ГУ МВС

України. Досить часто серед постраждалих дітей ідентифікують дітей трудових мігрантів, дітей-сиріт, випускників інтернатних закладів, дітей з девіантною поведінкою, дітей, які мають хімічні залежності.

Соціальна робота з постраждалими дітьми має вестися систематично та комплексно. Вона включає індивідуальну роботу з дитиною, проведення психодіагностики поведінки, педагогічну корекцію дезадаптивних форм поведінки, психокорекційну підтримку, арт-терапію, роботу з сім'ями дітей.

Отже, соціальна робота з дітьми, постраждалими від торгівлі людьми, є комплексним процесом, який може бути успішним у разі залучення мультидисциплінарної команди фахівців різних державних та недержавних структур, а також систематичної роботи із соціальним оточенням дитини.

Питання для самоконтролю

1. Якими можуть бути наслідки перебування в ситуації торгівлі людьми для дитини?
2. Які першочергові кроки при виявленні дитини, постраждалої від торгівлі людьми?
3. Які елементи включає соціально-педагогічна робота з постраждалими від торгівлі дітьми?

Рекомендована література

1. Психолого-педагогічна реабілітації дітей, вилучених із праці на вулиці / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 232 с.
2. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 248 с.
3. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із сільсько-господарської праці / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003.
4. Робочі матеріали пілотного компонента проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення (НМП) в Україні». – К. : ОБСЄ, 2011. – 157 с.
5. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.

2.7. Використання потенціалу сім'ї у роботі з протидії торгівлі людьми

Сім'я є особливою соціальною системою, первинним контактним колективом, малою соціальною групою, основним осередком суспільства, найкращою умовою для виховання і розвитку дітей. Повноцінна сім'я здатна забезпечити дитині сприятливі умови для її інтелектуального, фізичного, психічного, морального та духовного розвитку. Враховуючи, що батьки (батьки, матері, особи, котрі їх замінюють; далі у тексті під батьками ми будемо розуміти всю цю групу) готують свою дитину до майбутнього самостійного життя, навчально-виховні заклади системи освіти повинні здійснювати роботу, спрямовану на формування їх педагогічної культури.

Основні завдання соціально-педагогічної роботи з батьками з протидії торгівлі людьми групуються навколо трьох основних компонентів – когнітивний, емоційний поведінковий. Завдання когнітивного компонента полягають у тому, щоб: сформувати в батьків уявлення про сутність проблеми торгівлі людьми, специфіку проблеми торгівлі дітьми; надати інформацію про інші ситуації порушення прав дитини (домашнє насильство, трудова і сексуальна експлуатація дитини) та показати взаємозв'язок з торгівлею дітьми; інформувати про альтернативні тілесним покаранням методи виховання; визначити наслідки для подальшого розвитку дитини від ситуацій порушення їхніх прав, повідомити про основні шляхи потрапляння в такі ситуації та правила безпечної поведінки для профілактики цих явищ; надати інформацію про екстрені дії в разі виникнення підозри стосовно того, що дитина постраждала від торгівлі людьми; сформувати знання про діяльність державних структур та громадських організацій, необхідність та специфіку надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми, роль сім'ї в цьому процесі.

Розвиток емоційного компонента соціально-педагогічної роботи з батьками включає в себе формування у них позитивного ставлення до занять із запобігання торгівлі дітьми та формування ставлення до проблеми торгівлі дітьми як до актуальної на рівні світу, держави, регіону, населеного пункту, соціального оточення, власної сім'ї; формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі дітьми та інших видів порушень прав дітей та членів їх сімей; формування неприйняття різних форм насильства і жорстокого поводження з дітьми; формування активної громадянської позиції та мотивування активного реагування на факти порушення прав дітей; формування відповідального батьківства.

Поведінковий компонент включає в себе формування навичок допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми, сприяння їх заняттям з питань запобігання торгівлі дітьми; формування готовності звернутися по необхідну допомогу до фахівців навчального закладу та інших державних структур і громадських організацій; навчання адекватному реагуванню на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми.

Інформаційно-просвітницька робота з батьками з попередження торгівлі людьми може здійснюватись шляхом проведення батьківських зборів, конференцій, перегляду та обговорення відео-, кінофільмів, телепередач, проведення індивідуальних консультацій та зустрічей з юристами, представниками громадських організацій. Перед початком такої роботи з метою з'ясування рівня інформованості та ставлення до проблеми бажано провести опитування. З урахуванням відповідей розробляється програма інформаційно-просвітницької роботи з батьками, яка інтегрується в систему роботи навчального закладу з цією групою.

Для проведення відеолекторіїв можна використовувати художні, документальні та навчальні відеофільми. Особливу увагу рекомендується приділити навчальному відеофільму «Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей», серіям 7-й – «Порушення прав дитини: експлуатація та торгівля», 9-й – «Дитина в біді – як їй допомогти», 10-й – «Експлуатація дитячої праці: проблеми та шляхи їх вирішення». Використання стоп-кадрів під час перегляду та обговорення фільмів сприяє обговоренню та закріпленню понять; вивченню правил безпечної поведінки, формуванню уявлення про наслідки експлуатації та торгівлі людьми для дитини. Під час перегляду цих серій батькам можуть ставитися для обговорення та дискусій такі питання, як: чи потрібно жебракам давати гроші; яка вона, «свобода» дітей вулиці; чи можна вважати домашнє насильство проблемою лише родини; наскільки діти самі винні в тому, що потрапляють у небезпечні ситуації. Перед демонстрацією 10-ї серії з батьками проводиться бесіда, де висвітлюються такі питання, як важливість та необхідність розмежування понять «експлуатація дитячої праці» та «трудове виховання». Визначаються види робіт, які виконують діти вдома, обговорюється, скільки це займає часу, чи відволікає ця робота дітей від навчання. Потім у ході демонстрації фільму з використанням стоп-кадру глибше обговорюються питання різниці між трудовим вихованням і експлуатацією праці, спектр роботи, яку виконують діти, шкідливі для дітей види зайнятості (наприклад, робота на ринку, збирання вторинної сировини), вигоди для роботодавців від найму дітей, наслідки від шкідливої роботи для дітей, легальні шляхи працевлаштування в Україні для дітей та особливості праці дітей, основні етапи пошуку роботи, написання резюме, можливості поєднання навчання і праці.

Якщо профілактична робота навчального закладу спланована таким чином, що одні і ті ж теми розглядаються паралельно в роботі з батьками і з учнями, то по завершенні розгляду певної теми доцільним є проведення спільних конференцій. До участі в роботі конференцій бажано запрошувати представників державних структур, громадських та міжнародних організацій, які працюють у сфері захисту прав дитини. Конференції складаються з першої пленарної частини, до якої включені виступи, мультимедійні презентації, демонстрація відеоматеріалів, та другої практичної частини, де відбувається робота в малих робочих групах. У них проводять майстер-класи, «круглі столи», дискусії, навчальні ігри, міні-лекції, практикуми.

Для батьків можна провести конференцію «Міграція та працевлаштування за кордоном», де розглянути такі теми:

- права та обов'язки українських громадян за кордоном;
- правила візового в'їзду українських громадян до зарубіжних держав;
- можливі наслідки нелегального працевлаштування за кордоном українських громадян;
- небезпека потрапити в ситуації торгівлі людьми та конкретні поради щодо уникнення цього.

Ефективною формою роботи з батьками є усні журнали. Вони проводяться або по одній темі, або по декількох водночас двічі-тричі на навчальний рік. Робота нагадує подорож сторінками журналу. Кожна сторінка має свою назву і зміст, котрий складається з виступів учнів, батьків, вчителів та гостей (представників органів державної влади та громадських організацій). Наприклад, усний журнал «Домашнє насильство: як зарадити біді?» може поділятися на такі сторінки: що таке домашнє насильство, масштаби (статистика МВС, дані анонімного опитування учнів школи, результати останніх досліджень), причини, наслідки для дітей, сім'ї, суспільства, законодавство, види домашнього насильства та його ознаки, діяльність різних структур (виступи представників різних державних органів та громадських організацій), як запобігти, як допомогти постраждалим. Тривалість кожної сторінки – близько 20 хв. Усні журнали включають в себе також презентацію опитувань, результатів анкетувань, котрі проводили вчителі або самі учні. Сторінки можуть також ілюструватися фрагментами з відеофільмів.

Тематичні заняття проводяться з використанням інтерактивних форм та методів роботи, а саме «мозковий штурм», робота в малих групах, «криголам», дискусії, диспути, аналіз конкретних ситуацій, міні-лекції та лекції-бесіди. Основними темами для цих занять можуть бути: права та обов'язки людини, батьків; права та обов'язки дитини; основні ситуації порушення прав дитини; торгівля дітьми; наслідки для дитини; шляхи запобігання потраплянню дітей у небезпечні

ситуації; алгоритм дій у разі виявлення ситуацій порушення прав дитини, від'їзд за кордон з метою працевлаштування.

Поради, для батьків, котрі збираються на заробітки: прийміть разом з дитиною рішення про від'їзд (це допоможе дитині зрозуміти, що ви їдете через необхідність та заради її майбутнього); підготуйте дитину психологічно до вашого від'їзду (дитині може здаватися, що ви кидаєте її, розкажіть, чому ви їдете); поінформуйте заздалегідь близьких родичів про від'їзд та термін вашої відсутності (це дасть вам можливість ретельно спланувати, хто доглядатиме дитину під час вашої відсутності); повідомте вчителя, якщо дитина ходить до школи, про вашу тимчасову відсутність (вчитель приділятиме увагу вашій дитині, зможе запобігти погіршенню навчання, спрямувати дитину в разі необхідності до психолога); підготуйте та залиште детальну інформацію про місце свого перебування та ваш контактний телефон (це дасть можливість вашій дитині або людям, які опікуватимуться нею, терміново зв'язатися з вами); потурбуйтеся про наявність у дитини номерів телефонів, куди вона зможе звернутися у разі виникнення проблем (серед таких телефонів повинні бути контакти дорослого, якому ви довіряєте, вчителя, служби у справах дітей); пам'ятайте про необхідність регулярної матеріальної підтримки дитини (домовтеся із людьми, які опікуватимуться вашою дитиною про періодичність надсилання грошей на утримання дитини, дотримуйтесь домовленості); переконайтеся, що під час вашої відсутності умови проживання та харчування дитини будуть задовільними, дитина відвідуватиме школу та не примушуватиметься до роботи на шкоду навчанню, підтримуйте зв'язок із дитиною регулярно (домовтеся про дні, коли ви телефонуватимете, і дотримуйтесь визначених термінів).

Необхідно звернути увагу батьків на правила користування ІКТ, оскільки це стосується широкого захоплення дітей спілкуванням в он-лайн та мобільної телефонії, яке впливає на соціальні норми поведінки дітей та молоді.

У цьому напрямі робота з батьками учнів передбачає:

– ознайомлення з поняттями «жорстоке поводження», «наси́льство і експлуата́ція», методами та формами їх вираження в ІКТ (кібербулінг, «улещування») з метою сексуальної експлуатації, сайти, що пропагують насильство, порнографію, суїциди, наркотичні засоби, расизм, фашизм, антисемітизм);

– формування мотивації на раціональний діалог з дітьми, довірливі стосунки з ними, взаємодію з фахівцями з проблеми порушення прав дитини;

– формування досвіду (вмінь і навичок) запобігання неправомірним, асоціальним діям поводження щодо себе і своїх дітей при використанні мобільних телефонів та спілкування в Інтернеті.

У контексті даної проблеми можна провести заняття з батьками та розглянути питання:

- права та обов'язки батьків щодо виховання дітей;
- злочини проти життя, здоров'я і гідності особи;
- єдність та відмінність права і моралі;
- комп'ютер та Інтернет удома – мода чи необхідність?;
- діти – жертви кібербулінгу;
- нормативно-правові акти щодо запобігання злочинам та насильству над дітьми;
- покарання та заохочення дітей у сім'ї (в т.ч. надто коштовні подарунки, мобільні телефони);
- особистий вклад батьків і їх відповідальність – моральна, юридична; головні завдання морально-етичного виховання дітей. Живе спілкування з дітьми – запорука їх непотрапляння в залежність (комп'ютерну, наркотичну).

Одним із шляхів підвищення теоретичної та правової культури сім'ї є батьківські збори, де є можливість розглянути міжнародні та законодавчі акти України в галузі прав людини, ознайомитися із сучасною проблемою «білого рабства».

Обговорити на батьківських зборах проблему «Відповідальність батьків за виховання дітей».

Питання для обговорення:

- Конституція України, Сімейний кодекс України, державні документи про права та обов'язки батьків, їх відповідальність за виховання дітей, готовність молодих батьків до виховання дитини.
- Виховання дітей у дусі гуманізму і високої моралі, турбота про здоровий фізичний розвиток. Відповідальність батьків за невиконання батьківських обов'язків: моральна, суспільна, юридична. Засоби громадського впливу, обговорення в комісіях сприяння сім'ї та школі, у справах неповнолітніх, батьківських комітетах школи, класу, матеріальне відшкодування за наслідки хуліганських дій дитини з використанням ІКТ. Кримінальна відповідальність батьків, дітей.
- Дорогі подарунки (мобільні телефони, комп'ютери): розкіш чи необхідність? Поради батькам та дітям щодо їх використання.
- Порушення етики користування мобільним зв'язком як правопорушення і злочин. Причини їх виникнення. Запобігання правопорушенням при використанні мобільного зв'язку.

Робота з сім'єю, яка здійснюється соціальним педагогом, є дуже важливою на шляху до успішної реабілітації дитини та профілактики її повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, оскільки для кожної дитини сім'я є однією з найголовніших цінностей. Основа мета цієї роботи – це сприяння досягненню внутрішньої гармонії, здоров'я та єдності сім'ї, покращення стосунків між членами родини та посилення розуміння відповідальності батьків за виховання дітей. Під

час роботи з батьками можна використовувати індивідуальну та групову роботу, проводячи лекції, тренінги, рольові ігри. Позитивними індикаторами корекційної роботи з родиною будуть усвідомлення батьками неефективності власних методів виховання й усунення цих вад, розуміння вікових особливостей дитини, застосування у вихованні різних шляхів для досягнення наміченої цілі та планування спільної з дитиною діяльності.

Робота з батьками дітей, котрі постраждали від торгівлі людьми, здійснюється у двох основних напрямках. Перший напрям роботи пов'язаний з удосконаленням знань про виховний процес і процеси розвитку дитини. Другий покликаний допомогти батькам подолати свої психологічні проблеми та проблеми дітей. Групи з розвитку батьківських умінь виховання дітей повинні мати чіткий план дій, що охоплює потреби і можливості дітей одного віку. Навчальний процес має бути побудований таким чином, щоб батьки розуміли тему в теорії, а також вміли справлятися з практичними завданнями, під час яких вони тренуються застосовувати ці знання. Індивідуальна робота з батьками покликана навчити їх передбачати і контролювати різні прояви гніву, суму чи збентеження.

Близьким родичам постраждалих дітей потрібно розповісти про те, як налагодити захисні взаємовідносини з дітьми та надалі підтримувати один одного упродовж важкого процесу «одужання дитини». Група виступає тією формою, в якій близькі родичі дітей можуть провести колективне обговорення методів майбутнього ефективного захисту дітей, які перебувають під їхнім доглядом.

На різних етапах реабілітації, можна запропонувати кілька варіантів групової роботи з постраждалими від торгівлі людьми та виділити основні питання для роботи з ними в групах різного виду:

- групи самодопомоги (робота з самооцінкою, почуттям провини);
- групи особистісного росту (робота направлена на особистісний ріст);
- групи набуття та відпрацювання навичок (набуття навичок ефективного спілкування, розв'язування конфліктів);
- групи спільної роботи з іншими членами сім'ї (робота на прийняття та взаєморозуміння).

Приклад

Група спільної роботи з сім'єю постраждалих від торгівлі людьми

Мета: Відновлення сімейних зв'язків та сімейної моделі.

Цільова група: постраждала особа, готова відкритися своїй сім'ї; сім'я, яка не готова прийняти постраждалу особу, відштовхує її; сім'я в кризовому стані.

Завдання:

- Формування умов прийняття ситуації.
- Розробка та прийняття нових правил життя в сім'ї.
- Відновлення функціонування сімейних функцій.
- Побудова позитивної взаємодії та оволодіння навичкам

співжиття.

- Оволодіння навичками партнерських стосунків.
- Визначення можливостей спільного проведення часу.
- Відновлення зв'язків з соціумом.
- Формування активної позиції.
- Допомога та підтримка в переживанні горя.

Ефективне використання потенціалу сім'ї в здійсненні соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми можливе за умови регулярності зустрічей з батьками, демократичного стилю спілкування та довірливої психологічної атмосфери.

Питання для самоконтролю

1. Якими є основні завдання соціально-педагогічної роботи з батьками щодо протидії торгівлі людьми?
2. Назвіть форми та методи інформаційно-просвітницької роботи з батьками.
3. Наведіть приклади заходів для батьків з питань попередження торгівлі людьми.
4. У чому полягає мета та зміст соціально-педагогічної роботи з сім'єю, де є постраждала від торгівлі людьми?

Рекомендована література

1. Виявити. Захистити. Допомогти: метод. матеріали для фахівців, які безпосередньо працюють з потерпілими від торгівлі людьми / кер. проекту В. Бондаровська. – К., 2011.
2. Профілактика та протидія насильству над дітьми : навч. посіб. – К. : ГЕРБ., 2007. – 144 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
4. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удаलोвої / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.
5. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і методика / І. М. Трубавіна. – Х. : Нове слово, 2007. – 395 с.

2.8. Підготовка педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми

Підготовка педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми є важливою умовою соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми.

Таку підготовку можна планувати відповідно до трьох компонентів: емоційного, когнітивного, поведінкового. Метою формування емоційного компонента підготовки педагогічних працівників є формування сукупності мотивів для здійснення діяльності з протидії торгівлі людьми та адекватного ставлення до проблеми і до постраждалих від торгівлі людьми. Досягнення цієї мети відбувається через реалізацію таких завдань: створити організаційно-адміністративні важелі, показати перевагу взаємодії та поєднання ресурсів різних суб'єктів для досягнення єдиної мети, показати наявність міжнародного та національного досвіду в здійсненні профілактики торгівлі дітьми, сформуванню ставлення до проблеми як до актуальної через демонстрацію її масштабів, наслідків для дитини, суспільства. Для цього можуть використовуватися договори про співпрацю з навчальними закладами, накази про впровадження в навчально-виховний процес профілактики торгівлі дітьми, аналіз реальних історій постраждалих від торгівлі дітьми, відеосюжети з описом ситуації з торгівлею дітьми в Україні і світі, ілюстрація кращого національного та міжнародного досвіду, членство в тренерських мережах, схвалення Міністерством освіти і науки, молоді та спорту навчальних матеріалів, які використовуються. Формування елементів емоційного компонента відбувається паралельно з формуванням елементів когнітивного та поведінкового компонентів.

Метою когнітивного компонента підготовки педагогічних працівників є формування та вдосконалення сукупності знань для здійснення діяльності з протидії торгівлі людьми. Сукупність знань включає в себе знання про проблему торгівлі людьми та дотичних тем; про соціально-педагогічну роботу у сфері протидії торгівлі людьми;

про методикау інноваційних технологій, активних та інтерактивних форм і методів роботи; про взаємодію та раціональний розподіл ресурсів; про необхідні психологічні аспекти профілактичної роботи та роботи з постраждалими особами (стилі поведінки, формування команди, критичне мислення, кризові ситуації); про управління (процесом, якістю, людьми, часом). Можливі методи та форми роботи: міні-лекція, презентація, демонстрація відеоматеріалів, тренінг, навчальний семінар, електронна розсилка новин та бюлетенів, засідання методичного об'єднання, нарада, конференція, індивідуальне консультування.

Взаємодія з іншими суб'єктами протидії торгівлі людьми дозволяє використовувати наявні ресурси і зробити семінари чи інші заходи змістовними, цікавими.

Формування та вдосконалення сукупності умінь та навичок для здійснення соціально-педагогічної діяльності з протидії торгівлі людьми є метою формування поведінкового компонента підготовки педагогічних працівників. Цей компонент є продовженням попереднього, оскільки отримані знання знаходять подальше своє відображення у сформованих уміннях та навичках. Їх сукупність включає в себе вдосконалені уміння та навички використання активних та інтерактивних форм і методів роботи, використання інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності; налагодження контактів та схем взаємодії з іншими суб'єктами протидії торгівлі людьми; формування команди, асертивного стилю поведінки, критичного мислення; управління процесом, якістю, людьми, часом. Для цього можуть використовуватися такі форми та методи роботи, як тренінг, навчальний семінар, «круглий стіл», дебати, дискусія, зворотній зв'язок, рольова та моделююча гра, аналіз реальних ситуацій, робота в малих групах, навчання через навчання інших, «мозковий штурм», психологічна гра.

У цілому, в закладах освіти склалась уже певна система науково-методичної роботи, яка включає масові, групові та індивідуальні форми. Масові форми: цільові семінари, практикуми, педагогічні читання, науково-практичні та інші конференції, симпозіуми. Групові форми: педагогічні та вчені ради, методичні об'єднання, творчі групи, колоквиуми передового педагогічного досвіду, педагогічної майстерності, практикуми. Індивідуальні форми роботи – самоосвіта, наставництво, стажування, наукові дослідження.

Оптимальний вибір варіанту змісту організаційних форм науково-методичної роботи забезпечується:

– аналізом стану педагогічних та вчених нарад, навчально-виховного пронесу з проблеми порушення прав людини, протидії торгівлі людьми;

РОЗДІЛ 2

- вивченням науково-педагогічної літератури з проблеми, освоєнням наукової методики;

- поглибленням вивчення теорії, методики виховання та викладання окремих предметів, спецкурсів з проблеми протидії торгівлі людьми;

- здійсненням заходів щодо трансформації в педагогічну практику досягнень науки та передового педагогічного досвіду;

- організацією дослідницько-експериментальної роботи: розробленням моделей, схем, рекомендацій, порад щодо впровадження в практику досягнень науки;

- систематичним вивченням стану та якості знань цільової групи з проблеми протидії торгівлі людьми.

У плані роботи методичного об'єднання орієнтовно можуть бути передбачені:

- засідання, присвячені обговоренню змісту програм спецкурсів, навчально-методичних посібників з проблем протидії торгівлі людьми;

- вивчення законодавчих актів, нормативно-правових документів, обговорення науково-методичної літератури, що відображають проблему порушення прав людини, торгівлі людьми;

- проведення навчально-виховних заходів і взаємовідвідування різних форм навчально-виховної діяльності;

- вивчення та пропагування педагогічного досвіду;

- розробка методичного забезпечення соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми;

- обговорення та затвердження тем наукових досліджень, експериментально-дослідницької діяльності з протидії торгівлі людьми;

- створення творчих груп для детального опрацювання тематики.

Тренінг та навчальний семінар, як форма організації навчання та вироблення практичних навичок, дозволяють оптимально поєднати теорію і практику соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми. На них доцільно висвітлювати такі теми, як ситуація з торгівлею людьми і торгівлею дітьми в Україні, нові тенденції розвитку проблеми; стан діяльності органів державної влади, громадських та міжнародних організацій; наслідки від торгівлі людьми для подальшого розвитку дітей, постраждалих від торгівлі людьми; соціально-педагогічна робота з протидії торгівлі людьми; діти трудових мігрантів як група ризику; оцінка і моніторинг соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми; методи та форми роботи з дітьми, постраждалими від торгівлі людьми. У ході роботи семінарів важливо також коротко представляти результати останніх досліджень у цій сфері. Особливу увагу варто приділяти ролі та функції органів управління освітою та навчальних закладів у

здійсненні соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми, особливим можливостям загальноосвітнього навчального закладу.

Форма тренінгу і навчального семінару дозволяє інтегрувати декілька інших форм роботи, таких як міні-лекція, презентація, демонстрація відеоматеріалів, робота в малих групах, дискусія. Поєднання на семінарах дотичних тем, а саме тем насильства і жорстокого поводження, експлуатації дитячої праці, дозволяє на практиці впроваджувати комплексний підхід до профілактики цих асоціальних явищ.

З метою підвищення кваліфікації педагогами та соціальними працівниками можуть використовуватись такі інноваційні форми роботи, як електронні розсилки. Вони створюються експертами для обміну інформацією, планування спільних заходів, тематичних фахових дискусій. У розсилках оперативно можна отримувати повідомлення про останні публікації, результати проведених заходів та анонси наступних з питань протидії торгівлі людьми, корисні джерела, інноваційні технології, події в Україні і в світі у сфері протидії торгівлі людьми, результати останніх досліджень, аналіз діяльності Національної «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми.

Популярні експертні розсилки:

- «експерт-клуб»: група експертів у сфері захисту прав людини
- «стоп насильство»: група експертів у сфері протидії насильству
- «НТМ»: група тренерів, членів національної тренерської мережі Центру «Ла Страда-Україна»

***Національна тренерська мережа (НТМ)
Міжнародного жіночого правозахисного Центру
«Ла Страда – Україна» (2000-2011)***

Національна тренерська мережа – це група фахівців навчальних закладів, державних структур, громадських організацій та активістів, які представляють різні регіони, мають досвід проведення тренінгів, знають проблеми охорони та захисту прав людини і прав дитини, особливості цільової групи, готові до плідної співпраці та постійного підвищення свого професійного рівня.

На базі Центру «Ла Страда – Україна» у 2000 році свою діяльність розпочала лекторська група. Її кількісний та якісний склад постійно зазнає змін в залежності від тенденцій ситуації торгівлі людьми, специфічних потреб ведення профілактичної роботи, можливостей організаційно-адміністративної, інформаційно-методичної підтримки роботи тренерів. За роки свого існування лекторська група набула якісно та кількісно нових вершин свого розвитку, перетворившись на **національну тренерську мережу**.

Тематика діяльності: профілактика порушень прав людини і прав дитини: торгівлі людьми, жорстокого поводження і насильства, експлуатації, тендерної дискримінації.

Основні завдання:

- профілактика торгівлі людьми, жорстокого поводження і насильства, експлуатації, тендерної дискримінації;
- підготовка та підвищення кваліфікації фахівців навчальних закладів, державних структур і громадських організацій.

Структура національної тренерської мережі

Регіональні тренери-координатори (здійснюють профілактичну роботу і координують діяльність регіональної тренерської групи, зокрема планують її діяльність, при необхідності здійснюють пошук ресурсів для її функціонування та розвитку, встановлюють контакти з партнерами, навчають та підвищують рівень кваліфікації фахівців, здійснюють моніторинг роботи, звітують та ведуть статистику, вирішують поточні організаційні питання, розповсюджують інформаційно-методичні матеріали).

Регіональні тренери (здійснюють профілактичну роботу, встановлюють контакти з партнерами, підвищують свій професійний рівень, аналізують результати та звітують про свою діяльність, розповсюджують інформаційно-методичні матеріали).

Склад національної тренерської мережі: педагогічні та соціальні працівники, студентська молодь, представники громадських організацій і приватного сектору, працівники центрів зайнятості та медичних закладів.

Основні переваги:

- можливість охопити значну кількість учасників заходами;
- можливість широкого географічного покриття заходами;
- поширення кращих моделей профілактичної роботи, передового досвіду;
- широке розповсюдження інформаційних та навчально-методичних матеріалів у місцях, де є брак інформації.

Членство у національній тренерській мережі дає можливість:

- безкоштовного забезпечення методичними та інформаційними матеріалами;
- постійної інформаційної підтримки шляхом електронної розсипки;
- підвищення професійної підготовки;
- отримання сертифікату про проходження підготовки тренера та посвідчення для проведення заходів в закладах освіти.

Кількість проведених заходів 2000 р. – 1 пол. 2011 р.

Протягом 11 років було проведено більш ніж 6 тисяч профілактичних заходів (інтерактивних занять, лекцій, тренінгів, семінарів) для понад 170 тисяч представників цільової групи.

Цільова група:

Тренери проводять заходи для учнів і студентів навчальних закладів, батьків, безробітних, а також фахівців навчальних закладів, державних структур і громадських організацій. Робота з громадськістю проводиться за допомогою засобів масової інформації (статті в газетах, ефіри на радіо, інтерв'ю для місцевого телебачення) та у формі вуличних акцій.

«... крім того, що ми отримали знання та практичні матеріали для подальшої роботи, ми отримали ще і натхнення, і запал здійснювати таку роботу...»

«... до семінару не мала уяви, яку роботу можна здійснювати з цією категорією населення. Завдяки плану, який сама ж і склала під кінець семінару все стало на свої місця...»

Підтримка Міністерства освіти і науки України

– відомчі документи містять положення щодо підтримки діяльності тренерів (Накази МОНМС № 865 від 28.12.06, № 1176 від 25.12.07, № 255 від 19.03.2009, № 292 від 29.03.2011);

– науково-методичне консультування;

– організаційно-адміністративне сприяння проведенню заходів.

Робота тренерів неодноразово знаходила високу оцінку з боку Міністерства та його структурних підрозділів.

Щоб стати членом національної тренерської мережі, необхідно надіслати – заяву, своє резюме, мотиваційний лист на адресу: info@la-strada.org.ua. Діяльність національної тренерської мережі здійснювалась за підтримки Представництва МОМ в Україні, Офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Посольства Франції, Посольства Фінляндії, Благодійної фундації «DOEN», Міністерства закордонних справ Данії.

МЖТЩ «Ла Страда – Україна» 03113, Київ-113, а/с 26 e-mail: info@la-strada.org.ua www.la-strada.org.ua

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні завдання підготовки педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми.
2. Які форми та методи роботи використовуються для підготовки педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми?
3. Наведіть приклад заходу підготовки педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми.
4. Які напрями підготовки педагогічних працівників до роботи з протидії торгівлі людьми можуть входити до плану роботи методичних об'єднань?
5. У чому полягають переваги використання електронних розсилок для роботи фахівців у сфері протидії торгівлі людьми?

Рекомендована література

1. Альманах інноваційних технологій: практика та перспективи / за заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : Юрисконсульт, 2007 – 2008. – 84 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
3. Національна тренерська мережа (НТМ) Міжнародного жіночого правозахисного Центру «Ла Страда-Україна» (2000-2011) : інформаційні матеріали. – 6 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 344 с.
5. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
6. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.]; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с. – С. 144-196.

2.9. Загальні принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

Статус потерпілих від торгівлі людьми, їхні права та обов'язки

Вправу спрямовано на актуалізацію знань студентів щодо статусу потерпілих від торгівлі людьми.

Запропонувати студентам визначити, яким чином надається статус потерпілого від торгівлі людьми, які є переваги та обмеження, у яких країнах є така практика, як це впливає на майбутнє потерпілої особи.

Статус потерпілих від торгівлі людьми визначається міжнародними конвенціями та протоколами, а також законодавчими актами кожної конкретної країни. Таким чином, права, які мають потерпілі від торгівлі людьми, та, відповідно, допомога, яку вони можуть отримати від держави перебування, походження і транзиту, можуть суттєво відрізнитися. Однак майже в кожній країні діють міжнародні та місцеві організації, що надають допомогу постраждалим незалежно від державної політики та офіційно визначеного статусу – урядові організації та притулки, благодійні фонди та установи, церкви. Як урядові, так і неурядові організації мають забезпечувати такі фундаментальні права потерпілих від торгівлі людьми:

- право на фізичну безпеку після визволення із ситуації торгівлі людьми;
- право на повагу та неупереджене ставлення;
- право на вчасне отримання правдивої інформації зрозумілою для потерпілого мовою щодо його/її статусу та можливостей отримання допомоги;
- право на отримання необхідної допомоги, включаючи медичну, психологічну, матеріальну;
- право на захист особистої інформації та недоторканність приватного життя;
- право на участь у кримінальному розслідуванні та отриманні компенсації заподіяної шкоди.

Дуже важливо усвідомлювати, що згідно з міжнародними нормами, потерпілий/потерпіла має право на отримання допомоги

незалежно від того, співпрацює він/вона чи ні з правоохоронними органами у кримінальному переслідуванні злочинців.

Країни, на території яких відбувається експлуатація, часто надають потерпілим дозвіл на тимчасове або постійне проживання, дозвіл на роботу. Держави, звідки походять потерпілі, надають допомогу щодо безкоштовного відновлення документів та добровільного повернення на батьківщину.

Якщо закони будь-якої країни не включають окремих положень, що стосуються саме прав потерпілих від торгівлі людьми, то така держава під час роботи з потерпілими від торгівлі людьми керується загальними принципами поведінки з потерпілими від будь-якого злочину, передбаченими законодавством кожної окремої країни.

Включення в національне законодавство норм та положень про права потерпілих від торгівлі людьми є кращою практикою, якої повинні дотримуватися держави для забезпечення належного захисту та допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

Окрім прав, визначених у Загальній декларації прав людини, потерпілі від торгівлі людьми мають специфічні права. До таких слід віднести: права потерпілого, права як свідка, право на захист, право на відшкодування завданих збитків.

Права особи, визнаної потерпілою від торгівлі людьми

Права:

– *давати показання у справі* (тобто розповідати про все, що відомо про обставини справи, а також про все те, що потерпілій особі здається важливим для встановлення істини);

– *надавати докази* (тобто надавати слідчому всі документи, речі, а також будь-що інше, що може підтвердити слова потерпілої особи);

– *подавати клопотання на ім'я слідчого, особи, що провадить дізнання, суду* (тобто усні або письмові прохання до слідчого, особи, що провадить дізнання, суду щодо задоволення тих чи інших законних інтересів – залучення перекладача, заміна слідчого);

– *подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання* (тобто слідчого, якщо той порушує права, ставиться упереджено, кричить на потерпілу особу, погрожує, змушує говорити те, чого насправді не було, або в інший спосіб ставить під загрозу ефективність розслідування. Потерпіла особа може подавати скарги до вищого органу, тобто до прокуратури або суду. Їх подають у довільній формі);

– *подавати клопотання про гарантування безпеки* (тобто прохання про захист, якщо потерпіла особа вважає, що її життя, здоров'я, майно або життя та здоров'я близьких у небезпеці);

– *користуватися рідною мовою* (у разі необхідності потерпілій особі мають забезпечити перекладача за кошти держави);

- ознайомлюватися з усіма матеріалами справи після завершення досудового слідства;
- під час судового розгляду особисто або через свого представника підтримувати обвинувачення (тобто, якщо прокурор відмовиться від обвинувачення, вважаючи, що в діях підсудного немає складу злочину, потерпіла особа має право наполягати на продовженні судового розгляду);
- брати участь у судових дебатах, висловлювати свою думку з приводу міри покарання підсудного.

Права та обов'язки потерпілих від торгівлі людьми в ролі свідків

Права:

- давати свідчення рідною або іншою мовою, якою особа вільно володіє, і користуватися послугами перекладача (як правило, слідство та суд в Україні провадять українською мовою. Але якщо особа не розуміє української мови або не говорить нею, то вона може подати клопотання, тобто попросити слідчого чи суддю призначити перекладача за кошти держави);
- заявляти відвід перекладачеві (тобто попросити, щоб перекладача замінили, якщо він, наприклад, неправильно перекладає висловлювання потерпілої особи);
- знати, у зв'язку з чим і у якій справі допитують потерпілу особу (тобто з чим пов'язана інформація, яку слідству необхідно отримати від потерпілої особи, що, власне, сталося і з ким. Це має пояснити слідчий);
- власноруч викладати свої показання у протоколі допиту (тобто взяти у слідчого аркуш паперу та ручку й описати в довільній формі всі відомі факти у справі);
- користуватися нотатками й документами, даючи свідчення, в тих випадках, коли вони стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які особі важко запам'ятати;
- відмовитися давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (тобто якщо є певна інформація у справі, яка, на думку потерпілої особи, може зашкодити їй або її близьким родичам і яка стосується їх чи потерпілої особи безпосередньо, вона може відмовитися повідомляти її);
- ознайомлюватися з протоколом допиту та клопотати про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноруч робити такі доповнення й зауваження;
- подавати скарги прокуророві на дії дізнавача або слідчого (якщо вони порушували права потерпілої особи, кричали на неї, ображали її);

– відшкодувати витрати, пов'язані з викликом для надання свідчень (ідеться про витрати на дорогу, проживання, якщо особі доводиться їхати в інше місто. За потерпілою особою зберігається середньомісячна заробітна плата або відшкодовуються збитки за відрив від занять. Такі витрати має відшкодувати орган дізнання, слідства або суд, залежно від того, хто викликав потерпілу особу).

Обов'язки:

- з'явитися в зазначені місце та час, які призначив слідчий;
- дати правдиві свідчення про відомі обставини у справі.

Окрім специфічних прав потерпілих від торгівлі людьми та їхніх прав як свідків, зазначені особи мають право на притулок у країні, де виявлено злочин, право на забезпечення житлом, право на надання невідкладної медичної та психологічної допомоги, право на консультації щодо своїх прав та обов'язків, право на гарантування безпеки та право на відшкодування завданих збитків. При цьому всі витрати бере на себе держава.

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

Виділяють дві різні парадигми надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми особам: позитивістська, яка орієнтується на видимі речі, які можна довести (це те, чим займаються суд, міліція, прокуратура, лікарі); шлях герменевтики: на основі спілкування визначається ступінь травматизації особи (цим шляхом надається психотерапевтична, соціальна допомога та забезпечується реінтеграція потерпілої особи).

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми базуються на загальних правах людини та положеннях Протоколу про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї (Палермський Протокол), що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

1. Дотримання та захист прав людини.
2. Поінформована згода.
3. Недискримінація.
4. Конфіденційність і право на таємницю.
5. Самовизначення та участь.
6. Індивідуальний підхід до надання допомоги.
7. Усвідомлення континуум-догляду.
8. Справедливий розподіл ресурсів.
9. Найкращі інтереси дитини.

Базовими принципами надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми є такі:

1. *Дотримання та захист прав людини.* Оскільки торгівля людьми за своєю суттю означає порушення численних прав людини та часто призводить до подальшого порушення прав потерпілих від торгівлі людьми, допомога та захист мають бути спрямовані, передусім, на відновлення прав людини й унеможливлення наступних їх порушень.

2. *Поінформована згода.* Усі етапи надання допомоги потерпілій від торгівлі людьми особі мають передбачати повну та поінформовану згоду. Від моменту ініціювання надання послуг особі до моменту її повної ре соціалізації обов'язковим для організацій, які надають допомогу, є пояснення відповідних кроків і дій потерпілій особі у доступній для неї формі перед отриманням згоди на відповідні дії. Така згода може надаватися потерпілою особою в письмовій формі. Якщо потерпілою є дитина, то, відповідно до Конвенції ООН про права дитини, вона також має бути поінформована про можливі дії щодо неї у доступній формі та висловити свої погляди.

3. *Недискримінація.* Організації, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим, мусять куруватися офіційно задокументованою політикою недискримінації. Персонал має надати допомогу потерпілим, не дискримінуючи їх за статтю, сексуальною орієнтацією, віком, фізичними можливостями, кольором шкіри, соціальним статусом, расою, релігійною приналежністю, мовою, політичними поглядами чи за будь-якими іншими ознаками. Недискримінація вимагається й від організацій-партнерів, до яких перенаправляється особа.

4. *Конфіденційність і право на таємницю.* Будь-яка комунікація з потерпілою особою передбачає конфіденційність отриманої інформації. Конфіденційність включає, але не обмежується, такі аспекти: інформація, надана потерпілою особою; інформація, надана про особу медичними та іншими установами й організаціями; інформація про статус потерпілої особи. Жодна інформація про потерпілу особу не може бути розголошена без її згоди, крім випадків, коли це загрожує життю чи безпеці інших. Щодо дітей, то тут конфіденційність теж зберігається, але в окремих випадках інформація може надаватися батькам, якщо це виходить з «найкращих інтересів дитини» відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

5. *Самовизначення та участь.* Члени організації, яка надає допомогу потерпілій від торгівлі людьми особі, мають залучати саму потерпілу особу до процесу прийняття рішень щодо власного життя. Такий підхід допоможе особі відчути відповідальність за власне життя та прийняті рішення.

6. *Індивідуальний підхід до надання допомоги.* Незважаючи на те, що потерпілі від торгівлі людьми особи мають багато спільного у своєму досвіді, соціальні працівники та члени мультидисциплінарної команди мусять зважати на індивідуальність кожного, включаючи особистісні, культурні, гендерні та вікові відмінності. Також до уваги має братися відмінність досвіду до, після та під час ситуації торгівлі людьми. Такі особливості мають визначати індивідуалізований підхід при наданні допомоги.

7. *Усвідомлення континуум-догляду.* Послуги, що надаються організацією, мусять бути частиною цілісного, холістичного підходу, який визначає континуум-догляд (цілісний і послідовний спектр послуг) відповідно до фізичних, психологічних та соціальних характеристик. Для цього організації мають тісно співпрацювати між собою, забезпечуючи надання всього спектру послуг відповідно до потреб окремої особи.

8. *Справедливий розподіл ресурсів.* Організації повинні розподіляти всі послуги, матеріали та ресурси відповідно до потреб потерпілих, Соціальні працівники повинні володіти переліком державних, недержавних та міжнародних організацій, які можуть допомогти потерпілим відповідно до наявних ресурсів.

9. *Найкращі інтереси дитини.* Усю роботу з потерпілою від торгівлі людьми дитиною слід проводити виходячи з найкращих інтересів дитини.

Окрім базових принципів надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми, існують специфічні етичні вимоги. У роботі з потерпілими від торгівлі людьми соціальні працівники мають керуватися, насамперед, професійним етичним кодексом, цінностями соціальної роботи, нормативно-правовою базою. Окремо виділяються специфічні етичні принципи для означеної роботи.

Працюючи з особами, які потерпіли від торгівлі людьми, потрібно, перш за все, уникати слів-ярликів, зокрема самого слова «жертва». Це може додатково травмувати клієнта. Можна використовувати юридичний термін «потерпілий».

На кожну особу, потерпілу/ого від торгівлі людьми, необхідно, насамперед, дивитися як на людину, що страждає та погребує допомоги.

Зрозуміло, що для надання професійної допомоги потрібно, аби фахівці державних і недержавних структур, які надають допомогу потерпілим, були підготовлені до надання допомоги цій особливій групі клієнтів, не завдавали додаткового травмування та здійснювали справді ефективну реінтеграційну роботу. Для цього фахівці мають орієнтуватися у гендерних питаннях, розуміти психологічний стан особи, яка вижила після торгівлі людьми, та мати спеціальні знання

для надання професійної дієвої допомоги цій групі осіб. Важливо, щоб ці спеціалісти уникали міфів та стереотипів, що побутують у суспільстві стосовно осіб, яких використовували в секс-бізнесі та на примусових роботах.

Етичні принципи в роботі з потерпілими від торгівлі людьми

1. Не нашкодити.
2. Гарантування безпеки, захисту та комфорту.
3. Гарантування анонімності.
4. Гарантування конфіденційності.
5. Надання інформації.
6. Запит на поінформовану згоду.
7. Постановка запитань у чутливій та послідовній формі.
8. Активне слухання та зворотний зв'язок.
9. Спостереження за невербальною поведінкою клієнта для розуміння того, чи хоче клієнт зупинити розмову чи процедуру.
10. Усвідомлення власних установок та упереджень соціальним працівником.
11. Довіра. Неупереджене ставлення.
12. Збереження професіоналізму разом із повагою та співчуттям. Дотримання професійних меж.
13. Переконавання в тому, що потерпілі контролюють власне тіло та комунікацію.
14. Переконавання потерпілих, що їх не звинуватять у тому, що сталося.
15. Інформування потерпілих про їхнє право на судову експертизу та її результати.
16. Інформування потерпілої особи про право отримати копії всіх медичних записів.
17. Нагадування потерпілим про їхні сильні сторони.
18. Надання пояснень.

У роботі з потерпілими необхідно суворо дотримуватися принципу конфіденційності. Коли потерпілу особу запевняють у конфіденційності, це створює в неї відчуття довіри, безпеки та захисту. Під час роботи з потерпілими збереження її особистої таємниці також має вирішальне значення. Кожна служба та організація мають визначитися, яка саме інформація в роботі з потерпілими є конфіденційною. Принципи конфіденційності мають бути визначені письмово у вигляді документа, й усі, хто працює з клієнтами, постраждалими від торгівлі людьми, мають їх знати й дотримуватися.

Необхідні також правила для письмового документування випадків, які гарантували б тільки службовий доступ до цієї інформації. Усна чи письмова інформація, отримана від потерпілих, може обговорюватися тільки з фахівцями, які працюють з особою. Направляючи потерпілих до інших інстанцій, не можна передавати інформацію про особу без її згоди. Якщо потерпіла особа дає згоду на інтерв'ю, необхідно разом з нею обміркувати, яким чином буде використана її інформація і чи не буде завдано їй шкоди. Розголошення інформації перед громадськістю небажане, навіть коли є згода особи. Краще розповідати про узагальнені проблеми осіб, які вижили після торгівлі людьми, та стежити, щоб розголошені дані не призвели до ідентифікації осіб. У будь-якому разі, коли розкривається конфіденційна інформація про потерпілу особу, навіть за її згодою, необхідно допомогти клієнтам усвідомити для себе наслідки цього. У виняткових випадках необхідно відкрити конфіденційну інформацію. У такому разі потрібно обговорити це з потерпілими та попередити про можливі наслідки. Необхідність розкриття конфіденційної інформації може виникнути, коли існує високий ризик самогубства або загрози для життя потерпілої особи.

Алгоритм надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми

Ефективне надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми передбачає організацію такої допомоги на міжнаціональному рівні. Існує чотири можливі варіанти, що визначають подальшу роботу з потерпілими в країнах призначення чи транзиту:

– потерпілу особу добровільно було направлено до організації, яка надає відповідні послуги з повернення додому, іншої організації (наприклад, поліції чи неурядових організацій-партнерів);

– особу було направлено в організацію примусово або таке направлення було зроблено за участю родичів чи близьких потерпілої особи або її клієнта;

– потерпілу особу було повернено додому іншою організацією (державною чи недержавною), що обумовлює надання послуг організацією, до якої потрапила особа, лише в країнах транзиту й походження;

– потерпіла особа просить притулку у країні призначення чи транзиту.

У перших трьох випадках допомога організацій у країнах призначення чи транзиту має забезпечувати організацію добровільного повернення додому, допомогу перед від'їздом, а також планувати реінтеграцію, включаючи медичну, психологічну допомогу, незалежно

консультування. Цей план реінтеграції вже буде проводитися організацією в країні походження потерпілої особи.

В останньому випадку організація, що надає послуги з повернення, має зв'язатися з відповідними установами своєї країни з метою планування роботи з такою особою, визначення причин її небажання повернутися додому, подолати страх перед поверненням додому.

Невідкладні потреби потерпілих від торгівлі людьми

Питання, пов'язані з невідкладним переведенням потерпілих у безпечне місце, наданням медичної чи психологічної допомоги та незалежних консультацій, є невід'ємними компонентами підходу до боротьби з торгівлею людьми, який орієнтований на саму потерпілу особу. Всі перелічені вище заходи мають реалізовуватися в разі потреби.

При цьому варто зазначити, що надання такого виду допомоги є обов'язковим і не має залежати від подальших намірів потерпілої особи щодо співпраці у виявленні та розкритті злочину торгівлі людьми.

Таким чином, для задоволення першочергових потреб особи, потерпілої від торгівлі людьми, необхідними заходами є:

- невідкладне надання фізичної безпеки потерпілим;
- невідкладне надання медичної та психологічної допомоги;
- турбота про потерпілих та їх підтримка;
- забезпечення доступу потерпілої особи до незалежних консультацій щодо прав та обов'язків;
- забезпечення специфічних потреб дітей, які мають задовольнятися в будь-якому разі.

Питання для самоконтролю

1. Які принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми є базовими?
2. Які етичні принципи існують в роботі з потерпілими від торгівлі людьми?
3. Назвіть чотири можливі варіанти, що визначають подальшу роботу з потерпілими в країнах призначення чи транзиту.
4. Які невідкладні потреби потерпілих від торгівлі людьми Ви знаєте?

Рекомендована література

1. Безпальча Р. Допомога жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми : інформ.-практ. посібник / Р. Безпальча. – К. : Winrock International, 2003. – 114 с.
2. Закон України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19 червня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 52.
3. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» № 2558-III від 21 червня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – С. 29.
4. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
5. Циммерман К. Рекомендації ВОЗ стосовно дотримання етики та гарантування безпеки при проведенні інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми / К. Циммерман, Ш. Вотс. – К. : Британська Рада МОМ / ВООЗ, 2003. – 29 с.
6. The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking. – Geneva: IOM, 2007. – 339 p.

Додаткова література

1. Пособие для сотрудников правоохранительных органов, судей, сотрудников неправительственных и международных организаций, обобщающее передовой опыт в области борьбы с торговлей людьми : учебное пособие. – К. : ЕС / МОМ, 2003. – 23 с.

РОЗДІЛ

3

- 3.1. Характеристика потенційної групи ризику**
- 3.2. Концепція соціальної профілактики торгівлі людьми**
- 3.3. Суб'єкти соціальної профілактики торгівлі людьми та їх взаємодія**
- 3.4. Методика проведення масових заходів та акцій щодо протидії торгівлі людьми**
- 3.5. Організація групових занять з профілактики торгівлі людьми**
- 3.6. Методика проведення тренінгів із запобігання торгівлі людьми**
- 3.7. Інтерактивний театр як одна із форм вуличної соціальної роботи**
- 3.8. Завдання, які стоять перед педагогічними працівниками навчальних закладів щодо запобігання торгівлі людьми**
- 3.9. Форми проведення профілактичної роботи з дітьми та молоддю**

3.1. Характеристика потенційної групи ризику

За даними соціологічного дослідження, близько 10 % мешканців України так чи інакше стикалися з випадками торгівлі людьми. Причому більше інформації про явище мають мешканці південного регіону України. Громадська думка ототожнює групу ризику з жінками у віці від 18 до 40 років – близько 92 % опитаних під час дослідження «Схильність до трудової міграції та оцінка ризику стати жертвою торгівлі людьми у контексті уявлень про трудову міграцію та торгівлю людьми в українському суспільстві», яке було виконано Ing Division для Українського центру освітніх реформ у рамках підготовки інформаційної кампанії з попередження торгівлі людьми за фінансування Міжнародної організації з міграції в серпні-вересні 2004 р. серед запропонованих категорій потенційних жертв визначають саме їх.

Констатуємо, що існують регіональні відмінності в уявленнях про потерпілих від торгівлі людьми, що відображає різницю в існуючому досвіді стикання з проблемою. Так, на Сході України вищий ніж в Україні в цілому, рівень ризику стати потерпілим від торгівлі людьми приписують чоловікам, незалежно від віку, а також жінкам більш старшого віку – за 40 років. На Заході України меншою є оцінка ризиків для молодших вікових груп. До найбільшої потенційної групи ризику громадська думка відносить людей, які перебувають у скрутному становищі, жінок, які працюють у сексуальному бізнесі, а також «будь-яку людину». На останній варіант вказали більше сорока відсотків опитаних, що є досить великою цифрою, яка свідчить про те, що в українському суспільстві вже почала формуватися громадська думка про серйозність проблеми торгівлі людьми, яка не знає вікових та соціальних меж. Ця відповідь дає підстави робити висновки про необхідність широкої профілактичної роботи з врахуванням різних соціально-демографічних груп населення України. Кожен п'ятий громадянин України вважає, що може стати потерпілим від торгівлі

людьми; частка людей, які впевнені, що вони не стануть потерпілими, складає 60 %.

За віковими групами, серед тих, хто досяг пенсійного віку, частка тих, хто вважає, що може стати потерпілим, є меншою лише на 10 %. Серед молоді до 25 років досить високою є частка тих, кому важко оцінити власну ймовірність.

Якщо говорити про причини, чому людина може стати потерпілою, найбільш поширеною є позиція, яка полягає в тому, що таке може трапитися з ким завгодно (40 %). Крім того – мала поінформованість про правила отримання роботи за кордоном. Чинники, які убезпечують людину, за даними дослідження, є впевненість у собі, вік, задоволеність існуючою роботою. Якщо відкрити рекламно-інформаційні видання, то в них можна знайти велику кількість оголошень, які запрошуюють працювати за кордон. На них варто звернути увагу, оскільки вони стають джерелом інформації про масштаби поширення торгівлі людьми, про найбільш популярні країни, про ті професії, які користуються найбільшим попитом.

Соціально-демографічні характеристики потерпілих від торгівлі людьми

«Особа, потерпіла від торгівлі людьми, – це людина, яку завербували, транспортували, купили, продали, передали, і яка є отриманою з метою примусу до проституції, використання в порнобізнесі, примушення до праці або надання послуг, вилучення органів та втягнення у злочинну діяльність шляхом обману, погроз, шантажу, фізичної розправи, боргової кабали, зловживанням службовим становищем незалежно від того, перетинала ця особа кордон чи ні». Знання соціально-демографічних характеристик осіб, що постраждали від торгівлі людьми, є важливим для здійснення соціальної профілактики цього злочину. У першу чергу соціальні працівники мають знати вік, рівень освіти та характер зайнятості потерпілих, їх соціальний статус. Інформація про регіони України, мешканці яких найбільше підлягають ризику постраждати від торгівлі людьми внаслідок низького економічного розвитку області та його особливостей, структури зайнятості, традиційних орієнтацій мешканців певних регіонів України на внутрішньодержавну та зовнішню трудову міграцію, а також високого рівня корупції та інших факторів також є важливими для розробки концепції соціальної профілактики торгівлі людьми. Ці дані допоможуть визначити потенційні групи ризику та проводити найбільш точну адресну соціальну профілактику злочину.

Джерелами інформації щодо соціального стану потерпілих від торгівлі людьми, їх демографічних характеристик, є:

- соціологічні дослідження;
- статистична інформація міжнародних та неурядових організацій, зокрема Міжнародної організації з міграції та Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна»;

- дані правоохоронних органів, зокрема Управління по боротьбі зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми МВС України та Департаменту кримінальної міліції у справах неповнолітніх МВС України.

Протягом останніх років в Україні було проведено декілька досліджень, під час яких вивчалися соціально-демографічні характеристики потерпілих від торгівлі людьми. Одне з них – «Система надання соціальної допомоги потерпілим від торгівлі людьми в Україні», дані якого наводяться нижче.

ВІК

Аналіз анкет потерпілих від торгівлі людьми показує, що їх вік коливається від 16 до 35 років. Найбільший відсоток потерпілих становлять жінки у віці 20-25 років (39 %), та у віці 25-30 років (35 %). Досить численною є частка жінок у віці 30-35 років – 14 %.

Результати дослідження «Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання», проведеного у 2003 році Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, є також близькими до наведених. Відповідно до нього серед потерпілих найчисельнішу вікову групу становлять жінки у віці 25-27 років (35 %), далі йдуть потерпілі віком 22-24 років (22 %), 19-21 рік – 13 %; по 9 % припадає на жінок 28-30 та 31-33 років; 8 % – 34-40 %; 4 % – на старших 41 року. Наведені вище дані руйнують стереотип стосовно віку потерпілих, який ще й досі панує в суспільстві. «Потерпілі від торгівлі людьми – це здебільшого молоді жінки у віці від 18 до 25 років». Зазначені опитування проводилися лише в більшості серед повнолітніх осіб, що постраждали від торгівлі людьми, статистичні ж дані неурядових та міжнародних організацій, правоохоронних органів України свідчать про поширення торгівлі дітьми в Україні, тобто про залучення до злочинного бізнесу осіб менше 18 років. Дослідження присвячені вивченню цього питання, що були проведені останнім часом, показали, що проблема поширюється і на дітей і стає дедалі актуальнішою для України.

Дослідження міжнародних організацій з проблем торгівлі дітьми (МОП, ЕКПАТ), які проводилися в Україні в 2002-2003 роках, також спрямовувалися на визначення соціально-демографічних характеристик дітей. Крім того, метою дослідження було з'ясування умов, що призводять до попадання дітей у ситуацію торгівлі людьми, визначення основних соціально-економічних чинників, що зумовлюють торгівлю дітьми, шляхів найму на роботу та організаторів цього процесу; ситуації, у які потрапляють діти-жертви торгівлі, а також шляхів звільнення дітей жертв торгівлі та роль інституцій, які сприяли вивільненню потерпілих дітей та їх подальшій реабілітації та реінтеграції. За результатами дослідження «Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні», торгівля дітьми відбувається як всередині країни («внутрішня» торгівля), так і поширюється за її межі («зовнішня торгівля»). Діти, що потерпіли від торгівлі людьми, – це переважно особи віком від 13 до 18 років. Серед досліджуваних осіб в обох групах переважну більшість склали дівчата, через наявність більшого попиту на дівчат, як на предмет торгівлі людьми. Дівчат використовують, в основному, з метою сексуальної експлуатації. Хлопчиків – у якості дешевої робочої сили на некваліфікованих роботах або у розповсюдженні наркотиків серед підлітків. До моменту торгівлі третина дітей одночасно із відвідуванням школи працювала. Дівчат продають у Росію, Польщу, Чехію, Македонію, Боснію та Німеччину, а хлопчиків – у Росію, Польщу, Молдову, Туреччину та Румунію. Трьох із 60 жертв торгівлі дітьми, опитаних у рамках швидкого оцінювання, викрали або примусили погрозами люди, яких вони знали, решті опитаних було запропоновано привабливі умови. Посередниками при переправленні дітей за кордон найчастіше є друзі або знайомі, а у випадках торгівлі людьми всередині країни продаж здійснюється за посередництва близьких родичів. Випадки залучення агенцій з працевлаштування та туристичних фірм у процесі дослідження виявлено не було.

За даними Міжнародної організації з міграції, серед осіб, що постраждали від торгівлі людьми і звернулися за допомогою, – 11 % неповнолітніх (більшості з них 12-18 років).

Таким чином, групами ризику для торгівлі людьми можуть бути як діти, так і повнолітні громадяни, а тому соціальна профілактика злочину повинна вестися серед різних вікових та соціальних груп населення: дітей (14-18 років); батьків дітей; вчителів, вихователів, педагогічних та соціальних працівників, які працюють із дітьми, молоддю та сім'ями; молоді (18-22 роки); людей більш зрілого віку.

ОСВІТА

Знання освітнього рівня потерпілих є важливим як для розуміння соціально-демографічних характеристик цієї категорії так і проведення соціальної профілактики торгівлі людьми. З освітою пов'язаний ще один популярний стереотип щодо потерпілих. «Потерпілі від торгівлі людьми – це особи, які мають дуже низький рівень освіти».

Розподіл відповідей респондентів потерпілих у дослідженні «Система надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми в Україні» щодо їх освітнього рівня є наступним: неповну середню освіту мають 19 % потерпілих, середню спеціальну – 16 %. Найвища частка потерпілих (49 %) мають середню освіту. 8 % та 7 % опитаних зазначили, що мають відповідно неповну вищу та вищу освіту.

Отже, профілактичну роботу необхідно розпочинати зі школярів, оскільки ті громадяни, хто складають найбільшу групу ризику, не йдуть учитися далі, отримати доступ до цієї групи потенційних потерпілих вкрай складно після закінчення ними школи.

ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ

Знання професійної та трудової зайнятості представників групи ризику, а також потерпілих від торгівлі людьми є важливим моментом в організації соціальної профілактики торгівлі людьми. Аналіз даних, отриманих під час дослідження «Система надання соціальної допомоги потерпілим від торгівлі людьми в Україні», свідчить, що однакова кількість респондентів (10 %) мали спеціальності секретаря-друкарки, торгового фахівця, вчителя, 11 % і 7 % – відповідно працівників сфери легкої промисловості та сфери обслуговування, 6 % – представників творчих професій. Лише 9 % респондентів не мали ніякої спеціальності. Тобто причиною пошуку роботи за кордоном є відсутність високооплачуваної роботи. У суспільстві ж переважає стереотип, що потерпілі від торгівлі людьми – люди, які не мали постійної роботи в Україні.

Той факт, що наведені вище дані отримані в результаті опитування тільки потерпілих жінок, підкреслює хибність зазначеного стереотипу. Щодо трудової зайнятості чоловіків, потерпілих від торгівлі людьми, на жаль, досліджень, які вивчали б цей аспект, не проводилось. Однак, дані неурядових організацій, а також велика кількість осіб, які виїхали із індустриальних регіонів України після закриття металургійних комбінатів, підприємств хімічної промисловості, наштовхують на висновок, що більшість чоловіків, що виїхали із

цих областей, – це робітники зазначених підприємств, які залишилися без роботи. Отже, ймовірно, більшість чоловіків, потерпілих від торгівлі людьми, мають середню спеціальну освіту.

Проте, відомі випадки потрапляння в рабство чоловіків із вищою освітою. Наприклад, в АР Крим до неурядової організації «Молодіжний центр жіночих ініціатив» звернувся чоловік, колишній співробітник прокуратури, який став жертвою торговців людьми в Португалії. Як приклад перекваліфікації потерпілих або навчання їх новим навичкам можна навести програми реабілітації Міжнародної організації з міграції та неурядових організацій, у рамках яких потерпілі навчаються шиттю, перукарському мистецтву, мистецтву манікюру.

У 2006 р. Центр «Ла Страда – Україна» ініціював і провів спільно з Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка дослідження «Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації» з метою аналізу проблем дітей трудових мігрантів в Україні. Як показало дослідження (Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації / заг. ред. Левченко К. Б. – К. : 2006. – 64 с.), у нових життєвих обставинах дитина переживає позитивні та негативні зміни в психоемоційному стані, поведінці, системі життєвих цінностей. Щодо позитивних змін, то експерти виділяють формування самостійності та відповідальності, працьовитість, цінність зароблених коштів батьками. Але, на жаль, негативних змін набагато більше.

Діти пропускають заняття без поважних причин, знижується успішність в навчанні, з'являються або частішають агресивні й неспокійні прояви поведінки, починають палити і вживати алкоголь, наркотики. Діти трудових мігрантів вразливі до ситуацій втягування у злочинну діяльність, здійснення дрібних правопорушень (ушкодження шкільного інвентарю, участь у бійках, порушення громадського порядку). Збільшуються випадки залежності від ігор у комп'ютерних залах, які часто і є причиною пропуску занять у школі. Кожній 10 з опитаних дітей відомі випадки пропозицій займатися поширенням наркотиків, проституцією й порнографією. Дівчатам про такі випадки відомо більше ніж хлопцям. Для роботи з такими ситуаціями Центром у співпраці з Міністерством освіти і науки України розроблено навчально-методичний посібник «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів», інформаційні матеріали для дітей та батьків, заплановано проведення обласних семінарів для працівників освіти та соціальних працівників.

СІМЕЙНИЙ СТАН

Що ж стосується аналізу сімейного стану потерпілих, то найбільші відсотки становлять незаміжні жінки (54 %) та жінки, які розлучилися (28 %). 13 % потерпілих – офіційно заміжні, проте із них лише 36 % респондентів мешкають із своїми чоловіками. 3 % жінок зазначили, що до від'їзду проживали в позашлюбній сім'ї.

Більшість опитаних жінок (61 %) мешкають із батьками, 27 % потерпілих мають дітей і проживають разом із ними. Відсутність матеріальної допомоги з боку чоловіка і необхідність утримувати батьків і дітей штовхають на заробітки. Отже, необхідною є робота, спрямована на підняття професійного і соціального статусу жінки. Відносини в сім'ї характеризують як гарні більше половини респондентів – 51 %, 26 % потерпілих бажали б мати кращі сімейні стосунки, а 18 % відзначили, що проживають у напруженій сімейній атмосфері. Отже, необхідна спеціальна робота з формування позитивної моделі сімейного життя, життєвих умінь і навичок. Таким чином, у проведенні вторинної та третинної профілактики важливе місце має зайняти робота із сім'ями потерпілих від торгівлі людьми, або осіб, які довгий час перебувають за кордоном. Досвід роботи соціальних служб, неурядових організацій, дає усі підстави стверджувати про необхідність роботи з дітьми як потерпілих, так і трудових мігрантів.

Останні практично є соціальними сиротами, оскільки більшу частину свого життя живуть без опіки батьків, які працюють за кордоном. За даними Тернопільської організації «Поділись теплом», яка у 2003 році проводила анкетування серед учнів старших класів усіх шкіл м. Тернополя виявилось, що 150 дітей у віці від 14 до 17 років живуть без батьків або з одним з них, у зв'язку з виїздом іншого на заробітки. Позитивним в цьому напрямі є досвід роботи неурядових організацій, зокрема Тернопільської організації «Поділись теплом», яка у 2003 р. розпочала проект «Діти заробітчани». У рамках проекту створюється центр, де надаватимуться консультації підліткам, чії батьки виїхали на заробітки. Організація планує охопити близько 100 дітей своїми консультаціями. У центрі можна буде отримати соціально-психологічну, юридичну консультацію, відвідати тренінги: «Юридичне право», «Я – громадянин», «Здоровий спосіб життя», «Війна світоглядів: політичні погляди», «Етика, естетика». У центрі працюватиме «гаряча лінія» із цих питань.

Працюючи з такими дітьми, організація планує створити сайт, щоб діти мали контакт із батьками, які працюють за кордоном.

РЕГІОНИ МЕШКАННЯ

Анкетування дозволило визначити, мешканці яких регіонів найчастіше потрапляють до рук торгівців людьми. Аналіз анкет показує, що за кількісними показниками більшість становлять мешканки східних областей Луганської (14 %), Дніпропетровської (8 %), Донецької (5 %) та південних регіонів України – АР Крим (8 %), Херсонської (7 %) та Миколаївської (7 %) областей.

Пояснити такий розподіл відповідей можна взявши до уваги рівень економічного розвитку кожного регіону. Луганська, Дніпропетровська, Донецька – історично були індустріальними областями, з розвинутою металургійною, машинобудівною, паливною, хімічною галузями. Після розвалу Радянського Союзу більшість із підприємств збанкрутували, звільнивши сотні тисяч працівників. За даними Державного комітету статистики України, на перше січня 2001 року найвищою кількістю офіційно зареєстрованих безробітних жінок була саме в цих регіонах: Донецькій – 64373 особи, Дніпропетровській – 56599, Луганській – 36308 із загальної кількості безробітних жінок 729600. Аналіз інформації, отриманої із інших джерел, зокрема даних підрозділу по організації боротьби із злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми ГУКР УМВС України, свідчить про велику кількість українок, вивезених до Туреччини. Так, майже всі кримінальні справи, порушені в АР Крим по статті 149 Карного кодексу України, пов'язані із примушенням жінок до роботи в секс-бізнесі саме у Туреччині. Міжнародна організація з міграції також стверджує, що із 149 опитаних потерпілих 27 жінок або 17 % були продані до Туреччини.

Причиною того, що уявити реальну кількість жінок, які страждають від торгівлі людьми в Туреччині, складно, є той факт, що основним джерелом інформації про повернення в Україну таких жінок є неурядові організації за кордоном та Міжнародна організація з міграції. Сьогодні в Туреччині не існує неурядових організацій, які допомагали б цій категорії мігранток, а МОМ в Туреччині не має програми допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Тому ситуація стосовно потерпілих у Туреччині, на відміну від Балканських країн, де активно працюють неурядові та міжнародні об'єднання є недостатньо вивченою.

Цікавим є той факт, що опитування не підтвердило наявності великої кількості потерпілих, що повернулися з Італії. Так, результати анкетування показали, що серед опитаних до Італії було продано 7 % респондентів.

Ця цифра фактично збігається із даними, отриманими МОМ в Україні – 6 % потерпілих від торгівлі людьми в Італії за період з

лютого 2002 по лютий 2003 року, які повернулися в Україну. Порівняно невелика кількість потерпілих в Італії, зважаючи на популярність цієї країни серед українських жінок, пояснюється існуванням статті 18 Міграційного законодавства Італійської республіки. Міжнародна організація з міграції в Римі оприлюднила дані щодо кількості осіб, які отримали дозвіл на проживання в Італії відповідно до цієї статті.

Так, за період з березня 2001 по березень 2002 року 1836 потерпілих потрапили під дію Закону. Кількість українських жінок серед них становить 201 (11 %). Наявність можливості залишитися в Італії пояснює факт того, чому із цієї країни повертається невелика кількість потерпілих.

Таким чином, знання соціально-демографічних характеристик потерпілих від торгівлі людьми допоможе соціальному працівникові при плануванні соціальної профілактики, розробці тих чи інших програм чи проектів, спрямованих на зазначену соціальну групу.

Об'єктами соціальної роботи з попередження торгівлі людьми й допомоги потерпілої повинні бути діти, молодь і населення середнього віку, що надають інтерес для торговців людьми.

Питання для самоконтролю

1. Яка група населення України відноситься до найбільшої потенційної групи ризику в торгівлі людьми?
2. Яким чином протидія торгівлі людьми залежить від віку, освіти, трудової зайнятості, регіонів мешкання потерпілих?

Рекомендована література

1. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
2. Профілактика та протидія насильству над дітьми : навч. посіб. – К. : ГЕРБ., 2007. – 144 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.

3.2. Концепція соціальної профілактики торгівлі людьми

Поняття про соціальну профілактику торгівлі людьми. У 2001 р. з'явилося таке міжнародне визначення соціальної роботи: соціальна робота сприяє проведенню соціальних змін, вирішенню проблем у стосунках людей, а також наснаженню та визволенню людей з метою покращання їхнього добробуту. Використовуючи теорії поведінки людей та соціальних систем, соціальні працівники проводять професійне втручання там, де люди взаємодіють із своїм оточенням. Принципи прав людини та соціальної справедливості є фундаментальними принципами соціальної роботи.

Отже, соціальна робота в аспекті запобігання торгівлі людьми вимагає:

- створення умов у суспільстві для запобігання явища «торгівля людьми» (яке є найприбутковішим злочином після торгівлі наркотиками і зброєю); це як юридичні, так і соціально-економічні заходи;

- формування у свідомості населення й окремих громадян неприйняття торгівлі людьми, осуд цього явища, позитивної мотивації до його запобігання. Навчання населення щодо розпізнавання й уникнення цього явища. Це соціально-рекламні, психолого-педагогічні заходи;

- формування гуманних стосунків між людьми, толерантності один до одного, культури миру в сім'ї, мікросередовищі, суспільстві, які виключають думку про можливість торгівлі людьми. Усе це відноситься і до здійснення соціальної роботи в Україні, під якою розуміють, згідно Закону України «Про соціальну роботу з дітьми а молоддю», – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, незалежно від їх підпорядкування і форми власності, та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб. Значне місце в соціальній роботі щодо запобігання торгівлі людьми посідає соціальна профілактика.

Проблема соціальної профілактики торгівлі людьми як виду соціальної роботи сьогодні є актуальною у контексті створення соціальних умов для реалізації прав людей, розбудови громадянського суспільства. Ця проблема є, однак, недостатньо теоретично обґрунтованою, що приводить до дублювання профілактичних заходів з одними категоріями дітей, молоді, жінок, нераціональному використанню ресурсів суб'єктів соціальної роботи, а також до того, що окремі категорії громадян є неохопленими соціальною профілактикою, або охоплені так, що одержаної інформації недостатньо. Наприклад, соціальна профілактика торгівлі людьми серед вихованців інтернатів повинна відрізнятися від профілактичної роботи серед учнів загальноосвітньої школи, які проживають в сім'ях, більш адаптованих до життя і спілкування у суспільстві. Сьогодні ж основна робота проводиться з учнями загальноосвітньої школи, їх батьками і вчителями, безробітними, які стоять на обліку в центрі зайнятості. Отже, практика вимагає теоретичного обґрунтування соціальної профілактики торгівлі людьми. Ця важлива проблема розглядалася в основному до сих пір в юридичному та економічному аспекті. Соціальна профілактика за Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» є одним із видів соціальної роботи, який спрямований на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя здоров'я дітей та молоді, а також запобігання такому впливу.

Сьогодні ж у педагогічній літературі часто вживаються як синоніми поняття «соціальна профілактика» та «превентивне виховання», використовуються терміни «профілактика» та «превенція». Так, превентивне виховання в «Словнику-довіднику для соціальних працівників та соціальних педагогів» розглядається як синонім превенції – попередження, перестороги, і визначається як здійснення комплексу профілактичних заходів із метою попередження негативних явищ, правопорушень у молодіжному середовищі та зменшення шкоди від факторів ризику. Інше визначення дається в «Понятійно-термінологічному словнику із соціальної роботи»: «Соціальна профілактика має за мету зусилля, які спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем».

Сутність, завдання, рівні превентивного виховання розглядаються в працях В. М. Оржеховської. Однак, співвідношення цих понять досі не було встановлено, що є потрібним для визначення завдань і змісту роботи соціальних педагогів, вихователів, вчителів, соціальних працівників, виключення дублювання функцій та запобігання «білих плям» і їх взаємодії, індивідуалізації і

диференціації соціальної і педагогічної роботи з дітьми, молоддю, членами їх сімей.

Для з'ясування співвідношення понять «соціальна профілактика» та «превентивне виховання» зробимо теоретичний аналіз джерел. В юридичній літературі використовується термін «профілактика», під яким розуміють попередження, обмеження (Капська А. Й, Безпалько О.В., Вайнола Р. Х.); «конкретно складену на відповідному історичному етапі суспільного життя складну, об'єктивно зумовлену систему соціально керованої діяльності, що забезпечує науково-теоретичну розробку та практичну реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів та злочинності» (Ігошев К. Е., Миньковський К. М.); один з основних і перспективних напрямів наглядово-контрольної діяльності в соціальній роботі.

Отже, в юридичній практиці профілактика передбачає примусові і наглядові заходи, які спрямовані на попередження й обмеження злочинів і злочинності. Оскільки в соціальній роботі в Україні існує принцип добровільності прийняття послуг, то ключовими залишаються слова «нагляд» і «попередження». Обмеження є вже виявом примусу.

Термін «соціальна профілактика» тлумачиться як:

– один із видів соціальної роботи, що спрямований на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та запобігання такому впливу (Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю в Україні»);

– вид соціальної допомоги, що полягає у створенні умов сім'ям для самостійного забезпечення свого добробуту, сімейного підприємства (Фірсов М.В, Студьонова Є.Г.);

– комплекс економічних, політичних, правових, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі (Капська А.Й., Безпалько О.В., Вайнола Р.Х.).

Попередження:

– усунення корінних причин та умов, які прямо чи опосередковано здійснюють негативний вплив на поступки та дії людей (Фірсов М.В., Студенова Є.Г.);

– система соціальних, медичних та інших заходів, спрямованих на запобігання, відвернення розвитку соціальних проблем або захворювання («Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи»).

Профілактика розглядається також складовим і системоутворювальним компонентом системи захисту дитинства, яка включає ще загальноосвітній і охоронний компоненти. Під профілактикою розуміють «Виявлення негативних явищ у суспільстві, психічних,

фізичних та соціальних відхилень у поведінці дітей і молоді та запобігання їх шляхом організації різних заходів» (Караман О.Л.).

Спільним у цих визначеннях є такі ознаки: комплекс мультидисциплінарних заходів, який включає і педагогічні (отже, і виховні); попередження та усунення; створення позитивних умов як альтернативи негативу; спрямованість як на негативні явища, так і на їх причини, умови виникнення в людині та в її оточенні, суспільстві. Об'єктами ж соціальної профілактики можуть бути різні вікові групи, прошарки населення.

Виявлення негативних явищ є складовою попередження та усунення.

Проаналізуємо також сутність поняття «превентивне виховання» та подібних до нього, які розглядаються в книзі «Теорія соціальної роботи»:

- використовується термін «допомога превентивного характеру», – та, що попереджує прогнозовану несприятливу ситуацію;
- «превентивні заходи» – «позбавлення прав та обмеження свободи при загрозі рецидиву»;
- превентивна задача соціальної роботи – «формування здорового способу життя».

Превентивне виховання визначається як «широкий спектр узгоджених соціально-виховних теорій і практик з метою підвищення ефективності інтелектуального, емоційного, психічного і фізичного розвитку дітей і молоді у запобігання асоціальної поведінки і шкідливих звичок, пов'язаних із вживанням наркотиків, токсичних речовин, алкоголю, палінням цигарок і його наслідками для здоров'я, профілактикою ВІЛ/СНІДу» («Педагогічний словник для молодих батьків»).

Ці визначення мають спільним: спрямованість на розвиток дітей і молоді; організацію певної діяльності і спілкування через включення дітей, молоді у виховні заходи; попередження негативних явищ та формування свідомості та поведінки різними формами і методами.

Оскільки це виховання, то воно стосується лише дітей, молоді, які є організованими (в установах, школах, клубах, секціях). Але воно не може вплинути на дітей, які є бездоглядними (маємо тут формування, а не виховання особистості) і безпритульними (виховання вимагає постійного спілкування і діяльності). Крім цього, превентивне виховання стосується лише педагогічних проблем дитини в її розвитку і соціалізації. Соціальна ж профілактика розв'язує комплексну проблему, яка має і педагогічний аспект. Тобто, соціальна профілактика ширша за превентивне виховання, включає його до себе, але не зводиться до нього, оскільки є комплексом заходів, вимагає іншої організації.

Отже, соціальна профілактика і превентивне виховання – види діяльності соціального працівника і педагога, вони взаємопов'язані і зумовлюють успіх одне одного. Але їх можна розрізнити за об'єктами, метою, спрямованістю, організацією, суб'єктами (соціальний працівник – педагог), об'ємом заходів, рівнем здійснення (держава, середовище, сім'я, установи освіти).

Соціальна профілактика торгівлі людьми в Україні, виходячи з мети та принципів її здійснення, буде здійснюватися ефективно, якщо буде ґрунтуватися на концепції «допомоги для самопомоги». Вона інтегрує в собі багато сучасних наукових теорій і концепцій соціальної роботи. Вона розглядає людину як суб'єкт, а не об'єкт соціальної роботи, що означає формування в неї відповідальності за своє життя, свій вибір, вміння свідомо користуватися своїми правами на основі знання про них. Ця ідея відповідає завданню розбудови громадянського суспільства. Ключовим моментом «допомоги для самопомоги» є опора на бажання людей керувати своїм життям, запобігти небажаним впливам та обману.

Сьогодні ж більшість громадян України чули про торгівлю людьми: за даними досліджень, біля 90 %, але вважають, що з ними такого не трапиться, хоча знань і вмінь розв'язувати подібні ситуації вони не мають.

Саме це спонукає соціальних працівників створювати соціальні умови для захисту прав, свобод та інтересів дітей та молоді, гармонійного і всебічного розвитку, задоволення культурних та духовних потреб. Реалізація концепції «допомога для самопомоги» в даному аспекті означає:

1. Вивчення особливостей і проблем дітей та молоді в аспекті запобігання торгівлі людьми, а також вивчення особливостей мотивації молоді щодо працевлаштування, навчання, відпочинку за кордоном.

2. Формування позитивної мотивації молоді до сприймання соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії торгівлі людьми.

3. Встановлення контакту з молоддю і членами їх сімей і надання їм соціальної допомоги, тобто такого комплексу соціальних послуг, який сприяє не тільки відмові від «легких грошей» за кордоном, але й підвищенню соціального статусу молоді, їх особистому розвитку, на основі оволодіння знаннями про свої права, навчання вмінню ними користуватися та їх відстоювати, створення умов для їх реалізації, використовуючи, при необхідності соціальну опіку і підтримку, соціальний менеджмент.

Наслідком такої допомоги також будуть: знання, які запобігають потраплянню в рабство, вміння і навички щодо критичної оцінки,

прийняття рішення, управління собою в ситуаціях, які можуть привести до потрапляння в тенета торговців людьми.

4. Наступним елементом «допомоги для самопомоги» є спрямування молоді до самопомоги в напрямі запобігання торгівлі людьми через надання інформаційних послуг про установи та організації, які вирішують такі проблеми; а також розвиток волонтерського руху, студентських соціальних служб і поза аудиторської виховної роботи, підтримка НУО, які займаються профілактикою торгівлі людьми.

Таким чином, соціальна профілактика торгівлі людьми у молодіжному середовищі має своїми завданнями: здійснення інформаційно-пропагандистської роботи серед молоді з метою формування поняття «торгівля людьми»; формування правосвідомості та правової поведінки молоді, громадянськості, відповідальності в неї за своє життя із розвитком її активності, самостійності, творчості та створенням умов для її самореалізації.

Ці завдання соціальної профілактики реалізуються в світлі «допомоги для самопомоги» в таких напрямках соціальної роботи з дітьми та молоддю:

- 1) соціальні дослідження з проблеми;
- 2) інформаційно-пропагандистська робота;
- 3) соціальне навчання молоді вмінням користуватися своїми правами;
- 4) соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи;
- 5) правова просвіта молоді з проблем торгівлі людьми;
- 6) допомога молоді у виборі професії, працевлаштуванні, організації дозвілля;
- 7) сприяння розвитку молодіжних ініціатив, реалізації інтересів;
- 8) організація волонтерського руху, роботи студентських соціальних служб.

Соціальна профілактика торгівлі людьми може бути первинною, вторинною, третинною.

Первинна соціальна профілактика торгівлі людьми – найбільш масова і неспецифічна. Її метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів. Соціальна робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття явища та категоричну відмову від маніпуляцій.

Її завданнями є: вдосконалення тих конструктивних стратегій поведінки, життєвих умінь і навичок, які молода людина вже має, але не знає, як її застосувати у незнайомій ситуації, яка може привести до

торгівлі людьми; навчання розпізнаванню таких ситуацій і керувати ними; збільшення потенціалу особистісних ресурсів людини (розвиток внутрішнього контролю власної поведінки, формування правосвідомості, розвиток активності).

Змістом первинної соціальної профілактики торгівлі людьми, на основі викладеного, повинно бути: надання інформації про явище «торгівлі людьми»; роз'яснення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть привести до рабства; показ зразків застосування життєвих умінь і навичок щодо навчання, знайомства, відпочинку, працевлаштування за кордоном; підтримка творчої, інтелектуальної, громадської, спортивної та н. діяльності молоді.

Методами первинної соціальної профілактики є: інформування, переконання, навіювання, робота в громаді.

Вторинна соціальна профілактика торгівлі людьми є в основному груповою. Метою вторинної соціальної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну. Іншими словами, передбачає зміну ставлення до себе та оточуючих і навчання поведінці, формування досвіду поведінки в ситуаціях, які можуть привести до потрапляння в рабство. Вторинна соціальна профілактика спрямована на дітей та молодь «групи ризику». Вторинна соціальна профілактика передбачає своєчасне виявлення таких осіб і надання їм соціальної підтримки і допомоги у напрямках: формування знань, життєвих умінь і навичок, необхідних для самозахисту від торговців людьми; формування поняття про установи та організації, які допомагають потерпілим від торгівлі людьми, про способи потрапляння в рабство, правила поведінки під час перебування за кордоном, про оформлення документів; зміна ставлення молоді особи до себе, свого місця в суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому.

Основними методами соціальної роботи є: вправи, вимоги, інформування, переконання, роз'яснення, драматизація, наведення реальних історій торгівлі людьми, розв'язання ситуацій.

Формами, які реалізують ці методи, є: тренінги, цикли занять, вулична соціальна робота, робота «гарячих ліній».

Третинна соціальна профілактика торгівлі людьми спрямована на інтегрування в суспільство осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, з метою запобігання повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Третинна профілактика передбачає виявлення причин та особливостей поведінки і свідомості молоді особи, які привели до виникання проблеми, а також усунення причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку у влаштуванні в житті. Третинна соціальна профілактика є в

основному індивідуальною, передбачає тривалу роботу і комплекс соціальних послуг. Вона здійснюється поряд із соціальною реабілітацією і соціальним супроводом, але має свою мету, вимагає об'єднання зусиль різних фахівців. Основними методами роботи тут є: робота в конкретному випадку, рефлексія ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення виховуючих ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище.

На основі викладеного можна зробити такі висновки щодо можливості використання концепції «допомоги для самопомоги» в соціальній профілактиці торгівлі людьми: вона надає можливість здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до молоді, надавати адресну підтримку і соціальну допомогу різним категоріям дітей та молоді; враховує життєвий досвід клієнтів, спирається на їх бажання керувати своїм життям, формує відповідальність за себе і навчає користуватися своїми правами у суспільстві; чітко дозволяє визначити мету, завдання, зміст, форми і методи роботи в залежності від особливостей дітей і молоді.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику концепції «допомоги для самопомоги» в соціальній профілактиці торгівлі людьми.
2. Назвіть завдання соціальної профілактики, що реалізуються в світлі «допомоги для самопомоги» в напрямках соціальної роботи з дітьми та молоддю.
3. Охарактеризуйте первинну, вторинну й третинну профілактику торгівлі людьми.

Рекомендована література

1. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
2. Профілактика та протидія насильству над дітьми : навч. посіб. – К. : ГЕРБ., 2007. – 144 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
4. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.

3.3. Суб'єкти соціальної профілактики торгівлі людьми та їх взаємодія

Роль органів державної влади в здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.) суб'єктами соціальної роботи з дітьми та молоддю взагалі і соціальної профілактики зокрема є: уповноважені органи, які здійснюють соціальну роботу з дітьми та молоддю; фахівці із соціальної роботи.

До уповноважених органів належать: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; служби у справах неповнолітніх; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, їх спеціалізовані формування; підприємства, установи та організації, незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

Замість Державна програма протидії торгівлі людьми (Постанова КМУ від 07.03.2007 р. № 410) крім основних видів діяльності, спрямованої на протидію торгівлі людьми, також визначає суб'єктів, відповідальних за її виконання. Суб'єктами виступають державні структури, неурядові організації, міжнародні організації. Відповідальність за виконання першої частини Програми «Запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею» покладено переважно на такі державні структури як Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС, МЗС, МОН, Мінпраці, Мін'юст, Державна прикордонна служба, Держкомтелерадіо, Держкомнацрелігії, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. В рамках першої частини Програми профілактична діяльність здійснюється за такими напрямками:

– утворення та забезпечення діяльності робочих експертних груп при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею;

– забезпечення проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів з питань координації зусиль, проведення аналізу та уточнення стратегії запобігання торгівлі людьми та боротьби з нею;

– організація навчання державних службовців з питань протидії торгівлі дітьми, викоренення найгірших форм дитячої праці;

– забезпечення підготовки та навчання працівників дипломатичної служби з питань протидії торгівлі людьми, налагодити міжнародне співробітництво у цій сфері;

– включення до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти навчальні курси, лекції та практичні заняття з питань протидії торгівлі людьми;

– видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми та проблем соціального захисту дітей і молоді;

– підвищення рівня інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми, шляхом організації та здійснення інформаційно-просвітницьких заходів;

– запровадження навчального курсу з питань трудової міграції та протидії торгівлі людьми для працівників Державної служби зайнятості на базі Інституту підвищення кваліфікації державної служби зайнятості;

– забезпечення проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань зайнятості населення, інформування громадян про вакансії за кордоном (у рамках двосторонніх угод);

– створення циклу тематичних теле- та радіопередач, запровадження в електронних та друкованих засобах масової інформації окремі рубрики для розміщення інформаційних матеріалів про професії, що користуються попитом на вітчизняному ринку праці, а також про наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування;

– підвищення рівня інформованості громадян щодо запобігання і протидії торгівлі людьми.

Координація заходів, запланованих Комплексною програмою протидії торгівлі людьми, покладено на Міжвідомчу координаційну раду, яка створена (відповідно до п. 1 Комплексної програми та Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань протидії торгівлі людьми) при Кабінеті Міністрів України під керівництвом віце-прем'єр-міністра України з гуманітарних питань.

Робота щодо протидії торгівлі людьми є однією із пріоритетних напрямів у діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Важливим кроком в узагальненні діяльності Омбудсмена є щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина. За щорічною та спеціальною (спеціальними) доповідями Уповноваженого Верховна Рада України приймає постанову.

Офісом Уповноваженого з прав людини проводиться досить велика робота щодо виявлення фактів торгівлі дітьми та порушення прав дітей у цілому, а також здійснюється допомога в поверненні в Україну потерпілим від торгівлі людьми громадянам України.

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї, жінок, дітей та молоді, демографічних процесів, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

Основними завданнями Міністерства є:

– удосконалення законодавства України стосовно забезпечення прав та інтересів сім'ї, жінок, дітей і молоді з урахуванням вимог міжнародного права;

– забезпечення соціального та правового захисту дітей, жінок, сімей та молоді;

– сприяння соціальному становленню і розвитку дітей та молоді;

– здійснення заходів, спрямованих на розв'язання житлово-побутових проблем молоді та молодих сімей;

– забезпечення рівних прав і можливостей для участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, культурному та соціальному житті;

– запобігання фізичному, психологічному та економічному насильству в сім'ї;

– утвердження соціального партнерства сім'ї і держави, посилення відповідальності батьків за життєзабезпечення та виховання дітей, підвищення правової обізнаності батьків і дітей;

– сприяння розвитку різних форм сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, створенню дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, встановленню опіки і піклування, усиновлення;

– координація діяльності органів виконавчої влади щодо соціально-правового захисту дітей, які опинились у кризовій ситуації, запобігання бездоглядності і правопорушенням серед дітей, здійснення соціальної реабілітації найбільш уразливих категорій дітей, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Міністерство здійснює профілактичну роботу з населенням шляхом співпраці з неурядовими організаціями та центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Під час проведення

спільних комплексних акцій розповсюджується інформаційна література, надаються консультації щодо правил безпечної поведінки. Працівники управлінь ініціюють та проводять заходи для учнів навчальних закладів та батьків спільно з працівниками освіти. Оскільки Міністерство є структурою, що координує діяльність із протидії торгівлі людьми, то на нього також покладена відповідальність за проведення «круглих столів», зустрічей, засідань з метою обміну інформацією та координації зусиль у напрямі протидії торгівлі людьми.

Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді спільно з неурядовими організаціями є основними суб'єктами ведення профілактичної роботи. На сьогодні система соціальних служб є досить розгалуженою мережею і нараховує понад 1000 центрів, які розташовані навіть у невеликих районних центрах та селищах.

Практична соціальна діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюється в таких напрямках: соціальна підтримка сім'ї в кризовій ситуації, профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, сприяння вторинній зайнятості молоді, всеукраїнська школа волонтерів, підготовка молоді до сімейного життя, соціальна робота з сім'ями, які перебувають у кризових ситуаціях соціальна робота з жіночою молоддю, ведення просвітницької діяльності з питань профілактики ВІЛ/СНІДу, торгівлі людьми.

Провідними формами профілактичної роботи є культурно-масові заходи та тренінгово-лекційні заняття.

Поширюється і вдосконалюється робота «гарячих ліній» та «телефонів довіри», які діють на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Сьогодні в цій мережі працює близько двохсот таких ліній. Фахівці центрів надають консультації по «телефону довіри» з питань протидії торгівлі людьми щодо виїзду та працевлаштування за кордоном, юридичні та соціальні консультації, проводять психологічні тренінги, розповсюджують інформаційні видання з питань захисту прав людини, беруть участь у роботі інформаційно-консультативної телефонної лінії.

Центрами соціальних служб ведеться робота щодо систематизації і оновлення банків даних осіб, представників групи ризику, з якими ведеться профілактично-консультативна робота: молодь з неблагополучних, багатодітних родин, безробітна молодь, жінки та діти, які зазнали насильства, діти та молодь з особливими потребами, молодь, яка звільнилася з місць позбавлення волі, сироти, вихованці інтернатних закладів, «діти вулиці».

З 2003 року центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді запроваджено роботу щодо створення банків даних дітей, батьки яких виїхали на заробітки за кордон і які перебувають на утриманні родичів або взагалі залишилися самі під наглядом сусідів. Зокрема, працівниками Івано-Франківського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді виявлено 1475 таких сімей, у Чернівецькій області – 1200 сімей, у яких виховуються 1252 дитини, Львівській – 2380 дітей, з якими проводиться індивідуальна консультативна, а також соціально-психологічна робота.

Відповідно до українського законодавства (Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 07.02.2007 р. № 21-95/ВР) здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей покладається на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді (Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту), уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; притулки для дітей; кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) (Стаття 1 Розд. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 07.02.2007 р. № 21-95/ВР).

Служби у справах дітей: розробляють і здійснюють заходи щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей (потерпілих від торгівлі людьми); координують зусилля у вирішенні питань соціального захисту; ведуть державну статистику щодо потерпілих дітей та дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, надають фахівцям та громадянам практичної та методичної допомоги, консультацій з питань соціального захисту дітей.

Мають право: звертатися у разі порушення прав та законних інтересів дітей, а також з питань надання їм допомоги до відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності; проводити роботу серед дітей з метою запобігання правопорушенням; порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про направлення до спеціальних установ для

дітей, навчальних закладів (незалежно від форми власності) дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, неодноразово самовільно залишали сім'ю та навчальні заклади; представляти у разі необхідності інтереси дітей в судах, у їх відносинах з підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності; запрошувати для бесіди батьків або опікунів, піклувальників, посадових осіб до служби у справах дітей з метою з'ясування причин та умов, які призвели до порушення прав дітей, вживати заходів щодо їх усунення; визначати потребу регіонів в утворенні спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей; розробляти і реалізовувати власні та підтримувати громадські програми соціального спрямування з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; порушувати перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом фізичних та юридичних осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей; відвідувати дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, перебувають на обліку в службі у справах дітей, за місцем їх проживання, навчання і роботи; вживати заходів для соціального захисту дітей.

Міністерство освіти і науки України залучене переважно до превентивно-освітньої роботи серед молоді, підготовки майбутніх спеціалістів, обізнаних з даною проблематикою, підвищення рівня кваліфікації працівників освіти, а також підготовки інформаційно-методичних матеріалів. Управління та установи структури Міністерства здійснюють організаційну та адміністративну підтримку проведенню заходів із запобігання торгівлі людьми. Регулярно проводяться семінари з проблеми на базі Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти з залученням фахівців Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна». Експерти МОН беруть участь у підготовці інформаційних та методичних матеріалів. Серед найвагоміших слід зазначити навчально-методичний посібник та відеододаток «Запобігання торгівлі людьми». Методичний видавничий центр організації випуску і доставки освітянської літератури розповсюджував посібники по школах усіх областей України (наклад 20000 примірників: 14000 – українською мовою, 6000 – російською мовою), 5000 примірників були розповсюджені під час проведення «круглих столів» з освітянами. Науково-методичний центр вищої освіти спільно з Центром «Ла Страда – Україна» готує та видає інформаційні та методичні матеріали для розповсюдження у вищих навчальних закладах України. Серед основних законодавчих та нормативних актів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми, виданих Міністерством, слід зазначити інструктивно-методичний лист із рекомендаціями щодо організації

виховної роботи по запобіганню торгівлі жінками (від 02.04.1998 р.), Наказ № 762 щодо профілактики залучення дітей до незаконних форм праці (від 28.12.2002 р.), Наказ № 649 про проведення у 2005-2007 роках інформаційно-освітніх заходів у навчальних закладах із питань запобіганню торгівлі дітьми (від 10.11. 2005 р.). З 2006 р. Міністерство звернуло увагу на необхідність роботи з дітьми трудових мігрантів, що знайшло своє відображення в Наказі № 865 «Про проведення соціально-педагогічної і психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів» від 28.12.06.

З 1 січня 2005 року введена в штатний розклад загальноосвітніх шкіл посада соціального педагога, фінансування якої ще відсутнє. Але саме соціальний педагог повинен виконувати ту роботу, яку виконували на громадських засадах шкільні інспектори з охорони прав дітей.

Соціально-педагогічна робота оговорена в національній програмі «Освіта». Під неї виділено окрему статтю в Законі України «Про освіту» – статтю 22 «Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти», у котрій наголошується: «Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють». У даному аспекті Закон України «Про освіту» пересікається із Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю в Україні» та із Законом України «Про охорону дитинства», котрими також керується у своїй діяльності загальноосвітній навчальний заклад, оскільки належить до сфери освіти і виховання, де реалізується соціальна робота через надання характерних послуг, у тому числі – соціально-педагогічних.

Як соціальна інфраструктура, в ряду інших соціальних організацій, згідно із змістом даних законів, школа виступає суб'єктом соціальної роботи, отже, організує діяльність, спрямовану «на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб».

Соціальний педагог у системі загальної середньої освіти є спеціалістом, компетентним з питань надання педагогічної підтримки, допомоги, перш за все, дітям і членам їх сімей; націлений на стимулювання об'єктів/суб'єктів діяльності до самопомоги у сфері захисту своїх законних прав, свобод й інтересів. Зміст діяльності соціального педагога в школі є значно ширшим, ніж окреслено в нормативно-правових документах освіти, має суттєві відмінності від гносеологічного ряду функціональних ознак практичного психолога,

хоча й пересікається з ним за причин об'єктивної необхідності у спільній діяльності. У межах школи соціальний педагог співпрацює з практичним психологом щодо вирішення всієї сукупності складних проблем особистості з собою та навколишнім середовищем.

Для вирішення складних проблем, що виникають в об'єкта діяльності, з якими не справляється ні він сам, ні педагоги, зокрема – класний керівник, шкільний соціальний педагог вступає у взаємодію не тільки з практичним психологом, а й з іншими об'єктами (суб'єктами) діяльності, у тому числі – батьками (особами, що їх замінюють), членами адміністративного апарату школи (директором, його заступниками), педагогічними працівниками (вчителями-предметниками, педагогом-організатором), обслуговуючим персоналом (технічними та іншими працівниками), представниками соціальних служб і громадських організацій, правоохоронних органів й органів влади.

На сьогодні, за причин фактичної відсутності соціальних педагогів у загальноосвітніх навчальних закладах, зіштовхуючись зі складними проблемами, що виникають у дитини в процесі соціалізації, школа намагається вирішувати їх через виконання функцій (захисту, корекції, компенсації/реабілітації), технологіями яких не володіє – як на рівні адміністрації, так і на рівні вчителів і вихователів (класних керівників), що, врешті-решт, призводить до формалізму в роботі з питань охорони та захисту законних прав, свобод та інтересів дітей та підлітків.

Роль *Міністерства праці та соціальної політики* у запобіганні торгівлі людьми полягає в наданні профорієнтаційних послуг та організації професійного навчання безробітних, особливо молоді, професіям, які користуються попитом на ринку праці, з врахуванням особливостей регіону; вирішенні питань зайнятості випускників професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів; сприянні працевлаштуванню молоді, яка звертається до Державної служби зайнятості; здійсненні контролю за посередницькою діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності з працевлаштування за кордоном, роботою туристичних фірм та шлюбних агенцій.

Державний центр зайнятості є структурним підрозділом Міністерства праці та соціальної політики України, діяльність якого спрямована на здійснення державної політики щодо зайнятості громадян. У структурі цієї організації виділяються обласні, міські та районні центри зайнятості.

У кожному центрі існує база даних вакансій, доступ до якої необмежений і може здійснюватися через інформаційний сектор. Вакансії у базі даних закодовані. Якщо працівникові сподобалась та чи

інша вакансія, він повідомляє про це спеціалісту ЦЗ, який виступає своєрідним посередником між роботодавцем і потенційним працівником.

Ще одна послуга, яку можуть надавати центри зайнятості, – професійне навчання. Навчання здійснюється за робочими спеціальностями (швачки, продавці, оператори ПК, секретарі), і за спеціальностями з отриманням другої вищої освіти (фінанси і аудит, організатор малого бізнесу).

Крім перелічених послуг центр зайнятості надає можливість займатися підприємницькою діяльністю. Для участі в цій програмі необхідно скласти бізнес-план і подати його на розгляд. Після цього він розглядається комісією, до складу якої входять представники правоохоронних органів, громадських організацій, організацій підприємців. Після розгляду комісія може прийняти рішення про видачу одноразового кредиту.

Фахівці центру зайнятості консультують на національній «гарячій лінії» з питань торгівлі людьми з приводу можливостей легального працевлаштування за кордоном, необхідних процедур та документів, наявності у посередника з працевлаштування ліцензії на такий вид діяльності.

Міністерство охорони здоров'я є одним із найважливіших державних органів з надання соціальної допомоги потерпілим. Відповідно до Комплексної програми протидії торгівлі людьми на МОЗ зокрема, покладені такі завдання щодо запобігання торгівлі людьми: запровадити проведення щорічних регіональних і міжгалузевих нарад-семінарів; продовжити роботу щодо подальшого вивчення, порівняльного аналізу, узагальнення та поширення в Україні міжнародного досвіду з питань запобігання торгівлі людьми; забезпечити дотримання законодавства під час організації оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном, а також у роботі лікувально-профілактичних та інших закладів, у яких перебувають або утримуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; забезпечити систематичне проведення серед осіб групи ризику консультаційної та роз'яснювальної роботи, подання їм адресної допомоги; забезпечити проведення з представниками групи ризику індивідуально-профілактичної роботи; підвищувати рівень інформованості населення про проблему; систематично організовувати проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо запобігання торгівлі людьми; забезпечити подання інформаційно-консультативної та правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон для працевлаштування, оздоровлення, відпочинку та в інших цілях; продовжити проведення тематичних занять з питань запобігання торгівлі людьми у рамках виконання програм статевого виховання та

консультування в центрах планування сім'ї, кризових центрах для жінок та молоді.

Міністерство внутрішніх справ України є одним із головних реалізаторів державної політики в галузі протидії торгівлі людьми. Координацію роботи з попередження, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, покладено на спеціалізовані управління боротьби із злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. Головними завданнями органів внутрішніх справ є запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, притягнення до відповідальності причетних до них осіб, а також, спільно з іншими державними та недержавними організаціями, надання допомоги потерпілим.

Державна прикордонна служба України надає допомогу в поверненні громадянам України, які стали жертвами торгівлі людьми; забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми; забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми.

Працівники Державної прикордонної служби, зокрема контролери контрольно-пропускних пунктів, можуть попереджувати злочин торгівлі людьми шляхом розповсюдження інформаційних матеріалів серед представників потенційної групи ризику, а також проводити роботу серед депортованих в Україну осіб щодо ідентифікації серед них потерпілих від торгівлі людьми. Інформація про таких осіб, у випадку їхньої згоди, може передаватися до неурядових організацій, потерпілих можуть забезпечувати інформаційними матеріалами про діяльність НУО з питань допомоги потерпілим.

Серед головних завдань *Міністерства закордонних справ України*: захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном та облік громадян України, які постійно або тимчасово проживають за кордоном. Воно забезпечує надання інформаційно-консультаційної та правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, оздоровлення відпочинку та з іншою метою; здійснює заходи щодо приведення законодавства України у відповідність з основними положеннями Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і

повітрям і Протоколу про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, та про покарання злочинців; працює у напрямі вдосконалення механізму забезпечення постійного обміну інформацією між правоохоронними органами України та інших держав щодо юридичних і фізичних осіб, які займаються транскордонною торгівлею людьми, а також методів та процедур розслідування і розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Міністерство також забезпечує залучення міжнародних і громадських організацій, благодійних фондів до реалізації проектів щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми, захисту прав осіб, які стали жертвами торгівлі людьми, розшуку зниклих за кордоном, повернення та реабілітації жертв торгівлі людьми.

Відповідно до Консульського статуту України до обов'язків *Консула України в зарубіжній державі* входять ведення обліку громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають у його консульському окрузі; інформування громадян України, які тимчасово перебувають у його консульському окрузі, про законодавство держави перебування, а також про місцеві звичаї; здійснення за дорученням Міністерства закордонних справ України в установленому порядку нагляду за станом утримання та виховання дітей – громадян України, усиновлених іноземними громадянами, до досягнення ними 18-річного віку; Консул має право видавати, продовжувати паспорти громадянам України і вносити зміни до паспортів громадян України. Центр допомоги мігрантам відповідно до покладених на нього завдань:

- співпрацює з українськими правоохоронними та іншими структурами, зокрема з міністерствами праці та соціальної політики, внутрішніх справ, освіти та науки, у справах сім'ї, дітей та молоді, інститутом Уповноваженого з прав людини у питаннях надання правової допомоги громадянам України трудящим-мігрантам;

- здійснює накопичення інформації та проведення моніторингу стосовно проблемних питань щодо захисту прав трудящих-мігрантів громадян України;

- вивчає стан та здійснює аналіз міжнародного права та національного права країн світу, насамперед щодо законодавства країн, де спостерігається порушення основних прав; готує видання з питань міжнародного права трудящих-мігрантів, збірки перекладів актів міжнародного права стосовно захисту прав трудящих-мігрантів на українську мову;

- проводить конференції, симпозіуми, «круглі столи», інші заходи з питань захисту громадян України трудящих-мігрантів за кордоном.

Центр координує свою діяльність зі структурними підрозділами Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України та консульськими установами України за кордоном.

Запровадження більш дієвого механізму правового захисту співвітчизників за кордоном сприятиме реалізації засадного принципу – доступності консульсько-правових послуг для кожного співвітчизника.

Державний комітет телебачення та радіомовлення. Значні можливості у проведенні профілактичної роботи щодо протидії торгівлі людьми мають засоби масової інформації. Державними телерадіокомпаніями а державними друкованими періодичними виданнями започатковано відповідні рубрики та тематичні сторінки з метою підвищення рівня інформованості населення щодо запобігання торгівлі людьми, а також про потенційний ризик експлуатації, насильства та зловживань стосовно нелегальних мігрантів: «Східний кордон – останній рубіж», «Хто сприяє незаконній міграції?», «Знаю я», «Хто я?» У пресі з'явилися спеціальні рубрики «Нелегальній міграції – надійний заслін», «Жінка потребує захисту», «Гаряча лінія», «Ні – торгівлі живим товаром», «Біле рабство», XXI століття: особливості сучасної работоргівлі», «Живий товар», Жінки та діти на продаж», «Запобігання торгівлі людьми». Вони можуть стати джерелом додаткової інформації при підготовці до занять із питань прав дитини, запобігання торгівлі людьми.

Роль неурядових організацій у здійсненні соціальної профілактики торгівлі людьми

Для успішної роботи з попередження торгівлі людьми й допомоги потерпілим необхідна координація зусиль державних і недержавних організацій. У теорії державного управління виділяються 3 моделі взаємодії недержавних і державних організацій: взаємодія з державною домінантою, коли фінансування й соціальні послуги надаються державою й органами влади, а громадські організації беруть участь у тих або інших заходах; дуалістичні відносини: ситуація, коли держава й НУО беруть участь у фінансуванні й наданні послуг; партнерські взаємини: ситуація, коли відповідально за фінансування послуг, які надаються населенню НУО.

Що стосується торгівлі людьми, то тут присутні перші дві моделі: перша – у розшуку людей і їхньому вилученню, поверненні, друга – профілактиці торгівлі й допомоги потерпілим.

Формами взаємодії НУО й державних організацій є:

– проведення загальних прес-конференцій, круглих столів, виступи в ЗМІ;

– подання один одному інформації про надання послуг для координації зусиль;

- проведення спільних акцій, нарад;
- навчання партнерів основам соціальної роботи, обмін досвідом;
- надання послуг, що доповнюють гарантовані законом;
- проведення спільних (або за замовленням) досліджень проблеми.

Діяльність неурядових організацій стала можливою з набуттям Україною незалежності та вибором демократичних перспектив розвитку. Неурядові організації, що стоять на сторожі прав та інтересів громадян, мають важливе значення для розбудови громадянського суспільства. В Україні зареєстровано більше 20 тис. об'єднань громадян. Стаття 3 Закону України «Про об'єднання громадян» визначає громадську організацію як «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів», а стаття 20 гарантує право «представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах». Відповідно до статті 36 Конституції України громадяни України для здійснення та захисту своїх прав і свобод мають право на об'єднання в політичні партії та громадські організації. Як суб'єкти адміністративного права громадські утворення керуються Конституцією України, законодавством України, положеннями про відповідні органи самоорганізації, рішеннями місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, рішеннями зборів громадян. Стаття 8 Закону «Про об'єднання громадян» передбачає, що держава забезпечує додержання їх прав і законних інтересів, а втручання державних органів та службових осіб у діяльність об'єднань громадян, як і навпаки, втручання об'єднань громадян у діяльність державних органів, окрім випадків, які передбачені законом, не допускається.

Велика роль у процесі формування громадського суспільства та демократичних перетворень, яку відіграють неурядові організації, – це не тільки вимога сучасних міжнародних документів, але й результат практичної діяльності неурядових організацій, їх високої активності в політичному та соціальному житті країни, високого професійного та наукового потенціалу активістів, глибоких знань соціальних, політичних, економічних проблем сучасної України, досвіду міжнародного спілкування, знайомства зі шляхами вирішення проблем у демократичних країнах світу.

Саме неурядові організації на початку 1997 року розгорнули діяльність проти торгівлі людьми в Україні, коли державними структурами увага цій проблемі ще не приділялась. Окреслимо основні зони впливу неурядових організацій на формування політики в державі та проаналізуємо їх.

Вибір основних методологічних підходів, головних принципів, цілей, завдань, напрямів та шляхів впровадження політики щодо попередження торгівлі людьми. Від вибору методологічних принципів державної політики щодо протидії торгівлі людьми залежить напрям цієї роботи. Не випадково саме неурядові організації були ініціаторами та організаторами проведення низки заходів, зокрема конференцій та семінарів, на яких обговорювалися болючі питання українського суспільства та формування сучасної політики з протидії негативним явищам. Рекомендації стали предметом обговорення під час парламентських слухань з даної проблематики, засідань Міжвідомчої координаційної ради, регіональних постійно діючих комісій з питань координації зусиль та обміну інформацією щодо запобігання торгівлі людьми.

Участь у розробці та впровадженні програмних та концептуальних документів щодо протидії торгівлі людьми, а також законів та законодавчих актів із цих питань.

Ініціатива формування державних програм по протидії торгівлі людьми належала неурядовим організаціям. У травні 1998 року відбувся перший Міжнародний семінар «Пошук шляхів запобігання торгівлі жінками та формування комплексної програми дій», проведений спільно Міністерством України у справах сім'ї та молоді та Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна» за участю представників різних міністерств та неурядових організацій. На ньому було розроблено проект програми, який було винесено також на обговорення Першого всеукраїнського конгресу жінок, який відбувся в травні 1998 року. Від учасниць цього конгресу було подано пропозиції до Президента України щодо поліпшення становища жінок в Україні. У жовтні 1998 року Президент України подав до Кабінету Міністрів України доручення, одним із пунктів якого було положення про необхідність розробки Комплексної програми дій. 25 вересня 1999 року Кабінет Міністрів України прийняв Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми в Україні (постанова КМУ № 1768). Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 р. – розроблялась з активною участю представників неурядових організацій. Особливістю програм є те, що їх створення не тільки було ініційоване неурядовими організаціями, але вони є і виконавцями більшості їх положень.

Охарактеризуємо **Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 року**, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. за № 350.

Метою Програми є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею

злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги.

Шляхи і способи розв'язання проблеми: можливі два варіанти розв'язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги і захисту особам, що постраждали від неї.

Перший варіант полягає у розв'язанні проблеми торгівлі людьми шляхом здійснення системних заходів державними установами за рахунок бюджетних коштів. Недоліком зазначеного варіанта є те, що для його реалізації необхідні бюджетні кошти у значному обсязі.

Другий, оптимальний варіант передбачає налагодження співпраці державних установ з громадськими організаціями, зокрема впровадження ефективного механізму взаємодії у сфері протидії торгівлі людьми, за такими напрямками, як:

- організація інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми;

- підвищення професійного рівня спеціалістів, які надають допомогу особам, що постраждали від торгівлі людьми, здійснюють їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію;

- проведення постійного моніторингу ефективності заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми;

- підвищення якості надання послуг особам, що постраждали від торгівлі людьми, зокрема шляхом впровадження стандартів надання соціальних послуг таким особам.

Прогнозні обсяги та джерела фінансування Програми наведені у **додатку 1**.

Завдання і заходи з виконання Програми наведені у **додатку 2**.

Очікувані результати, ефективність Програми.

Виконання Програми дасть змогу:

- підвищити ефективність взаємодії органів державної влади, міжнародних, громадських організацій та інших юридичних осіб у сфері протидії торгівлі людьми;

- збільшити кількість виявлених злочинів у зазначеній сфері та випадків притягнення до відповідальності осіб, причетних до їх скоєння;

- забезпечити надання щороку комплексу послуг більш як 1200 особам, що постраждали від торгівлі людьми;

- підвищити рівень обізнаності населення у сфері протидії торгівлі людьми;

- підвищити професійний рівень спеціалістів, які надають допомогу особам, що постраждали від торгівлі людьми, здійснюють їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію.

Показники ефективності здійснення заходів Програми визначаються за результатами моніторингу її виконання.

Фінансування Програми планується здійснювати за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел.

Орієнтовний обсяг фінансування Програми становить 7393,184 тис. гривень.

Обсяг фінансування Програми уточнюється щороку під час складання проектів державного та місцевих бюджетів на відповідний рік з урахуванням їх реальних можливостей.

Здійснення громадського контролю за ходом реалізації програм з протидії торгівлі людьми Українська держава робить перші кроки по шляху становлення демократичного суспільства, і всі його інституції перебувають у стані розбудови. Проте вже існують певні державні та національні механізми контролю за дотриманням прав людини. Це, зокрема, підготовка спеціальних доповідей з даних питань, парламентські слухання, створення спеціальних органів, які відповідають за дотримання прав людини, координацію зусиль у напрямі протидії торгівлі людьми. Так, у 2004 р. був підготовлений інформаційно-аналітичний звіт, узагальнений Міністерством України у справах сім'ї, дітей та молоді «Стан виконання Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки та взятих Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері у 2003 році» про результати діяльності різних інституцій у даному напрямі – звіт про діяльність у сфері протидії торгівлі людьми за 2006 р. був підготовлений Центром «Ла Страда – Україна» і увійшов до доповіді правозахисних організацій «Права людини в Україні – 2006».

Удосконалення існуючих механізмів захисту прав людини та протидії торгівлі людьми на міжнародному рівні є дуже важливим чинником покращання ситуації з розв'язанням цих проблем у багатьох країнах. Зміцнення гарантій прав людини на міжнародному рівні особливо активно відбувалося протягом останніх сорока років. Загальні шляхи використання міжнародних механізмів неурядовими організаціями України: представлення в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях та зустрічах конкретних випадків порушення прав людини та торгівлі людьми для тиску на державні структури, впровадження міжнародних норм у конкретній країні, – тобто використання міжнародних норм та прецедентного права в діяльності на національному рівні.

Робота щодо впровадження в Україні положень сучасних міжнародних документів із протидії торгівлі людьми. Неурядовим організаціям уже з огляду на їх природу властиві свобода вираження думок, гнучкість дій і свобода пересування, що в певних умовах дає їм

змогу вирішувати завдання, які не можуть і іноді навіть не хочуть вирішувати уряди і міжурядові організації.

Щоб голос неурядових організацій був чутний на міжнародному та національному рівнях, необхідно вивчати та використовувати всі існуючі міжнародні документи та механізми їх застосування. Прикладом участі неурядових організацій у прийнятті рішень на міжнародному рівні є практика паралельного проведення поряд з урядовими міжнародними конференціями форумів неурядових організацій, як це відбулося під час Четвертої всесвітньої конференції в Пекіні (вересень 1995 року).

Неурядові організації повинні вивчати та розповсюджувати у своїх країнах міжнародні документи з прав людини та протидії торгівлі людьми. Використовуючи положення міжнародних документів, неурядові організації можуть здійснювати тиск на національні уряди з метою дотримання прав громадян, перегляду національного законодавства та приведення його положень у відповідність до міжнародних норм. Прикладом такого лобіювання у цій сфері може бути ратифікація Україною (лютий 2004 р.) Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та двох протоколів до неї, одним з яких є Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї.

Неурядові організації України працюють як на міжнародному, загальнонаціональному, так і місцевому рівнях (в області, місті, районі).

Найбільш впливові на загальнонаціональному та міжнародному рівнях – всеукраїнські та міжнародні організації Спілка жінок України, «Жіноча Громада», Союз українок, «Дія», Школа рівних можливостей, Жіночий консорціум, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» та інші, які мають за мету пошук шляхів впливу на органи влади з метою формування цивілізованої політики щодо дотримання прав людини в Україні та активну її участь у реалізації. Сьогодні НУО України активно лобіюють необхідність ратифікації Європейської Конвенції про протидію торгівлі людьми (травень 2005 р.).

Міжнародна організація ЕКПАТ – це всесвітня мережа, що присвячує свою діяльність викорененню комерційної сексуальної експлуатації дітей. Існує 71 група у 64 країнах світу, що входять до складу мережі. В Україні до складу мережі входять 22 неурядові організації. Робота, що здійснюється організаціями мережі ЕКПАТ, включає поширення обізнаності щодо втягнення дітей до проституції та порнографії, захисту дітей, які ризикують стати жертвами торгівлі

людьми та сексуальної експлуатації, підвищення рівня кваліфікації фахівців.

Створення мережі організацій, які могли б надавати соціальну допомогу потерпілим по місцю їхнього проживання, є неодмінною умовою ефективної соціальної допомоги, що постраждали від торгівлі людьми. Із цією метою із самого початку своєї діяльності центр «Ла Страда – Україна» установлював контакти з різними організаціями: державними, суспільними, благодійними, релігійними й т.п. Так, були встановлені контакти з Відділом по організації боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, ГУУР МВС України; Державним комітетом з питань охорони державного кордону України; Інтерполом; лінійними відділами МВС аеропорту «Бориспіль», морського порту «Одеса», станції Чоп; Консульським управлінням Міністерства іноземних справ; Офісом Уповноваженого з прав людини; Українським державним центром соціальних служб для молоді; Центром роботи з жінками Київської міської адміністрації; дипломатичними представництвами України в 20 країнах, у тому числі Німеччини, Італії, Угорщини, Сирії й ін.; дипломатичними представництвами 8 іноземних держав в Україні, у тому числі Бельгії, Нідерландів, Німеччини, США й ін.; міжнародними організаціями, зокрема Міжнародної організацією з міграції; Організацією по безпеці й співробітництву в Європі; більш ніж 110 неурядовими організаціями в Україні й близько 400 за кордоном.

Результатом установаження партнерських відносин стало створення мережі організацій, що надають соціальну допомогу потерпілим від торгівлі людьми, що нараховує близько 1200 неурядових, державних, релігійних і інших організацій в Україні.

З метою полегшення пошуку даних щодо тієї чи іншої організації ця інформація систематизована й створена «База даних організацій, які можуть надавати допомогу потерпілим від торгівлі людьми». З жовтня 2001 р. база даних поширюється на електронних носіях. Планується випуск доповненої й зміненої «Бази даних».

Робота у мережі полягає у офіційній та неофіційній співпраці між окремими особами та агенціями, які працюють в одній сфері. До осіб, які працюють у мережі, можуть належати представники влади, службовці, журналісти, медичні агенції та окремі особи. Мережа може бути побудована на місцевому, національному та міжнаціональному рівнях. На національному рівні мережа може здійснювати вплив на національний уряд з метою внесення змін до законів чи призивати до впровадження в життя існуючих законів. На міжнаціональному рівні мережа може здійснювати вплив на представників національних та міжнародних владних структур.

Досвід центру «Ла Страда – Україна»

Однією з перших організацій, що розпочала діяльність у напрямі запобігання торгівлі людьми, був Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», який ставив собі за мету, перш за все, привернути увагу громадськості та представників державних структур до проблеми торгівлі жінками як до брутального порушення елементарних прав людини. Але зі зміною ситуації, зростанням розуміння важливості проблеми, коригувалися й основні програмні цілі роботи: формування спільних програм дій з державними органами та іншими неурядовими і міжнародними організаціями (1998-1999), розвиток превентивної діяльності (1999-2001), створення мережі неурядових організацій та відпрацювання механізму допомоги потерпілим від торгівлі людьми (2000-2002).

Напрями роботи центру комплексні. Це допомога потерпілим від торгівлі людьми; організація роботи «гарячої лінії»; проведення досліджень з проблем насильства стосовно жінок; експертиза законодавчих актів, які стосуються становища жінок в Україні; просвітницька діяльність серед молоді з проблем загальнолюдських жіночих прав та запобігання торгівлі жінками й інших видів насильства та експлуатації; робота з мас-медіа, розповсюдження інформації з проблеми; видання матеріалів, бюлетенів, друкування листівок з проблем запобігання торгівлі людьми та їх розповсюдження серед українського жіноцтва; проведення семінарів, робочих секцій, конференцій з цієї проблеми; співпраця з працівниками державних структур з метою формування національної програми дій щодо запобігання торгівлі жінками в Україні; співпраця з посольствами зарубіжних держав в Україні та українськими посольствами за кордоном; співпраця з урядовими та неурядовими організаціями в Україні та за кордоном з метою запобігання торгівлі жінками і допомоги жертвам цього злочину.

Який би напрям роботи неурядової організації не взяти, його ефективно впровадження потребує скоординованих зусиль та взаємодії з органами державної влади. Розглянемо механізми такої взаємодії на прикладі двох основних напрямів діяльності – превентивна робота, організація консультацій на «гарячій лінії», організація соціальної допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

Важливе місце належить превентивній та освітній роботі, яка здійснюється безпосередньо з молодими жінками та дівчатами, представницями потенційної групи ризику. Для розгортання превентивної та освітньої роботи спочатку необхідно було сформулювати позитивне ставлення до неї серед представників урядових структур та державних органів, заручитися їх підтримкою і партнерством у цій діяльності. Тому на першому етапі саме налагодження контактів з урядовими структурами було основним напрямом діяльності

організації. Головними партнерами з боку держави в здійсненні превентивної роботи стали Міністерство освіти і науки України, Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді, Державна соціальна служба.

Як наслідок співпраці у квітні 1998 р. фахівці Міністерства освіти та науки України підготували рекомендаційний лист, підписаний міністром і розісланий керівникам управлінь освіти, навчальних закладів, про необхідність здійснення превентивної роботи у галузі запобігання торгівлі людьми із залученням фахівців неурядових організацій, зокрема центру «Ла Страда – Україна». Після цього ідеї співпраці органів освіти та неурядових організацій знайшли відображення у Програмі запобігання торгівлі жінками та дітьми та Комплексній програмі протидії торгівлі людьми в Україні. Серед молоді розповсюджуються тисячі листівок, пам'яток, довідкових видань, плакатів, спрямованих на попередження торгівлі людьми, частина цих видань підготовлена самими дітьми; у регіонах, для підвищення рівня поінформованості щодо зазначеної проблеми серед старшокласників, учителів, батьків, а також студентів створено лекторські групи, проводяться інформаційні кампанії.

Співпраця органів державної влади з неурядовими та міжнародними організаціями – принцип втілення в життя в Україні політики протидії торгівлі людьми, а також важлива умова ефективності роботи у цьому напрямі. Основні форми такої співпраці: участь у заходах один одного; консультування; інформаційний обмін; проведення «круглих столів», семінарів, конференцій; організаційна, адміністративна, матеріальна підтримка, участь у формуванні спільних планів дій та розробці національної політики щодо поліпшення становища жінок та підвищення їх ролі і статусу в суспільстві. Слід зазначити, що досвід останніх років засвідчує подальший розвиток форм та методів такої взаємодії.

Питання для самоконтролю

1. Яким чином знання соціально-демографічних характеристик потерпілих від торгів людьми впливає на організацію та ведення соціальної профілактики цього злочину?
2. У чому полягає зміст концепції соціальної профілактики торгівлі людьми?
3. Яке місце займає соціальна профілактика в системі соціальної роботи в Україні?
4. Чим відрізняються соціальна та загально-кримінологічна профілактика?
5. В чому, з Вашої точки зору, полягають основні труднощі в організації соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні.

Рекомендована література

1. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року / Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. – № 350.
2. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю в Україні» // Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді. – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 5-11.
3. Игошев К. Е. Семья, дети, школа. Библиотека для родителей / К. Е. Игошев, К. М. Миньковский. – М. : Юр. лит-ра, 1989. – С. 96.
4. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. – К. : ДЦССМ, 2002. – 164 с.
5. Караман О. Л. Технологія профілактичної роботи в системі «соціальний захист дитинства» / О. Л. Караман // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя. – К., Житомир, 1999. – С. 43-46.
6. Педагогічний словник для молодих батьків. – К. : ДЦССМ-ІПВ ІПНУ, 2002. – 348 с.
7. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород : УжНУ «Мистецька лінія», 2001. – 152 с.
8. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
9. Система оказания помощи потерпевшим от торговли людьми в Украине: по результатам исследования / Левченко Е., Калашник О., Шваб И. и др. – К. : Государственный институт проблем семьи и молодежи, 2004. – 162 с.
10. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів. / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : УДЦССМ, 2000. – 260 с.
11. Теория и методика социальной работы / под ред. В. И. Жукова. – М. : Союз, 1994. – 192 с.
12. Технологія соціально-педагогічної роботи / за ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.
13. Фирсов С. В. Теория социальной работы / С. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М. : «ВЛАДОС» – МГСУ, 2001. – 432 с.

3.4. Методика проведення масових заходів та акцій щодо протидії торгівлі людьми

Одним із прикладів проведення масових заходів є написання листів. Як правило, ці листи направляються до урядовців, які мають повноваження змінити ситуацію щодо проблеми торгівлі людьми. При підготовці листів, обов'язково посилайтесь на Конституцію України та міжнародні документи з прав людини, які ратифіковані нашою державою. Листи надсилайте одночасно за декількома адресами. Також надсилайте копії ваших листів до газет і журналів, неурядових організацій.

Листи можуть бути написані для передових сторінок газет і журналів. Листи до редактора можуть інформувати громадськість про специфічні проблеми, критикувати дії людей, які наживаються на торгівлі живим товаром або ігнорують це явище, привернути увагу до вашої організації та закликати читачів діяти в інтересах жінок, які постраждали від торгівлі.

Листи до редакторів повинні бути короткими. При написанні листів важливо пам'ятати:

1. Визначте читачів. Реакції якої групи населення ви чекаєте на ваші листи? Кого хочете бачити читачами листів?

2. Включайте повну інформацію про випадок. Читачі листів можуть бути не обізнаними із цією ситуацією та особливостями.

3. Включайте інформацію про закони.

4. Включайте інформацію про міжнародні закони та покажуйте, як дії або відсутність дій є порушенням цих законів.

5. Чітко визначайте, чого чекаєте від читачів.

З виступів керівників Української держави відомо, що до 15 травня 2015 року Україна планує ввести безвізовий режим з країнами Європейського Союзу, про що, наприклад, заявляв в інтерв'ю журналістам демократичних перетворень, а також відкритість до європейського співтовариства та готовність до євроінтеграції.

Ситуація з отриманням віз самими українськими громадянами, особливо до держав Шенгенської зони, є доволі складною. Навколо посольств стоять великі черги, і багатьом громадянам невмотивовано відмовляють у видачі візи.

Подібні перекоси є не тільки свідоцтвом порушення прав українських громадян на вільне пересування. Неурядові громадські правозахисні, жіночі та дитячі організації, а також організації, які працюють в інтересах дітей, висловлюють свою занепокоєність можливими негативними наслідками у введенні безвізового режиму для іноземців у вигляді розвитку сексуального туризму, в тому числі, так званого, дитячого сексуального туризму (коли в якості сексуального об'єкта використовуються діти).

Близькість до розвинутих європейських країн, відносна дешевизна проїзду до України (порівняно з країнами Південно-східної Азії та Латинської Америки, які були до цього часу найбільшими зонами процвітання цього злочину), додаткова відсутність візового режиму об'єктивно призведуть до зростання сексуального туризму.

Сексуальний туризм – це досить поширене негативне явище у світі. Він полягає в тому, що для задоволення сексуальних потреб, а також виготовлення за дешево порнографічної продукції, іноземні громадяни приїждять у менш розвинуті країни зі складною економічною та соціальною ситуацією. Сексуальний туризм є кримінальним злочином, за який досить серйозно наказують в багатьох країнах. Але це також злочин, який дуже важко довести, який має високий ступінь латентності. Серйозність проблеми полягає ще й в тому, що об'єктами туризму дуже часто стають неповнолітні. Враховуючи велику кількість в Україні дітей-сиріт, «дітей вулиці» та бездоглядних дітей, скрутне економічне становище багатьох з них, можна очікувати на суттєве зростання злочинності в цьому напрямі. Складність доведення цього злочину більша, ніж навіть у доведенні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

У чинному Кримінальному кодексі України у боротьбі із сексуальним туризмом можуть використовуватися здебільшого дві статті – 156 «Розбещення неповнолітніх» та 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів». Але тільки частина третьої статті 301 та друга частина 156 статті є злочинами тяжкої важкості. Інші – розглядаються як неважкі.

Така ситуація вимагає оперативного реагування як з боку правоохоронних органів, так і з боку органів освіти, органів опіки та піклування, уповноваженого органу державної виконавчої влади у справах дітей та молоді, парламентарів, неурядових організацій, широкої громадськості.

Маємо констатувати, що перш ніж вводити безвізовий режим необхідно врахувати можливі негативні наслідки такого кроку, а також зробити наступне:

1. Вивчити ситуацію щодо сексуального туризму в Україну, визначити найбільш ризиковані потенційні країни, з яких будуть їхати такі туристи.

2. Організувати «круглі столи» представників зацікавлених органів державної влади, неурядових та міжнародних організацій, дипломатичних представництв іноземних держав в Україні для обговорення ситуації.

3. Ініціювати підготовку та проведення засідання експертної групи та Міжвідомчої координаційної ради по боротьбі із торгівлею людьми з врахуванням проблем сексуального туризму та використання іноземцями дітей у порнобізнесі.

4. Науковцям, працівникам МВС України, депутатам Верховної Ради України підготувати законопроект щодо внесення змін та доповнень до статей 156 та 301 Кримінального Кодексу України для посилення кримінальної відповідальності за використання дітей у сексуальному бізнесі, втягненні в проституції, порнографію.

5. Спільними зусиллями усіх зацікавлених сторін розробити та втілювати програму профілактики цього виду злочину.

6. В разі збільшення кількості випадків використання іноземцями українських дітей у проституції та порнографії, ставити питання щодо недоцільності введення безвізового режиму для в'їзду громадян країн Європейського Союзу до України або окремих країн спільноти.

Звіти. Звіти мають бути написані для тих, хто може зробити щонебудь для зміни ситуації. Ви можете надрукувати свій звіт з метою інформування громадськості, а також тиснути на владні структури, які отримують звіт. Якщо ви плануєте проведення семінару або прес-конференції, надрукуйте свій звіт, запросіть представників органів влади (наприклад, спеціального уповноваженого від правоохоронних органів) для того, щоб додати зацікавленості та ефективності.

При підготовці звіту:

1. Визначтеся із цілями звіту та аудиторією.
2. Продумайте стратегію друкування та використання звіту.
3. При написанні звіту одразу визначте, які речі є корисними, а які ні. Не включайте інформацію, недоречну для слухачів.
4. Будьте певними, що мова, якою ви розмовляєте, зрозуміла всім.
5. Будуйте звіт на реальних фактах.
6. Будьте впевненими, що вся інформація правильна та може бути перевірена.
7. Посилайтеся на джерела інформації.

8. Проаналізуйте ситуацію щодо людських прав. Опишіть особливі випадки порушення людських прав, які національні та міжнародні закони були порушені. Наполягайте на тому, що уряд повинен захищати своїх громадян, як цього вимагає Конституція України.

9. Визначайте національні закони, які повинні бути запроваджені, поліпшені або введені в дію для того, щоб виконати зобов'язання країни перед її громадянами та угодами ООН.

10. Зверніться за допомогою до спеціалістів у галузі законодавства.

11. Робіть зрозумілі рекомендації до тих дій, які ви хочете, щоб були виконані.

12. Намагайтеся уникати розповідей «жахливих» історій, а давайте інформацію, яка базується на реальних фактах торгівлі людьми та відповідальності уряду за це.

Публічні форуми. Публічні форуми дають можливість експертам та урядовцям разом обговорювати проблеми. Представники ЗМІ можуть бути присутніми на цих заходах та писати статті по цій тематиці. Можна влаштувати публічні форуми з метою презентації роботи неурядової організації, закликати до законодавчої діяльності, оголосити висновки дослідження або проводити просвітницьку діяльність щодо торгівлі людьми. Планувати цей захід необхідно заздалегідь для того, щоб мати час підготувати його якнайкраще.

Питання для самоконтролю

1. Чому реклама на телебаченні важлива для діяльності по запобіганню торгівлі людьми?
2. З яких частин складається процес створення відеороликів?
3. Які існують основні типи інформаційних кампаній?
4. Доведіть доцільність масових заходів та акцій як форм соціальної реклами з профілактики торгівлі людьми.
5. Розробіть план підготовки «круглого столу» з проблеми профілактики торгівлі людьми: НУО; державними службами; правоохоронними органами; мульти-дисциплінарного «круглого столу».

Рекомендована література

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу». // Голос України. – 2003. – 19 вересня. – № 176 (3176).
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників / за ред. І. М. Трубавіної. – К, 2005.

3. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2004 році. / Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. – К., 2005.
4. Інформаційна кампанія проти торгівлі жінками з України // Звіт про виконання проекту. Міжнародна організація з міграції. – 1998.
5. Левченко Е. Анализ работы «горячих линий» по предотвращению торговли людьми в Украине / Левченко Е., Калашник О., Шваб И. и др. – К., 2004.
6. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. – К., 1999.
7. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
8. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / Уэллс У., Бернет Дж., Мориарти С. – СПб, 2003.
9. Яременко О. Роль засобів масової інформації у формуванні здорового способу життя молоді / Яременко О., Балакірева О., Бутенко Н. та ін. – К., 2000.

Додаткова рекомендована література

1. Булигин Ю. Е. Организация социального управления / Ю. Е. Булигин. – М. : Контур, 1999.
2. Запобігання контрабанди жінок з України: українська інформаційна кампанія // Звіт про соціологічне дослідження. – К., 1998.
3. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник. – Вид. 3, доп. і виправ. – Х. : Вид-во НУВС, 2001.
4. Свенцицкий А. Л. Социальная психология управления / А. Л. Свенцицкий. – Л., 1986.
5. Система оказания помощи потерпевшим от торговли людьми в Украине: по результатам исследования / Е. Левченко, О. Калашник, И. Шваб и др. – К. : Государственный институт проблем семьи и молодежи, 2004.
6. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми // Збірка наукових праць. – К., Х. : Видво НУВС, 2004. – 245 с.
7. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю : методичний посібник / за ред. В. Г. Королька. – К., 2003.
8. Яременко О. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / Яременко О., Балакірева О., Бутенко Н., Вакуленко О. та ін. – К., 2000.

3.5. Організація групових занять з профілактики торгівлі людьми

Профілактична діяльність із запобігання торгівлі людьми здійснюється у різних напрямках та формах. Серед провідних форм організації такої роботи слід зазначити мобільні лекторські групи. За час свого існування лекторські групи ствердили себе як ефективний спосіб організації діяльності і посіли належне місце серед популярних та дієвих способів організації роботи, спрямованої на попередження негативних явищ у суспільстві. Лекторська група – це група фахівців державних структур, неурядових організацій та активістів, які представляють різні регіони, мають досвід читання лекцій та проведення тренінгів, знають проблему та особливості цільової групи, готові до плідної співпраці та постійного підвищення свого професійного рівня. Вона повинна постійно поповнювати свій склад, що дозволить готувати більшу кількість спеціалістів по веденню профілактичної діяльності із запобігання торгівлі людьми та охоплювати різні регіони України.

Нагальна необхідність створення лекторських груп була виявлена по результатам роботи «гарячих ліній» та надання соціальної допомоги потерпілим, котрі підтверджували важливість ведення більш активної профілактичної діяльності серед населення південних та західних регіонів України, а також жителів невеликих міст та сіл України. Крім того, створення лекторської групи переслідувало такі цілі як охоплення більшої аудиторії учасників заходів із питань запобігання торгівлі людьми, підготовка більшого числа фахівців для роботи по цій проблематиці, розповсюдження інформаційних матеріалів та кращого досвіду й моделей роботи у цьому напрямі.

Головні завдання, які стоять перед членами лекторської групи, це підвищувати рівень обізнаності громадськості з проблеми, забезпечувати представників потенційної групи ризику інформацією стосовно безпечної поведінки та підвищувати рівень кваліфікації спеціалістів. Перш за все, до участі в лекціях, тренінгах, семінарах, «круглих столах» та інших заходах такого роду запрошуються освітяни, соціальні працівники, представники правоохоронних органів та неурядових організацій.

Діяльність членів лекторської групи базується на застосуванні уповноважувальних принципів, що спрямовані, перш за все на дотримання прав людини.

Повага, охорона та захист прав людини. Торгівля людьми розглядається як грубе порушення прав людини. Це сучасна форма рабства, що перекреслює всі досягнення людства та тягне цивілізацію знову на нижчі ступені розвитку. Це форма насилля, котре може здійснюватись по відношенню до людини незалежно від віку, статі, національності чи якихось інших ознак.

Дотримання даного принципу при веденні превентивно-освітньої діяльності по запобіганню торгівлі людьми дозволяє вплинути на формування у людини усвідомлення власної гідності та громадянських прав і обов'язків, діяти з почуттям захищеності з боку держави та закону.

Надання допомоги та підтримки. Інформаційна допомога людині в розвитку її творчої індивідуальності, почуття людської гідності, розуміння свого місця та ролі в суспільстві відіграє вирішальну роль у процесі просвітницької роботи. Учасники заходів, спрямованих на запобіганню торгівлі людьми, отримують практичні поради та рекомендації стосовно безпечної поведінки. У подальшому кожен вільно розпоряджається отриманими знаннями та навичками, зважаючи на свій власний розсуд та життєвий досвід.

Створення можливостей для самореалізації та розвитку. За даними результату аналізу дзвінків, що надходять на національну «гарячу лінію» по запобіганню торгівлі людьми Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна», більшість абонентів (75 %) шукають можливостей саме працевлаштування за кордоном [4]. З огляду на таку ситуацію, надзвичайно важливо надавати достовірну інформацію стосовно можливих легальних шляхів працевлаштування за кордоном, можливих наслідків нелегального перебування за кордоном, нормативно-правової бази щодо посередницької діяльності по працевлаштуванню українських громадян за кордоном.

Подолання основних причин виникнення проблеми. У пошуках шляхів подолання проблеми необхідно звернутися до причин, що спонукали її появу. Основними причинами торгівлі людьми визначають економічну нестабільність в країні та високий рівень безробіття, гендерну дискримінацію в суспільстві, низький рівень обізнаності стосовно проблеми торгівлі людьми. Основними засобами ведення превентивно-освітньої діяльності із запобіганню торгівлі людьми у розрізі причин проблеми може бути розповсюдження інформації про можливості працевлаштування в Україні та розвитку власної справи, застосування комплексного підходу при розробці навчальних програм,

курсу занять, де поєднуються знання про права людини, гендерну дискримінацію, насилля та торгівлю людьми. Для досягнення цієї мети необхідно мати узгодження діяльності різних інституцій у даному напрямі, а також налагоджені механізми співпраці між ними.

Врахування особливостей цільової групи. Цільова група для ведення діяльності із запобігання торгівлі людьми є доволі масштабною. Вона включає представників потенційної групи ризику (переважно учні, студенти, вихованці шкіл-інтернатів, безробітні, клієнти шлюбних агенцій), батьків, спеціалістів, котрі працюють у даному напрямі (представники неурядових організацій та державних структур) та представників донорських організацій (міжнародних та благодійних організацій, іноземних представництв). Для ефективної роботи необхідно враховувати особливості та потреби тієї чи іншої аудиторії. Так, наприклад, для представників потенційної групи ризику готується матеріал переважно інформативного характеру. Робота з фахівцями передбачає, перш за все, ознайомлення їх з формами та методами протидії торгівлі людьми для подальшого використання ними цієї інформації у своїй діяльності. Інформація для донорських організацій носить часто рекламний та репрезентативний характер. Пріоритетність суб'єктно-об'єктних зв'язків. У розрізі даного принципу представники цільової групи розглядаються як суб'єкти такої діяльності, визнаючи тим самим можливість використання суб'єктно-об'єктного зв'язку та ролі лектора чи тренера саме як організатора пізнавальної діяльності. Представники потенційної групи ризику отримують знання та навички, котрі допоможуть їм приймати виважені рішення, реалізувати своє право на вільне переміщення та на працю, зорієнтуватися у скрутній ситуації. Спеціалісти здобувають знання та навички для подальшого самостійного обдуманого та зваженого їх використання у своїй роботі.

Пріоритетність активних форм та методів. Успішна реалізація завдань занять із запобігання торгівлі людьми залежить як від змісту, так і від обраних форм та методів. Серед сучасних форм та методів перевага надається активним як найбільш ефективним. Найпопулярнішими методами для використання є інформування, стимуляції, формування свідомості, формування інтересу, навіювання, переконання, аналіз конкретних ситуацій, навчання через навчання інших, драматизація, «мозковий штурм». Активні форми представлені у вигляді рольових та моделюючих ігор, роботи в малих групах, тренінгів, лекцій, бесід, конкурсів, вікторин, заочних подорожей, тематичних вечорів, усних журналів, виставок, олімпіад, диспутів, дискусій. Проведення занять з даної тематики передбачає використання творчої ініціативи у виборі форм та методів роботи.

Серед інших важливих принципів роботи із запобігання торгівлі людьми слід зазначити поетапність та системність, подолання стереотипів, актуальність (відповідь вимогам часу), тісна співпраця з неурядовими організаціями та державними структурами.

Діяльність лекторської групи неможливо уявити без тісної співпраці з іншими формами та напрямками роботи із запобігання торгівлі людьми.

Так, робота «гарячої лінії» дозволяє оцінити рівень обізнаності громадян по проблемі, створити свого роду інформаційну підтримку діяльності; вона також слугує пунктом прийому заявок на проведення чи участь у різних заходах. Діяльність такого напрямку як соціальна допомога потерпілим від торгівлі людьми забезпечує членів лекторської групи інформацією стосовно основної групи ризику, на яку необхідно спрямовувати свою роботу, головні способи вербування громадян, шляхи вивозу. Така взаємодія дозволяє швидко та адекватно реагувати на сучасні тенденції, створювати можливості протидії. Сьогодні вона підказує, наприклад, що особлива увага при читанні лекцій повинна приділятися мешканцям сіл, селищ міського типу та невеликих міст, так як вербувальники та торговці саме там розпочали свою активну діяльність. Ефективність діяльності членів лекторської групи залежить як від ряду об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Серед суб'єктивних можна виділити мотивацію діяльності, рівень обізнаності, риси характеру, світогляд та життєву позицію члена лекторської групи. Об'єктивні можуть бути представлені у наступному вигляді: матеріальна та інформаційна база спеціалістів, методичне забезпечення, допомога з боку держави, відношення громадськості до проблеми.

Важливою умовою успіху є навчання членів лекторської групи та постійне підвищення рівня кваліфікації. Для цього проводяться робочі зустрічі, навчальні семінари, тренінги та «круглі столи» з метою отримання нових знань, вирішення поточних питань та обміну кращим досвідом, роботи над вдосконаленням інформаційно-методичної бази. Такі заходи мають проводитись на регулярній основі біля 4 разів на рік.

Основними компонуючими змістовними блоками заходів є нова інформація по проблемі, вдосконалення методики проведення занять, поточна діяльність державних структур, неурядових та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми, організаційні питання. Для підвищення рівня кваліфікації надзвичайно важливо брати участь у конференціях, котрі присвячені саме проблематиці ведення профілактичної роботи. Особливої уваги заслуговує питання щодо допомоги з боку держави.

На сьогодні мова переважно ведеться про організаційну підтримку заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми, хоча, безумовно, проблема фінансової підтримки залишається актуальною.

Членам лекторської групи вдається залучатися підтримкою представників різних державних структур, перш за все, навчальних закладів, центрів зайнятості, управлінь освіти і науки, управлінь у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді.

У процесі своєї роботи члени лекторської групи стикаються з певними проблемами та труднощами. Деякі з них, такі як необхідність постійного вдосконалення інформаційного та методичного забезпечення діяльності, можна подолати без зовнішньої підтримки.

Основні етапи створення лекторської групи можуть виглядати наступним чином:

1. Проведення аналізу та визначення необхідності створення лекторської групи.
2. Визначення мети діяльності, тематики, цільової групи.
3. Оцінка наявних та необхідних ресурсів.
4. Відбір потенційних лекторів та тренерів.
5. Навчання та підвищення рівня кваліфікації членів лекторської групи.

6. Створення схеми організаційної структури (звітність, порядок вирішення поточних питань).

7. Налагодження контактів зі стратегічними партнерами. В обов'язки члена лекторської групи входить проведення заходів для цільової групи, встановлення та підтримка контактів з партнерами, підвищувати свій професійний рівень, зокрема займатись самоосвітою, надавати керівнику статистику та описові творчі звіти про свою діяльність, розповсюджувати інформаційно-методичні матеріали, дотримуватись уповноважувальних принципів діяльності.

Досвід лекторських груп для ведення профілактичної діяльності із запобігання негативних явищ у суспільстві можна вважати ефективним і вартим уваги та подальшого впровадження в життя різними неурядовими організаціями та державними структурами.

Підготовка та розповсюдження інформаційної продукції.
Психологи дійшли висновку, що 90 % усіх знань людина отримує за допомогою зору. Прикладами таких матеріалів можуть бути відеозаписи, художні, документальні, публіцистичні чи науково-популярні фільми, слайди. Вони можуть презентувати якусь історію, подавати нову інформацію або ілюструвати певні навички чи правила.

Відеоматеріали з даної проблеми допомагають розвивати пізнавальний інтерес та сприяють кращому засвоєнню матеріалу. На сьогодні вже є ряд фільмів, які можна використовувати в ході висвітлення теми «Запобігання торгівлі людьми». Серед них слід визначити навчальний відео-фільм «Запобігання торгівлі людьми»; документальні: «Замки на піску», «Куплені та продані», «У пошуках втраченого щастя», «Український експорт», «Жертви мовчання»;

художньо-публіцистичний фільм «Жертва»; художні фільми: «Якщо я не повернусь», «Ліля назавжди».

Загальна схема підготовки до демонстрації навчального фільму: Переглянути фільм до демонстрації його учасникам заходів. Визначити питання, на які потрібно звернути увагу перед показом фільму. Виділити інформацію, яка є проблемною і може обговорюватися. Занотувати моменти для використання стоп-кадру з подальшим обговоренням, проведенням «мозкового штурму». Підготувати завдання для перевірки отриманих знань.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте принципи роботи із запобігання торгівлі людьми: поетапність, системність, подолання стереотипів, актуальність (відповідь вимогам часу), тісна співпраця з неурядовими організаціями та державними структурами.
2. Для ілюстрації яких методів навчання рекомендується використання фільму з протидії торгівлі людьми?
3. Назвіть основні етапи створення лекторської групи.

Рекомендована література

1. Грищенко С. В. Соціальні аспекти освіти дорослих щодо профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми в загально-освітніх навчальних закладах України / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – 2013. – № 10 (263). – С. 32-36. (Серія: Педагогічні науки).
2. Інформаційна кампанія проти торгівлі жінками з України // Звіт про виконання проекту. Міжнародна організація з міграції. – 1998.
3. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. – К., 1999.
4. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
5. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / [К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, Л. Г. Ковальчук та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – [2-е вид.]. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
6. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю : методичний посібник / за ред. В. Г. Королька. – К., 2003.

3.6. Методика проведення тренінгів із запобігання торгівлі людьми

Тренінг – це форма соціального навчання, що сприяє надбанню знань, вмінь, навичок, у проведенні якої беруть участь більш ніж дві особи.

Для проведення тренінгу необхідно підготувати кімнату, у якій будуть проводитися заняття: розставити стільці у формі кола (таке розташування дозволяє всім учасникам і учасникам бачити один одного), виділити місце для фліпчарту. Підготувати необхідну кількість паперу, маркери, скотч (після кожної вправи необхідно вивішувати результати на стіну, щоб учасниці й учасники бачили результати спільної роботи).

Тренінговий день варто починати зі знайомства. Варто звернути увагу й на той факт, якщо в один день проводяться різні тренінги різними тренерами, то знайомство з командою варто повторити – це допомагає зблизитися й тренерам, і команді. За час проведення тренінгів із представниками НУО, з учнями й студентами, найцікавішими є такі питання: найбільш приємне враження з дитинства, улюблена страва, історія імені, улюблене місце відпочинку, яскравий спогад про відпустку/канікули. Усі учасниці/учасники тренінгу вимовляють таку фразу: «Мене кличуть. Моє улюблене місце відпочинку...». Можна запропонувати висловити свої очікування. Дуже важливо, щоб усі учасниці/учасники тренінгу відчули те, що їхня присутність необхідна команді, відчули свою важливість і значимість, відчули позитивний настрій перед роботою.

Наступним етапом є знайомство з темою, планом, цілями й завданнями тренінгу. Складання плану допоможе тренерів сфокусувати увагу групи на основних проблемних питаннях, розрахувати час проведення різних вправ, уникати перегинів і обговорень, недотичні теми тренінгу. Чітко сформульована ціль тренінгу допоможе легко впоратися із завданнями, часом досить складними; конкретно відповісти на те або інше питання, послідовно підійти до рішення проблеми, направити роботу з командою в потрібне русло.

Визначення конкретних завдань допоможе встановити параметри бажаних результатів, націлити групу на виконання дій, які приведуть до досягнення цілей тренінгу.

Дуже важливим елементом на початку тренінгу є прийняття правил, завдяки яким робота в команді буде більше ефективною,

допоможе налагодити дисципліну (іноді, без правил досягти цього дуже складно), дотримуватися тимчасових рамок, уникати конфліктних ситуацій. Найбільш ефективними є наступні правила:

1. Приходити вчасно.
2. Позитивно настроїтися на роботу.
3. Бути позитивними стосовно себе й інших (не критикувати).
4. Говорити по черзі (не перебивати).
5. Укладатися в певний час (не зловживати часом і увагою).
6. Говорити від свого імені.
7. Добровільно брати участь в обговореннях.
8. Дотримуватися принципу конфіденційності.
9. Бути гендерно чуйними.

10. Після закінчення тренінгу (одного з етапів тренінгу) необхідно підвести підсумки тренінгу, узагальнити отриману інформацію. Задайте учасникам/учасницям питання: що нового вони дізналися під час проведення тренінгу, що було найбільш важливо, яка інформація була вже знайома, що залишилося незрозумілим, до чого необхідно повернутися.

Для одержання більш конкретної інформації про результати тренінгу можна провести анкетування.

Підготовка інформаційних матеріалів є складовою частиною будь-якої форми соціальної профілактики – первинної, вторинної або третинної, залежно від того, для кого готуються інформаційні матеріали: для широкої аудиторії; для потенційної групи ризику; для фахівців; для потерпілих від торгівлі людьми.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні правила завдяки яким робота в команді тренінгу із запобігання торгівлі людьми буде більше ефективною.
2. Для якої групи населення країни готуються інформаційні матеріали з протидії торгівлі людьми?
3. Назвіть основні етапи створення лекторської групи.
4. З чого варто починати тренінговий день з протидії торгівлі людьми?

Рекомендована література

1. Грищенко С. В. Соціальні аспекти освіти дорослих щодо профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми в загально-освітніх навчальних закладах України / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – 2013. – № 10 (263). – С. 32-36. (Серія: Педагогічні науки).
2. Інформаційна кампанія проти торгівлі жінками з України // Звіт про виконання проекту. Міжнародна організація з міграції. – 1998.

3. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. – К., 1999.
4. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.
5. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / [К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, Л. Г. Ковальчук та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – [2-е вид.]. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
6. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю : методичний посібник / за ред. В. Г. Королька. – К., 2003.

3.7. Інтерактивний театр як одна із форм вуличної соціальної роботи

З досвіду роботи Гендерного інтерактивного театру Школи Рівних Можливостей як форми профілактики торгівлі людьми Мета програми: запобігання різних форм гендерного насильства та дискримінації.

Основні завдання: інформаційно-просвітницька робота серед молоді з запобігання всім формам насильства, торгівлі людьми, тютюнопалінню, наркоманії, захворюваності на ВІЛ/СНІД та інші хвороби, які становлять загрозу репродуктивному здоров'ю та життю взагалі; участь у масових акціях, інформаційних кампаніях, у тому числі з показом спеціально підготовлених вистав на вулицях, площах, молодіжних дискотеках, на тематичних семінарах та конференціях; робота з «дітьми вулиці», людьми з особливими потребами, у тому числі залучення їх до безпосередньої участі у виставах; розповсюдження гендерних знань, зокрема знань про права людини, права дитини з одночасним проведенням анкетування серед глядачів театрального дійства, учасників театру, так і глядачів.

Діяльність театру здійснюється через створення вистав на гостру соціальну проблематику силами команди тренерів і волонтерів Школи Рівних Можливостей. Весь процес – від задуму до показу – є результатом постійної роботи команди (мозковий штурм, робота в малих групах, розробка і відпрацювання сценарію, підбір музики, підготовка фонограми, розробка анкет, розробка і виготовлення костюмів, постановка пластики і самого дійства), тобто кожен і кожна роблять свій внесок у здійснення задуму.

Ідея театру виникла як продовження всієї навчальної та інформаційної роботи Школи – тренінгів, тематичних дискотек,

просвітницьких акцій. Наочні форми подання інформації здаються нам більш яскравими, дохідливими; вони спонукають до роздумів, до активних дій. Сьогодні театр є серцем Школи Рівних Можливостей.

Основний принцип роботи Школи – «рівний-рівному», тобто робота серед однолітків – втілюється і в діяльності інтерактивного театру. Вистави за участю підлітків та молоді найкраще сприймаються саме підлітковою аудиторією. Театр створювався за методичної допомоги та сприяння фахівців Всеукраїнського центру «Волонтер». У репертуарі театру більше десяти вистав, у яких задіяні близько сотні учасників і учасниць. Це:

- театр пантоміми «Замість вирію» (вистава про сучасне рабство, викриття тенет торгівлі людьми, у які потрапляють необачні птахи і пташенята у пошуках земного раю);

- музична феєрія «Макові пелюстки» (алегорична історія про виникнення наркотиків та наркоманії);

- театр пластики «Янголи Світла і Темряви» (кохання і смерть, наркозалежність та ВІЛ/СНІД);

- театр танцю «Лялька» (гумористичний танець про пошуки «справжньої» дівчини);

- театр моди (показ моделей, виготовлених учасниками та учасницями Школи Рівних Можливостей);

- імідж-театр «Душа Волонтерки» (дійство, що розкриває особливий стан душі і висоту місії волонтерки);

- ігровий театр «Зірки Голівуду за права дітей» (інтерактивна форма пропаганди Конвенції ООН про права дітей);

- вистава «Квіти життя» (про негативні наслідки раннього сексуального життя та абортів);

- театр КВВ «Замислись!» (здоровий спосіб життя, боротьба з курінням);

- «Друга Батьківщина» (проблема біженців та толерантного ставлення до них).

Вистави театру як вуличне дійство вперше були показані під час двох всеукраїнських акцій «Молодь за майбутнє: рівні права і рівні можливості», проведених Школою Рівних Можливостей на відзначення Дня Незалежності України 2002 року. Виставою «Янголи Світла і Темряви» 15 вересня 2002 року на Майдані Незалежності відкривалася Всеукраїнська акція «Пробіг заради життя – 2002», спрямована на боротьбу з ВІЛ/СНІДом, під час якої було показано ще два спектаклі – музична феєрія «Макові пелюстки» та танцювальна мініатюра «Лялька». Виставами театру ШРМ розпочиналися аналогічні акції 2003 та 2004 років.

Учасники театру виступають у школах, санаторіях, клубах, Київському центрі роботи з жінками, на вулицях Києва, Львова, Івано-Франківська, Одеси, Луганська та інших міст України.

Виступом театру відкривалася урочиста зустріч Директора ЮНІСЕФ у травні 2004 року та перша акція, присвячена Міжнародному дню біженців, у липні 2004 року на Хрещатику.

Важливі міжнародні події й масові акції проводилися за участю регіональних гендерних інтерактивних театрів у Львові (День Європи), Одесі (Міжнародна презентація фільму з протидії торгівлі людьми «Лілія назавжди», інформаційні кампанії проти ВІЛ/СНІДу), а також в Івано-Франківську, Луганську, Вінниці (участь у інформаційних кампаніях із запобігання торгівлі людьми).

Ефективність просвітницької діяльності Театру Велика кількість населення, здебільшого молодь, були задіяні в інтерактивних інформаційних кампаніях з піднятих Театром актуальних проблем. Театр дає можливість охоплювати просвітницькою роботою кількості людей одночасно і доносити інформацію безпосередньо до серця кожного глядача. Інтерактивна частина – спілкування з аудиторією перед виставою – дає можливість ставити і вирішувати найскладніші питання. Загальна кількість осіб, поінформованих під час проведення вистав упродовж року, сягає (по Києву) близько семи тисяч (тільки під час «Пробігу заради життя» глядачами були близько тисячі учасників акції).

У результаті формується не просто група підтримки якоїсь ідеї, а масовий рух: «Молодь проти торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми», «За здоровий спосіб життя», «Суспільство проти СНІДу», «Молодь – за рівні права і можливості».

Сценарій спектаклю Інтерактивного театру на тему запобігання торгівлі людьми можна розробити разом з учасниками.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте можливості гарячої лінії у веденні вторинної профілактики торгівлі людьми.
2. Доведіть доцільність роботи телефонних консультантів у веденні профілактичної роботи з торгівлі людьми.
3. Обґрунтуйте вимоги до консультанта гарячої лінії.
4. Розкрийте необхідність групової роботи у веденні вторинної соціальної профілактики торгівлі людьми.
5. Охарактеризуйте форми групової роботи у веденні вторинної профілактики з торгівлі людьми.
6. Розкрийте методика роботи з відеоматеріалами у веденні вторинної соціальної профілактики з торгівлі людьми.
7. Складіть план роботи лекторської групи з профілактики торгівлі людьми для учнів спеціалізованих шкіл.
8. Розкрийте можливості вуличної соціальної роботи з вторинної профілактики торгівлі людьми.

Рекомендована література

1. Годовой отчет – 2003. Центр «Ла Страда – Украина». – К., 2004. – 24 с.
2. Грищенко С. В. Соціальні аспекти освіти дорослих щодо профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми в загальноосвітніх навчальних закладах України / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – № 10 (263). – 2013. – С. 32-36. (Серія: Педагогічні науки).
3. Законодавство, яке тебе захищає (Випускникові школи інтернату для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування) / Л. С. Волинець, Т. В. Говорун, І. В. Пеша, М. Г. Афндулова, Л. І. Берліна, О. І. Карпенко, А. А. Філіпішина, О. О. Яременко. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 78 с.
4. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2004. – 180 с.
5. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник. – Вид. 3, доп. і виправ. – Харків : Вид-во НУВС, 2001. – 176 с.
6. Звіт про діяльність лекторської групи центру «Ла Страда – Україна». – К., 2003. – 47 с.
7. Ковальчук Л. Г. Уповноважувальні принципи ведення превентивно-освітньої діяльності із запобігання торгівлі людьми. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми / Л. Г. Ковальчук // Зб. наук. праць. – Київ-Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 161-165.
8. Методичні рекомендації щодо удосконалення утримання та виховання дітей у дитячих інтернатних закладах на принципах, що базуються на Конвенції ООН про права дитини / упорядники та авторський колектив : Л. С. Волинець, О. Г. Антонова-Турченко, І. Б. Іванова, Н. М. Комарова, І. В. Пеша, С. М. Трусова. – К. : Студцентр, 1998. – 191 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2002 р. № 766 «Про затвердження Комплексної програма протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки» // Збірник інформаційних матеріалів. – К., 2003. – 16 с.
10. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
11. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.

3.8. Завдання, які стоять перед педагогічними працівниками навчальних закладів щодо запобігання торгівлі людьми

Молоді люди, котрі ще не мають достатнього життєвого досвіду, часто стають об'єктом торгівлі людьми. У великих містах сьогодні спостерігається деяке підвищення поінформованості про явище торгівлі людьми, тому торговці активно переміщуються до маленьких містечок та сіл, де інформації з даної проблеми ще недостатньо.

Система освітніх закладів, охоплюючи населення всієї країни до найменших населених пунктів, забезпечує вплив на 95 % молоді. до того ж, профілактичні програми можуть бути включені в організований і керований навчально-виховний процес. Це робить освіту потужним і вкрай необхідним фактором запобігання явища торгівлі людьми.

Ключові поняття профілактики через систему освіти – «знання», «ставлення» і «формування навичок». Педагогічні працівники навчальних закладів можуть здійснювати профілактичну роботу у формі прямого впливу, що передбачає реалізацію наступних завдань: забезпечити інформування учнів (студентів) про ймовірні ризики та шляхи запобігання попаданню в ситуацію торгівлі людьми; формувати небайдуже ставлення до проблеми торгівлі людьми; формувати навички запобігання ризику та конструктивної поведінки в ситуації ризику та опосередкованого впливу, що передбачає поширення інформації і досвіду серед не охопленого навчанням населення (однолітків, знайомих). Опосередкований вплив здійснюється як спонтанно, внаслідок спілкування краще обізнаних (навчених) учнів з не поінформованими однолітками, так і цілеспрямовано, наприклад, через театралізовані форми, виставки-конкурси.

Реалізація цих завдань передусім має опиратися на достовірну інформацію та застосування активних методів навчально-виховної діяльності, в чому має сприяти блок навчальних матеріалів, до якого входять відеофільм «Станція призначення – ЖИТТЯ» і посібники для тренерів та учасників «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми» (IOM, USAID, Sida).

Специфіка роботи з різними категоріями учасників навчально-виховного процесу

Педагогічні працівники є організаторами профілактичної роботи в навчальних закладах, тому важливо, щоб вони оволоділи інтерактивними формами навчально-виховної роботи. Перешкодою є психологічна неготовність викладачів зайняти принципово іншу позицію щодо учнів, адже обов'язковою умовою інтерактивних занять є ставлення до учнів як до рівноправних учасників навчального процесу. Проведення таких занять вимагає більш високої кваліфікації, ніж лекційна робота. Викладач має бути досить компетентним, обізнаним з особливостями групової динаміки, не тільки готовим до висловлення суперечливих думок, а і прихильно ставитись до активності учнів, прагнути постійного «зворотного зв'язку» і заохочувати учнів до висловлення своєї думки щодо теми обговорення. Але не дозволяти заняттю перерости у «тусовку» (наприклад, використовуючи процедуру «вироблення правил» на початку занять). до арсеналу викладача повинна входити велика кількість вправ, тем дискусій, щоб обирати найвідповідніші темі та її складу і рівню аудиторії.

З метою оволодіння вчителями навичками проведення інтерактивних занять доцільно організовувати навчальні семінари під керівництвом досвідчених тренерів чи практичних психологів, для яких такі навички є частиною фахових умінь. В роботу фахових методичних об'єднань можна включити ділові ігри, метою яких буде визначення тем і занять, на яких доречно використовувати ту чи іншу інформацію з проблеми торгівлі людьми (з матеріалів посібників тренера та учасника «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми»), а також відпрацювання найбільш ефективних для навчальних занять форм і методів роботи. допомогти організувати такі ігри може практичний психолог навчального закладу чи методист, який відповідає за психологічну службу.

Керівники навчальних закладів в оцінці діяльності педагогів повинні враховувати рівень їхньої активності з питань профілактики негативних явищ, в тому числі, і запобігання торгівлі людьми, і сприяти проведенню такої роботи на організаційному рівні.

Батьки. Більшість батьків старшокласників досить критично ставляться до проведення виховних заходів та інших форм роботи, безпосередньо не пов'язаних з навчальною діяльністю. Щодо обговорення теми торгівлі людьми, батьки часто виказують нерозуміння її важливості та спротив, мотивуючи тим, що «їх це не стосується», вони «виїжджати не збираються», «тільки час гаяти», «краще до екзаменів готуватись». Тому актуальним є завдання – зацікавити батьків (і тут дуже доречним буде використання фільму), в

тому числі і через роботу з учнями (батьки, зазвичай, цікавляться результатами всіляких опитувань їхніх дітей).

Учні. Оскільки в 15-16 років виявляються риси, характерні як для підліткового так і для юнацького віку, слід вести роботу з урахуванням специфіки аудиторії. В цьому віці мотивація до роботи може бути переважно емоційною (цікаво спілкуватися, подивитися фільм, посперечатись з педагогом). Підлітки і молодь схильні до ризикованої поведінки і протесту як форм самоствердження. Варто організовувати роботу так, щоб учень сам приймав рішення, подаючи інформацію як застереження, вказуючи на можливі шляхи вирішення проблем. Застосовуючи форми роботи, які передбачають можливість висловити власну думку, самореалізуватись як суб'єкт прийняття рішень, можна очікувати на прихильність старшокласників і позитивне ставлення до поданої інформації. Під час групових чи індивідуальних бесід, відповідаючи на запитання, слід дотримуватися деяких правил:

1. Будьте толерантними до будь-яких запитань. Категорично забороняються окрики (які часто можна почути під час «традиційних» уроків), погрози і покарання. Якщо запитання виходить за межі вашої компетенції, пообіцяйте (і дотримайте слова!) відповісти на нього згодом.

2. Ставтесь до запитань серйозно, навіть якщо вони такими не здаються. Не можна відмахуватися, оцінювати чи переводити розмову на особистість.

3. Гарантуйте дотримання таємниці (в разі конфіденційності інформації).

4. На всі запитання давайте конкретні й однозначні відповіді.

5. Будьте послідовними.

6. Погодьте програму виховання з педагогами і батьками (дійте заодно).

Студенти. Студентська молодь, порівняно зі школярами, більш обізнана, прагматична у виборі занять і, одночасно, привабливіша для торгівців людьми, оскільки, зазвичай, вийшла з під прямої батьківської опіки і схильна до «самостійних», часто ризикованих, рішень. Для студентів ВНЗ варто обґрунтувати необхідність засвоїти певний мінімум знань, щоб убезпечити себе від ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. В роботі зі студентами можна активніше опиратись на самостійне опрацювання матеріалу (наприклад, самостійне або в малих групах укладання «пам'яток безпеки» з подальшим обговоренням), розробку рекламних матеріалів, сценаріїв. Досить дієвими можуть стати різноманітні акції, театральні постановки, інформаційні кампанії. Причому основну ініціативу в організації і змістовному наповненні заходів варто віддати самим студентам, забезпечивши їх якісними інформаційними матеріалами.

Для всіх категорій учасників навчально-виховного процесу доречним і ефективним буде моделювання (програвання) ситуацій оформлення на роботу, виїзду за кордон, поведінки у ситуації ймовірного ризику.

Організація в навчальному закладі профілактичної роботи з питань запобігання торгівлі людьми

Форми проведення профілактичної роботи з батьками.

Батьківські збори. Під час зборів зручно проводити анкетування, після якого організовується перегляд фільму «Станція призначення – Життя». Тоді подальшу роботу можна пов'язати з аналізом результатів опитування як самих батьків, так і учнів класу (наприклад, всі батьки погоджуються, що проблема торгівлі людьми актуальна для нашої країни. Але лише 30 % вказали, що ситуація ризикована щодо потрапляння в торгівлю людьми). Це допоможе додатково звернути увагу батьків на прогалини у власних знаннях та уявленнях дітей і підвищить ефективність засвоєння інформації, викладеної в фільмі.

Батьківські конференції. Підготовка до конференції може включати попереднє опитування батьків і дітей (наприклад, під час батьківських зборів). добре, якщо є можливість організувати перегляд фільму і подальше обговорення. Таку конференцію можна підготувати, використовуючи матеріали посібника для тренера «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми». Наприклад, конференція «Ні! – рабству XXI століття» може включати теми: «Що таке торгівля людьми і чому вона продовжує існувати», «Знаємо свої права», «Методи і засоби вербування», «Наслідки торгівлі людьми», історії потерпілих, «Куди звернутись за кордоном?», «Легальне працевлаштування – шлях до безпеки». На такі конференції доречно запрошувати представників місцевих громадських організацій – партнерів Міжнародної організації з міграції (МОМ).

Перегляд фільму (наприклад, «Станція призначення – ЖИТТЯ») з анкетуванням чи без нього. Може поєднуватись з батьківськими зборами, передувати залученню до оцінювання учнівських творчих робіт, бути частиною конференції.

Залучення до оцінювання конкурсу творчих робіт (наприклад, конкурс плакатів). Це опосередкована форма роботи з батьками з метою зацікавити та підвищити поінформованість щодо проблеми торгівлі людьми. До оцінки робіт батькам можна продемонструвати фільм та роздати оцінні форми і інформаційні матеріали, які допоможуть зорієнтуватись в темі робіт.

Питання для самоконтролю

1. В чому специфіка роботи з різними категоріями учасників навчально-виховного процесу щодо профілактики торгівлі людьми?
2. Проаналізуйте форми проведення профілактичної роботи з батьками з протидії торгівлі людьми.
3. Яку опосередковану форму роботи з батьками з метою зацікавити та підвищити поінформованість щодо проблеми торгівлі людьми можна запропонувати?

Рекомендована література

1. Законодавство, яке тебе захищає (Випускникові школи інтернату для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування) / Л. С. Волинець, Т. В. Говорун, І. В. Пеша, М. Г. Афндулова, Л. І. Берліна, О. І. Карпенко, А. А. Філіпішина, О. О. Яременко. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 78 с.
2. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник. – Вид. 3, доп. і виправ. – Харків : Вид-во НУВС, 2001. – 176 с.
3. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2004. – 180 с.
4. Ковальчук Л. Г. Уповноважувальні принципи ведення превентивно-освітньої діяльності із запобігання торгівлі людьми. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми / Л. Г. Ковальчук // Зб. наук. праць. – Київ-Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 161-165.
5. Методичні рекомендації щодо удосконалення утримання та виховання дітей у дитячих інтернатних закладах на принципах, що базуються на Конвенції ООН про права дитини / упорядники та авт. кол. : Л. С. Волинець, О. Г. Антонова-Турченко, І. Б. Іванова, Н. М. Комарова, І. В. Пеша, С. М. Трусова. – К. : Студцентр, 1998. – 191 с.
6. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
7. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.

3.9. Форми проведення профілактичної роботи з дітьми та молоддю

Традиційні форми навчання

Лекція – найшвидший спосіб надання інформації. В лекційній формі засвоюється лише 5 % від наданого обсягу інформації, оскільки учень є пасивним слухачем, працює тільки слуховий аналізатор. Інформація, яку подає викладач, нашаровується на попередні установки і вже сформовані цінності і може суперечити їм. Якщо інформація узгоджується з досвідом учня, він не знаходить в лекції нічого нового і відволікається від слухання. Коли інформація суперечить досвіду, це викликає внутрішній опір, бажання посперечатись. Незадоволення цієї потреби викликає роздратування, негативізм. На фоні такого емоційного стану інформація швидше буде відторгненою як така, що не укладається в «модель світу» учня.

Читання дає можливість засвоїти 10 % інформації, оскільки читач є активним суб'єктом, може вибрати в тексті потрібне, повернутися до незрозумілого, пропустити відомі частини.

Демонстрація відеоматеріалів підвищує ступінь засвоєння матеріалу до 20 %, бо узгоджено працюють два сенсорних канали: аудіальний і візуальний. Наприклад, демонстрація навчального фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ».

Активні форми навчання

Активні способи пізнання спонукають молодь *приймати відповідальність за власну обізнаність*. Визначити цінність набутого досвіду повинен сам учень. Обов'язок викладача - створити атмосферу, яка сприятиме засвоєнню матеріалу.

Найкраще (до 90 %) інформація засвоюється під час практичних занять, коли учні безпосередньо можуть використати отримані знання. Матеріал швидко опановується, коли є нагода одночасно з отриманням інформації задавати питання і обговорювати неясні моменти. Тому для ефективної роботи необхідно навчитися використовувати активні форми проведення занять, такі як мозковий штурм, рольові ігри, групова робота, тренінги.

Важливо, щоб діти самі брали участь в підготовці подібних заходів. По-перше, їм це цікаво. По-друге, коли діти, молодь самостійно готують інформацію по заданій проблематиці, ставлення до даного питання стає осмисленим. По-третє, діти більш дбайливо і з патетикою ставляться до зробленого власноруч.

«*Мозковий штурм*» є чудовим засобом швидко включити всіх членів групи в роботу на основі вільного висловлення своїх думок. Може використовуватись на початку роботи з метою виявлення прогалин у знаннях, викривлених уявлень, міфів та суперечливих установок у ставленні до проблеми торгівлі людьми. Мозковий штурм є ефективним методом стимулювання невпевнених учнів до участі в обговоренні, збору великої кількості ідей протягом короткого періоду часу, наприклад, «що таке «торгівля людьми»? (*«Мозковий штурм у малих групах»*, посібник тренера, с. 15).

1. Учням пояснюють, що вони не повинні обґрунтовувати свою відповідь або пояснювати, чому так вважають. Це метод, при якому приймається будь-яка відповідь, яка має відношення до питання, що обговорюється.

2. Ведучий (вчитель, учасник «секретар») задає питання і записує всі відповіді без коментарів. Важливо не давати оцінок, а приймати і записувати думку кожного на дошці (аркуші паперу), не пропустити і не перекрутити жодної пропозиції! Адже коли людина, здолавши сором'язливість, висловлюється, а її не помічають, вона замикається, бо вважає, що з нею не хочуть рахуватись, її «ігнорують».

3. Після завершення мозкового штурму (повинен займати небагато часу) необхідно дати час для узагальнення висловлених ідей.

Рольові ігри – це невеликі, довільного характеру сценки, що окрім зав'язки, не мають сценарію і відтворюють варіанти життєвих ситуацій, як то варіанти заманювання «жертв», «я збираюсь їхати вчитись/працювати за кордон», «спростування міфів та стереотипів». Рольова гра є дуже ефективним методом, яким не просто оволодіти, оскільки вона потребує фантазії і активності учасників. Щоб зробити цей метод більш ефективним: виберіть добровольців або балакучих і енергійних учнів; якщо включаєтесь у гру, візьміть собі одну з провідних ролей (зможете «стимулювати гру, якщо учасники уникатимуть проблемних ситуацій»); розкажіть учням, в якому напрямі вони повинні діяти або запропонуйте сценарій, щоб вони могли розпочати; використайте «реквізит»; розбийте весь клас на пари, і нехай кожна пара розіграє ролі, щоб уникнути збентеження, викликаного необхідністю постати перед класом.

Інша корисна сторона рольової гри – тренування варіантів поведінки в тих ситуаціях, в яких можуть опинитися учасники. Підготовка молоді до зустрічі з подібними ситуаціями в житті дозволить їм наперед виробити ряд навичок, які допоможуть не потрапити в ситуацію торгівлі людьми чи зменшити негативні наслідки такого потрапляння.

Граючи, важливо не перестаратися: Після гри «акторів» необхідно виводити з «ролі», «повертати» до реальності, нагадуючи, що це була тільки гра.

Не дозволяти одним і тим же учасникам кілька разів поспіль грати однотипні ролі, щоб не залишатися цим «персонажем» в очах товаришів.

Встановлювати ліміт часу на гру, втручатися або припиняти її, якщо щось пішло не так і може нашкодити групі або конкретному учаснику.

Групова робота. Активно використовується під час тренінгів, але може значно «оживити» традиційний урок. Сучасна молодь володіє значною інформацією і певним життєвим досвідом. Не слід всю роботу зводити до передачі інформації. Прагніть допомогти розібратися в ній для того, щоб кожний міг зробити правильний вибір. Молодій людині легше осмислювати матеріал, коли є можливість висловити свої думки і погляди і отримати відповіді на запитання. Групова робота сприяє обміну ідеями і взаємному збагаченню досвідом. Викладач, який вирішив таким чином оптимізувати навчально-профілактичну роботу, може скористатися наведеними нижче рекомендаціями та матеріалами відповідних тем в посібниках тренера і учасника «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми». Багато видів діяльності передбачають роботу з маленькими групами. Якщо ви вирішите працювати з невеликими групами, зауважте деякі рекомендації: Краще почати роботу в парах або в групах, що складаються з трьох або чотирьох чоловік. Так учасникам легше подолати збентеження. З часом кількість учнів в групах можна збільшити. Стежте, щоб учні мінялися і працювали в різних парах. Краще не довіряти учням формування груп, оскільки учні, яких не виберуть, почуватимуться приниженими і нікому не потрібними. Іноді важливо формувати різностатеві групи. Підкресліть важливість підходу «тонутися або плисти разом». Успіх групи у вирішенні задачі залежить від внеску кожного.

Тренінги – активна форма навчання і отримання знань, яка не сприймається як заняття в школі або лекція. Тренінгу властива неформальна обстановка спілкування, яку забезпечує ведучий. Він спілкується на рівних з учасниками, він – член групи. Наступною характеристикою, що відрізняє тренінг від традиційних занять, є незвичайне розташування учасників в аудиторії, – вони сідають по колу. Коло є необхідною умовою таких занять. Коло забезпечує довірливу атмосферу, дозволяє всім учасникам бачити інших, вільно спілкуватися один з одним і з ведучим. Це достоїнства тренінгу. Проте є і недоліки. Передусім, великі витрати часу; обмежене число учасників тренінгу (якщо, наприклад, профілактичну лекцію можна прочитати за одну годину і при цьому охопити велику кількість учасників, то на тренінгу за одну годину обговорити цю проблему з такою кількістю людей неможливо), потреба в спеціальній підготовці

ведучого. Ведучий повинен не тільки володіти інформацією, але і уміти працювати з аудиторією, володіти навичками ведення дискусії.

«Надзавданням» профілактичної роботи є створення, особливо у учнівської молоді, власної моделі безпечної поведінки, аби уникнути ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. Педагог має привернути увагу учнів до проблеми, надати переконливу інформацію про ступінь ризику, висунути аргументи на користь безпечної поведінки, допомогти виробити навички такої поведінки, створити ситуацію психологічного комфорту й захищеності.

Педагогічним працівникам, котрі проводять профілактичну роботу, потрібно оволодівати новими формами профілактичної роботи або використовувати традиційні, надаючи їм ознак, які відповідали б інтересам і потребам молоді, спонукали осмислено діяти, сприяли формуванню особистої позиції щодо проблеми.

Форми організації у школі виховної роботи з проблеми запобігання торгівлі людьми

Наведені нижче форми профілактичної роботи будуть найбільш ефективними, якщо використати їх на етапі закріплення знань і відпрацювання навичок чи як повторення вивченого (на заняттях, під час тренінгу «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми», після перегляду фільму).

Театралізовані форми

Це найскладніші й найцікавіші форми, які розкривають тему за допомогою художніх образів, засобів театралізації, використання творчих здібностей учнів (студентів). Театралізовані форми сприяють поширенню засвоєної інформації за межі цільової групи. Для написання сценарію можна скористатися матеріалами додатків із посібників тренера чи учасника «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми».

Вистави можуть бути показані багаторазово, що дає можливість працювати з великою і різноманітною аудиторією. Дані форми позакласної роботи потребують від учителя режисерських здібностей.

Літературно-музична композиція – це подання літературного матеріалу (у нашому випадкові – необхідної інформації) у музичному оформленні. Спробуйте використовувати сучасні технічні засоби (епізоди із фільму), художнє освітлення.

Концерт – поєднання різних за жанром художніх номерів у одній програмі. Концерт може завершувати тиждень, присвячений темі торгівлі людьми, чи бути фінальним заходом у рамках одноденної акції. У такому разі на концерті доречно підбити підсумки роботи, нагородити переможців різноманітних конкурсів, наприклад, конкурсу плакату чи творчих робіт, театральних постановок.

Публіцистична вистава (раніше дана форма роботи називалась агітбригадою) – цей жанр народився як можливість вести агітаційну роботу сценічними прийомами. Ознаки жанру – віршовані тексти (створені учасниками конкурсу творчих робіт чи під час занять, на яких розглядались питання торгівлі людьми), використання прийому «апорт» (яскраві словесні заклики, звернення до глядача), театралізовані мініатюри.

Театралізована вистава – на відміну від рольової гри, потребує певного сюжету (сценарію), де дійові особи є носіями певних характерів, учинків. Цей жанр часто підсумовує роботу в певній групі. У профілактичній роботі дає змогу донести не стільки важливу інформацію, скільки нюанси теми, вплинути на емоційну сферу. Сюжетом такої вистави може бути реальна історія якоїсь людини, що потрапила в рабство, чи вигадана історія (посібник тренера, додатки). Це може бути також і притча, де розмова про біле рабство ведеться в алегоричній формі (старшокласники і студенти люблять такий «філософський» підхід).

Пластично-хореографічна вистава – вистава, де основним засобом вираження є пластика: рухи тіла, міміка, жест. Вона ведеться мовою символів і потребує виразних костюмів, музичного супроводу, яскравих атрибутів (свічки, тканини, стрічки). дійовими особами такої вистави можуть бути як люди, так і герої-символи: гроші, душа, хвороба.

Інтерактивні ігрові форми

Інтерактивні форми («interaction» – взаємодія) передбачають включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і потребують від глядача певних дій, знань, учинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так і перевіряти наявний рівень знань та вмінь.

Гра станціями – жанр, де учасникам пропонується рухатися між «станціями» які за темами відповідають різним аспектам проблеми торгівлі людьми (підказкою є посібник учасника, посібник тренера, – зміст), і, зупиняючись, отримувати чи демонструвати свої знання чи певні навички. Особливо доречно в теплу пору року, оскільки може проводитись на повітрі, що прихильно сприймається учнями. доречно застосовувати для закріплення знань, а також як форму підведення.

Інтелектуально-пізнавальні форми

Частіше за все – це варіанти телевізійних програм: «Що? Де? Коли?», «Слабка ланка». Можна створити авторську програму. Основа змісту – «запитання – відповіді» (використайте, анкету чи епізоди фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ», наприклад «Які помилки

допущені в продемонстрованому сюжеті?»). Хочемо порадити вам бути винахідливими й у постановці запитань (запитання може містити в собі часткову інформацію, бути поставлене у формі малюнка, пантоміми).

Художньо-прикладні форми

Це конкурси малюнків, виставки квітів. Ці форми впливають на свідомість образотворчими засобами, адресовані великій аудиторії.

Конкурс плакатів. Ідея конкурсу дуже проста. Буває так, що учень єдиний, хто може вплинути на однолітка чи на дорослого, і йому потрібно допомогти, створити умови для такого впливу. Можна проводити конкурс не тільки плакатів, але і літературних робіт: віршів і прози. Тоді багато малюнків згодом можна буде підписати відповідними рядками.

Технологія конкурсу. Визначтеся, кого ви хочете бачити в ролі конкурсантів. В оголошенні про конкурс можна дати класифікацію, наприклад, плакати, направлені на: причини чи наслідки торгівлі людьми; безпосередні недоліки ризикованої поведінки і переваги безпечної (учня відштовхує не те, що небезпечно, а те, що викликає у нього неприйняття, навіть огиду); захист від ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми (наприклад, «Зупинись! Це може бути небезпечно!», «Гроші і брязкальця не замінять здоров'я і самоповаги»). Якщо ви хочете підійти до оголошення конкурсу ґрунтовно, треба провести підготовчу бесіду (щоб учасники зрозуміли, про що можуть бути їх роботи), допомогти знайти свою ідею. Щоб уникнути штампів, розбийте тему на підтеми (номінації). Наприклад, «доброчливість може бути оманливою», «Безпечність – шлях до біди», «Коли зваблюють заробітком». Тоді учні уявляють напрям своєї творчості і зосереджуються на ближчій для них темі. Для оголошення конкурсу, використовуйте комунікативні структури школи (дошки оголошень, шкільну раду чи самоврядування, класних керівників і вчителів, особливо балакучих учнів, місця, облюбовані учнями школи). Тоді учні зможуть одержувати інформацію не тільки по вертикалі – від вчителя до учня, але і від своїх однолітків.

Оцінка ресурсів. Про безліч талановитих і активних школярів можуть знати і просто класні керівники, і шкільний актив. Не перетворіть конкурс (добровільний!) на зразковий відкритий урок, коли всім доведеться виписувати і вимальовувати щось.

Час початку конкурсу. До визначеної дати у організаторів має залишатися в запасі тижнів два. Добре оголосити конкурс після канікул, коли у учнів накопичилося багато емоцій, які добре вкладаються в концепцію будь-якої творчості, уроків задають зовсім мало, немає атестацій і контрольних робіт.

Призи і додаткова мотивація. Цінність призів полягає в тому, що вони є символом визнання досягнень. Щоб розбудити емоції, іноді достатньо запропонувати щось зробити, наприклад, взяти участь в конкурсі, а конкурс вже передбачає якусь боротьбу за визнання, сам по собі є стимулом, хоча і результат теж важливий. Результатом може бути наявність візуального матеріалу, на який можна буде опиратися в профілактичній роботі.

Терміни конкурсу і його початок. Для школи оптимальний термін – 2 тижні (плюс два-три тижні). Іноді роботи приходять протягом двох місяців, бо хтось не встигатиме і схоче передати роботу пізніше. Тому не варто поспішати з підведенням підсумків. Але так, щоб не погасити інтерес.

Оголошення конкурсу. Потенційним учасникам необхідно повідомити, які і куди вони повинні приносити роботи. Слід підготувати реєстраційні форми, де вказати: прізвище, ім'я, вік, школа, клас, тема, назва роботи, вид роботи (малюнок, вірш, розповідь), можливо, адреса, телефон. Ці формальності можна прописати і в самому оголошенні про конкурс.

Підведення підсумків. Проведіть виставку, запросивши до перегляду і оцінки робіт батьків. Цьому можуть передувати тематичні батьківські збори і перегляд фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ». Розробіть оціночні форми чи роздайте інформаційні матеріали з питань протидії торгівлі людьми. Всім пропонується поставити свою одну помітку за роботу, яка їх вразила чи найбільше відповідає темі конкурсу. Кожному (і вчителям), дається один голос, який не можна віддавати собі. В результаті можна вибрати по декілька дійсно кращих плакатів в номінації або темі.

Нагородження. Найпростіше видати дипломи. За підтримки спонсорів – додати листівки, футболки із символікою для авторів найпопулярніших робіт.

Завданням профілактичної роботи є не тільки викладання необхідної інформації, а постійне розширення уявлень учнів щодо проблеми. Пропонуйте зацікавленим учням самостійну роботу, звертайтеся за допомогою до спеціалістів, залучайте батьків. Пам'ятайте, що профілактика потребує певної системності й розвитку.

Практичні поради з використання навчального фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ»

Можливі чотири основні підходи до організації профілактичної роботи із застосуванням фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ». В залежності від виділеного часу і технічних можливостей із анкетуванням чи без нього, фільм «Станція призначення – Життя» може використовуватись: для ознайомлення аудиторії з проблемою торгівлі людьми – як разова інформаційна акція, особливо для батьків,

широкого загалу, для постановки проблеми торгівлі людьми – передувати роботі з засвоєння знань і формування навичок, для засвоєння інформації після попередньо проведеної роботи – демонстрації передує етап постановки проблеми, для закріплення знань і формування навичок безпечної поведінки – епізодично на етапі відпрацювання навичок.

Загальна схема роботи з фільмом

Для ознайомлення аудиторії з проблемою торгівлі людьми – як разова інформаційна акція, особливо для батьків, широкого загалу.

1. Коротке повідомлення теми (та представлення ролі Міжнародної організації з міграції, «Жіночого консорціуму України» і партнерів).

2. Вхідне анкетування – бажано.

3. Демонстрація фільму в групі (учнів, студентів, батьків, педагогів).

4. Заключне анкетування – бажано.

Питання для самоконтролю

1. Чому неформальна обстановка властива тренінгу з протидії торгівлі людьми дає вагомі результати?
2. Перерахуйте форми організації виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах з проблеми запобігання торгівлі людьми.
3. Якій аудиторії можна запропонувати художньо-прикладні форми в профілактичній роботі з протидії торгівлі людьми?
4. Які практичні поради з використання навчального фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ» можна використати в роботі з протидії торгівлі людьми?

Рекомендована література

1. Методичні рекомендації щодо удосконалення утримання та виховання дітей у дитячих інтернатних закладах на принципах, що базуються на Конвенції ООН про права дитини / упорядники та авторський колектив : Л. С. Волинець, О. Г. Антонова-Турченко, І. Б. Іванова, Н. М. Комарова, І. В. Пеша, С. М. Трусова. – К. : Вид-во «Студцентр», 1998. – 191 с.
2. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
3. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.

Глосарій

ВЕРБУВАННЯ – наймання, набір для яких-небудь робіт, залучення до якої-небудь діяльності, зокрема протиправної, залучення до складу якої-небудь організації, зокрема діяльність якої заборонено законом.

ДЕПОРТАЦІЯ – висилка з країни особи, яка порушила візовий режим або перевищила термін перебування в країні, вказаний у візі. Країни можуть затримувати та депортувати осіб, які порушили імміграційний, цивільний чи кримінальний закон.

ДИТЯЧА ПОРНОГРАФІЯ – будь-яке, незалежно від форми, представлення дітей, що беруть участь у реальних чи уявних сексуальних діях, або показ статевих органів дитини із сексуальними намірами.

ДИТЯЧА ПРОСТИТУЦІЯ – використання дитини в діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування; пропозиція, отримання, передача чи надання дитини з метою використання в дитячій проституції.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ – всі форми сексуальної експлуатації; використання в порнобізнесі; примусова праця або примусове надання послуг; рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан; залучення в боргову кабалу; вилучення органів; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення (удочеріння) з метою наживи; примусова вагітність; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ПРАЦІ – праця в умовах примусу або в умовах, наближених до рабства, але не будь-яка робота. Термін «експлуатація праці» не має нейтрального змісту, він містить лише негативний зміст.

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ – це сукупність прийомів та способів діяльності, що використовуються для запобігання потрапляння населення в ситуації торгівлі людьми, формування уявлення про поведінку та відповідальне ставлення до життя з метою уникнення ситуацій, що можуть бути пов'язані з торгівлею людьми, а також виходу з таких ситуацій.

КОМЕРЦІЙНА СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ (КСЕД) – використання неповнолітніх для задоволення статевої пристрасті будь-яким способом з оплатою цього або без неї з метою отримання прибутку або з будь-якою іншою корисливою метою.

КРАЇНА ПОСТАЧАННЯ – це країна, в якій особа проживала до того, як мігрувала чи була продана.

КРАЇНА ПРИЗНАЧЕННЯ – країна, в якій проживає особа після того, як мігрувала чи була продана.

КРАЇНА ТРАНЗИТУ – країна, через яку пролягає маршрут від країни постачання до країни призначення; часто для того, щоб отримати документи для в'їзду чи перебування в країні, на одруження чи отримання віз.

ОБМАН – неправдиві слова, вчинки, дії. Невідповідність істині; те, чого немає насправді; брехня. Хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; омана.

ПОТЕРПІЛИЙ (ПОТЕРПІЛА) – особа, якій внаслідок злочину завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ – будь-яка робота чи служба, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

ПРИМУШУВАТИ – вимагати від кого-небудь виконання чогось, незалежно від його волі, бажання; домагатися чогось, застосовуючи силу. Своєю дією, вчинками викликати певні дії, вчинки, стан, ставлення до чого-небудь (про що-небудь). Своїми зусиллями викликати, зумовлювати вияв чого-небудь.

ПРОДАЖ ЛЮДИНИ – безповоротна передача за певну грошову винагороду людини, яка є своєрідним живим товаром, іншій особі, яка є покупцем. При передачі потерпілого можуть бути застосовані фізичне чи психологічне насильство або обман. Передачу людини може бути здійснено також шляхом використання її безпорадного стану (внаслідок малолітства, психічного захворювання, стану алкогольного або наркотичного сп'яніння).

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми;

ПРОСТИТУЦІЯ – позашлюбний систематичний вступ жінки чи чоловіка в сексуальні стосунки з однією або кількома особами за плату.

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ – це вид експлуатації праці особи для проституції, під якою слід розуміти надання сексуальних послуг за гроші чи іншу матеріальну винагороду, або в суміжних сферах (розпусних дій з дітьми, наданні разових сексуальних послуг ув'язненим та деяким іншим особам, співжиття з метою систематичного отримання сексуального задоволення) незалежно від того, чи дозволений у певній країні або її окремих місцевостях цей вид діяльності.

ТРАФІКЕР (ТОРГІВЕЦЬ ЛЮДЬМИ) – особа або група осіб, які продають інших осіб чи особу.

ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ – будь-який акт або угода, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або групою осіб за винагороду або інше відшкодування; пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою сексуальної експлуатації дитини, передачі органів дитини за винагороду, використання дитини на примусових роботах; неправомірне схиляння в якості посередництва до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення (удочеріння).

ТРАФІКІНГ (ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ) – це вербування, перевезення, передача або прийом людей з використанням погрози або сили, викрадення, обману, примусу, зловживання владою, сплати грошей або отримання грошей чи пільг з метою отримання однією людиною контролю над іншою людиною для подальшої експлуатації.

УРАЗЛИВИЙ СТАН – зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан, який позбавляє або обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих сімейних або інших обставин.

УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) З КОМЕРЦІЙНОЮ МЕТОЮ – оформлене відповідним юридичним актом входження неповнолітньої особи до сім'ї на формальних правах сина (дочки) без наміру реального встановлення сімейних відносин винятково для подальшого використання потерпілої особи з будь-якою корисливою метою.

Предметний показчик

Вербування -

Депортація -

Дитяча порнографія -

Дитяча проституція - експлуатація -

Експлуатація праці -

Запобігання торгівлі людьми -

Комерційна сексуальна експлуатація дітей (жсєд) -

Країна постачання -

Країна призначення -

Країна транзиту -

Обман -

Потерпілий (потерпіла) -

Примусова праця -

Примушувати -

Продаж людини -

Проституція -

Протидія торгівлі людьми -

Сексуальна експлуатація -

Трафікер (торгівець людьми) -.

Торгівля дітьми -

Трафікінг (торгівля людьми) -

Уразливий стан -

Усиновлення (удочеріння) з комерційною метою -

Іменний покажчик

Алексєєнко Т.
Безпалько О.В.
Вайнола Р.Х.
Галкіна О.М.
Ігошев К.Е.
Капська А.Й.
Караман О.Л.
Ковальчук Л.Г.
Левченко К.Б.
Миньковський К.М.
Оржеховська В.М.
Петрочко Ж.В.
Радченко О.М.
Студьонова Є.Г.
Трубавіна І.М.
Фірсов М.В.
Цушка І.І.
Юденко Т.М.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альманах інноваційних технологій: практика та перспективи / за заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : Юрисконсульт, 2007 – 2008. – 84 с.
2. Безпальча Р. Допомога жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми : Інформ.-практ. посібник / Р. Безпальча. – К. : Winrock International, 2003. – 114 с.
3. Боротьба з контрабандою жінок в Україні (науковий звіт) / Міжнародна організація міграції. 2001.
4. Боротьба проти використання праці дітей та протидія торгівлі дітьми : матеріали МОМ. – К. : Міжнародне бюро праці. 2005. – 30 с.
5. Булигин Ю. Е. Организация социального управления / Ю. Е. Булигин. – М. : Контур, 1999.
6. Вісник Університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск – Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України. – Х., 1999.
7. Вища освіта: Інформаційний вісник. – 2006. – № 18. – 86 с.
8. Виявити. Захистити. Допомогти: метод. матеріали для фахівців, які безпосередньо працюють з потерпілими від торгівлі людьми / кер. проекту В. Бондаровська. – К., 2011.
9. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Торгівля_дітьми.
10. Впровадження гендерних підходів у діяльність правоохоронних органів України. Матеріали науково-практичної конференції (18-20

травня 2005 р.) / Національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2005. – 146 с.

11. Галкіна О. М. Деякі кримінологічні аспекти протидії торгівлі людьми / О. М. Галкіна // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 93-96.
12. Галустян Ю. М. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні: ситуаційний аналіз / Галустян Ю. М., Новицька В. П., Петрочко Ж. В. – К., 2003.
13. Годовой отчет – 2003. Центр «Ла Страда – Украина». – К., 2004. – 24 с.
14. Головкін Б. Громадська думка щодо торгівлі людьми : кримінологічний погляд на проблему / Б. Головкін, В. Батиргорєєва // Право України. – 2003. – № 7. – С. 34-38.
15. Грищенко С. В. Історико-правові засади протидії торгівлі людьми / С. В. Грищенко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 76 (№ 9). – С. 4-6.
16. Грищенко С. В. Основні причини та чинники торгівлі людьми в Україні та світі / С. В. Грищенко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 110-111.
17. Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми : навчально-методичний посібник для студентів заочної форми навчання / С. В. Грищенко. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – 36 с.
18. Грищенко С. В. Соціальні аспекти освіти дорослих щодо профілактичної роботи з протидії торгівлі людьми в загальноосвітніх навчальних закладах України / С. В. Грищенко // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – № 10 (263). – 2013. – С. 32-36. (Серія: Педагогічні науки).
19. Грищенко С. В. Феномен торгівлі людьми в сучасному українському суспільстві / С. В. Грищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – № 21. – Ч. І. – Т. 3. – Ужгород, 2013. – С. 34-37. (Серія : Право).
20. Грохольський В. Організаційно-правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії людьми / В. Грохольський // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С. 95.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

21. Гусак Н. Система протидії торгівлі людьми : світовий досвід та українські реалії / Н. Гусак // Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я : як Україні досягти європейського рівня якості послуг? : збірка тез конференції / за заг. ред. Т. Семигіної. – К., 2007. – С. 202-207.
22. Данильчук Л. О. Соціальна протидія торгівлі людьми / Л. О. Данильчук // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 50. – С. 86-89.
23. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року / Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. – № 350.
24. Дитячий секс-туризм в Україну : спроба ситуаційного аналізу / кол. авт.: І. О. Бандурка, Н. П. Бочкор, М. В. Євсюкова та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко. – К. : Свої люди, 2012. – 78 с.
25. Довідник з реабілітації та реінтеграції дітей, постраждалих від торгівлі людьми, та проведення наради з випадку (кейс-конференції) / [укл.: Ігнат'єва А. М., Кальбус О. В., Мручковська Е. М.]. – Київ-Чернівці : Книги ХХІ, 2010. – 116 с.
26. Дотримання прав жінок та діяльність правоохоронних органів України. – К.; Х., 1999.
27. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу». // Голос України. – 2003. – 19 вересня. – № 176 (3176).
28. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011р. № 3739-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3739-17>.
29. Закон України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19 червня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 52.
30. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» № 2558-III від 21 червня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – С. 29.
31. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю в Україні» // Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді. – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 5-11.
32. Законодавство, яке тебе захищає (Випускникові школи інтернату для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування) /

- Л. С. Волинець, Т. В. Говорун, І. В. Пєша, М. Г. Афендулова, Л. І. Берліна, О. І. Карпенко, А. А. Філіпішина, О. О. Яременко. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 78 с.
33. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні матеріали / за ред. І. М. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
34. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників / за ред. І. М. Трубавіної. – К., 2005.
35. Запобігання контрабанди жінок з України: українська інформаційна кампанія // Звіт про соціологічне дослідження. – К., 1998.
36. Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні (проект звіту соціологічного дослідження за методом швидкого оцінювання) / наукова ред. Ю. Саєнко, О. Петрашук. – К., 2003. – 72 с.
37. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник / вид. 4, доп. і виправ. – Х. : Вид-во НУВС, 2004.
38. Запобігання торгівлі людьми : навч. метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2004. – 180 с.
39. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти : навч.-метод. посіб. / І. Д. Зверєва, Р. М. Зеленський, Н. С. Калашник та ін. – К. : Україна, 2008. – 284 с.
40. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : Версо-04, 2005. – 210 с.
41. Звіт про діяльність лекторської групи центру «Ла Страда – Україна». – К., 2003. – 47 с.
42. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2004 році. / Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. – К., 2005.
43. Зеленецкий В. С. Пределы развития общей теории борьбы с преступностью / В. С. Зеленецкий // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / ред-кол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 20. – 326 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

44. Игошев К. Е. Семья, дети, школа. Библиотека для родителей / К. Е. Игошев, К. М. Миньковский. – М. : Юр. лит-ра, 1989. – С. 96.
45. Інформаційна кампанія проти торгівлі жінками з України // Звіт про виконання проекту. Міжнародна організація з міграції. – 1998.
46. Как организовать деятельность по предотвращению торговли женщинами : практ. пособ. для тренингов / под ред Е. Б. Левченко. – К. : Украинский ин-т социальных исследований, 2001. – 238 с.
47. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. – К. : ДЦССМ, 2002. – 164 с.
48. Караман О. Л. Технологія профілактичної роботи в системі «соціальний захист дитинства» / О. Л. Караман // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя. – К., Житомир, 1999. – С. 43-46.
49. Касмініна О. О. Щодо вдосконалення кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми / О. О. Касмініна // Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 2012). – К. : у 2-х тт. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2012. – С. 60-62.
50. Клочко А. М. Торгівля дітьми як соціальна проблема в Україні / А. М. Клочко, М. І. Бардакова // Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 18-19 травня 2012 р.) : у 2-х частинах. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч. 2. – С. 91-94.
51. Коваленко В. И. Торговля людьми и работорговля – коректна ли подмена понятий / В. И. Коваленко // Юристь – Правоведь. – 2009. – № 6. – С. 29.
52. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Л. Г. Ковальчук. – К., 2010. – 258 с.
53. Ковальчук Л. Г. Уповноважувальні принципи ведення превентивно-освітньої діяльності із запобігання торгівлі людьми. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми / Л. Г. Ковальчук // Зб. наук. праць. – Київ – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 161-165.

54. Костючек М. Ф Торгівля дітьми, як соціально-педагогічна проблема / М. Ф Костючек // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. 89. – 2012. – С. 112-114.
55. Кримінальний кодекс України : Закон України від 01.09.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 149.
56. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control>.
57. Левченко Е. Анализ работы «горячих линий» по предотвращению торговли людьми в Украине / Левченко Е., Калашник О., Шваб И. и др. – К., 2004.
58. Левченко К. Б. «Торгівля людьми» та «торгівля жінками»: проблеми формування термінології сучасних документів / К. Б. Левченко // Вісник Університету внутрішніх справ. – Х., 2000. – Вип. 11.
59. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління : монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Видво НУВС, 2003. – С. 268-303.
60. Левченко К. Б. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібн. / К. Б. Левченко, О. А. Удалова. – К. : Міленіум, 2005.
61. Левченко К. Б. Злочин «торгівля людьми» та проблеми забезпечення дотримання жіночих людських прав працівниками правоохоронних органів / К. Б. Левченко // Вісн. Ун-ту внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 8. – С. 306-310.
62. Левченко К. Б. Інформаційний вісник / Левченко К. Б., Удалова О. А., Дорошок Т. О., Калашник О. А., Ковальчук Л. Г. та ін. // Вища освіта: Інформ. вісник. – К., 2004. – № 15. – С. 39-47.
63. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: монографія / К. Б. Левченко. – Х. : Видво НУВС, 2001. – С. 185-246.
64. Левченко К. Б. Торгівля людьми: міф чи реальність? / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 9. – С. 6-7.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

65. Лизогуб Я. Г. Протидія торгівлі людьми:аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: навч. посібник / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко ; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С. С. Яценко. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.
66. Максимова Н. Ю. Курс лекцій по детской психопатологии: учеб. пособие [для студентов вузов] / Н. Ю. Максимова, Е. Л. Милютин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 576 с.
67. Максимова Н. Ю. Основи дитячої психопатології : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова, К. Л. Малютіна, В. М. Піскун. – К. : Перун, 1996. – 416 с.
68. Максимова Н. Ю. Психологічні фактори узалежнення неповнолітніх від алкоголю і наркотиків та засоби його попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 / Н. Ю. Максимова. – К., 1998. – 34 с.
69. Методичні рекомендації щодо удосконалення утримання та виховання дітей у дитячих інтернатних закладах на принципах, що базуються на Конвенції ООН про права дитини / упорядники та авт. кол. : Л. С. Волинець, О. Г. Антонова-Турченко, І. Б. Іванова, Н. М. Комарова, І. В. Пеша, С. М. Трусова. – К. : Вид-во «Студцентр», 1998. – 191 с.
70. Механізми перенаправлення жертв торгівлі людьми на національному рівні. Об'єднуючи зусилля по захисту прав жертв торгівлі людьми : практич. посіб. – К. : ОБСЄ/БДПЛ, 2004. – 19 с.
71. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт. Стан та структура злочинності в Україні (2010-2011 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134>.
72. На допомогу соціальним педагогам : практич.-метод. зб. для соціальних педагогів по роботі із дітьми, батьки яких знаходяться довгий час за кордоном. – Чернівці : ЧИГС «Буковинська партнерська Агенція», 2004.
73. Науково-практичний аналіз відповідності українського законодавства положенням Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми : наук. монограф. / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинова. – Х. : Вид. «Права людини», 2011. – 244 с.

74. Носко М. О. Формування здорового способу життя : навчальний посібник / Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. – К. : «МП Леся», 2013. – 160 с.
75. Пантелєєв В. І. Боротьба зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми / В. І. Пантелєєв // Безпека життєдіяльності жінок і чоловіків : гендерний аспект // матеріали обл. наук.-практ. конференції, 12 квітня 2007 р, м. Чернігів / редкол. : І. В. Дорожкіна та ін. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – С. 131-136.
76. Педагогічний словник для молодих батьків. – К. : ДЦССМ-ІПВ ІПНУ, 2002. – 348 с.
77. Петрочко Ж. В. Сутність та напрями соціально-педагогічного забезпечення прав дітей / Ж. В. Петрочко // Пед. освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – № 11 (спецвип., ч. 2). – С. 8-13.
78. Помощь детям и подросткам, пострадавшим от жестокого обращения и коммерческой сексуальной эксплуатации : методическое пособие / под ред. З. В. Луковцевой. – М., 2005. – 151 с.
79. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород : УжНУ «Мистецька лінія», 2001. – 152 с.
80. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 1999. – 164 с.
81. Пособие для сотрудников правоохранительных органов, судей, сотрудников неправительственных и международных организаций, обобщающее передовой опыт в области борьбы с торговлей людьми : учебное пособие. – К. : ЕС / МОМ, 2003. – 23 с.
82. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2002 р. № 766 «Про затвердження Комплексної програма протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки» // Збірник інформаційних матеріалів. – К., 2003. – 16 с.
83. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2012 № 350 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

84. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 «Про затвердження взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми».
85. Постанова КМУ від 23 травня 2012 р. № 417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми».
86. Постанова КМУ від 25 липня 2012 р. № 660 «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми».
87. Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації. – К., 2006. – 63 с.
88. Проблеми освіти : наук.-метод. зб.: спец. вип. – К., 2006. – 264 с.
89. Проект звіту про результати дослідження «Торгівля людьми з України з метою трудової і сексуальної експлуатації». – К. : Науково-дослідний ін-т праці і зайнятості населення, 2003.
90. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми : методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К., 2004. – 84 с.
91. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми: методичні рекомендації / К. Б. Левченко, С. В. Колесникова, Л. Г. Ковальчук та ін. – К. : 2004. – 84 с.
92. Противодействие торговле людьми : учебное пособие / под ред. А. М. Бандурки. – Харьков : Консум, 2003. – 362 с.
93. Протидія торгівлі людьми : посібник для інспекторів міліції. – К. : Контрольна місія ОБСЄ в Скоп'є, 2007. – 32 с.
94. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 15.11.2000 р.
95. Профілактика та протидія насильству над дітьми : навч. посіб. – К. : ГЕРБ., 2007. – 144 с.
96. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми : метод. рекомендації / наук. ред. В. Г. Панок. – К. : Вид. Дім «АДЕФ», 2008. – 56 с.

97. Психолого-педагогічна реабілітації дітей, вилучених із праці на вулиці / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 232 с.
98. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-бізнесу / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 248 с.
99. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із сільськогосподарської праці / за ред. О. П. Петрашук та І. І. Цушка. – К. : Ніка-Центр, 2003.
100. Радченко О. М. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми / О. М. Радченко // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 466-471.
101. Ремех Т. О. Підліткам про працю / Ремех Т. О., Ляхоцька Л. Л., Цушко І. І. – К. : «АквіК», 2003.
102. Робочий зошит / Міністерство освіти і науки України, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» – Київ, 2006. – 69 с.
103. Робочі матеріали пілотного компонента проекту «Розбудова національного механізму перенаправлення (НМП) в Україні». – К. : ОБСЄ, 2011. – 157 с.
104. Свенцицкий А. Л. Социальная психология управления / А. Л. Свенцицкий. – Л., 1986.
105. Система оказания помощи потерпевшим от торговли людьми в Украине: по результатам исследования / Левченко Е., Калашник О., Шваб И. и др. – К. : Государственный институт проблем семьи и молодежи, 2004. – 162 с.
106. Ситуаційний аналіз проблем комерційної сексуальної експлуатації дітей в Україні. Звіт за результатами дослідження. – УІСД, 2003.
107. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів. / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : УДЦССМ, 2000. – 260 с.
108. Социальная работа по предупреждению торговли людьми и оказанию помощи потерпевшим / Е. Б. Левченко, И. Н. Трубавина, Т. О. Дорошок и др. – К. : Укр. инст. соц. иссл., 2001. – 198 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

109. Соціальна педагогіка : мала енцикл. / [за заг. ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 336 с.
110. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / [А. Й. Капська, Л. І. Міщик, З. І. Зайцева та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
111. Соціальна педагогіка : підруч. / [А.Й. Капська, О. В. Безпалько, О. В. Биховська та ін.] ; за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 468 с.
112. Соціальна педагогіка : теорія і технології : підруч. / [Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 316 с.
113. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / [К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, Л. Г. Ковальчук та ін.] ; за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – [2-е вид.]. – К. : ТОВ Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
114. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 344 с.
115. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003.
116. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 384 с.
117. Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини : навч.-метод. посіб. / М. В. Євсюкова, О. А. Калашник [та ін.] ; за заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К. : ФОП «Чальцев», 2008. – 224 с.
118. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалової / [та ін.].; Агентство «Україна». – К., 2011. – 292 с.
119. Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми : збірка наукових праць // Національний університет внутрішніх справ. – Київ-Харків, 2004. – 284 с.
120. Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми : збірка проектів документів / Міжнар. жіночий правозахисний

центр «Ла Страда-Україна» ; упоряд. В. Ю. Кизим, О. А. Козачук. – К. : Агентство «Україна», 2011. – 96 с.

121. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю : методичний посібник / за ред. В. Г. Королька. – К., 2003.
122. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні : навч.-метод. посіб. / заг. ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К. : Юрисконсульт. – 2006 – 2007. – 334 с.
123. Теория и методика социальной работы / под ред. В. И. Жукова. – М. : Союз, 1994. – 192 с.
124. Технологія соціально-педагогічної роботи / за ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.
125. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і методика / І. М. Трубавіна. – Х. : Нове слово, 2007. – 395 с.
126. Українське законодавство та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (порівняльно-правовий аналіз). – К., 2010. – 196 с.
127. Фирсов С. В. Теория социальной работы / С. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М. : «ВЛАДОС» – МГСУ, 2001. – 432 с.
128. Циммерман К., Вотс Ш. Рекомендації ВОЗ стосовно дотримання етики та гарантування безпеки при проведенні інтерв'ю з жінками, які постраждали внаслідок торгівлі людьми / К. Циммерман, Ш. Вотс. – К. : Британська Рада МОМ / ВООЗ, 2003. – 29 с.
129. Юденко Т. М. Деякі питання актуальності боротьби з торгівлею людьми в Україні / Т. М. Юденко // Часопис Академії адвокатури України. – № 11 (2'2011). – С. 1-4.
130. Яременко О. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / Яременко О., Балакірева О., Бутенко Н., Вакуленко О. та ін. – К., 2000.
131. The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking. – Geneva: IOM, 2007. – 339 p.
132. Migrant trafficking and human smuggling in Europe (a review of the evidence with case studies from Hungary, Poland and Ukraine). Vienna, IOM. 2000.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЛАН РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Після встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі з урахуванням результатів проведеної оцінки потреб протягом десяти робочих днів центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді складає план реабілітації постраждалої особи (далі – план реабілітації) за формою, затвердженою наказом.

Міністерства соціальної політики України від 14 вересня 2012 р. № 578 «Про затвердження форм оцінки потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми; плану реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми; обліку осіб, які постраждали від торгівлі людьми; звіту щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 жовтня 2012 р. за № 1679/21991.

У плані реабілітації зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої особи та її соціальної адаптації.

План реабілітації складається на строк, що необхідний для його виконання з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи і не може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

План реабілітації може передбачати надання таких послуг:

1) Соціальних послуг – надання допомоги у відновленні необхідних життєвих та побутових навиків; направлення (за потреби) осіб, які постраждали від торгівлі людьми до інших закладів/установ та організацій для отримання соціально-побутових послуг у більш повному обсязі та сприяння в їх отриманні; надання, у разі необхідності, притулку; забезпечення доступу до освіти.

2) Психологічних послуг – психологічна діагностика, спрямована на виявлення соціально-психологічних характеристик особистості; надання консультацій з питань психологічного здоров'я та поліпшення зв'язку з навколишнім середовищем; обговорення шляхів розв'язання соціальних та психологічних проблем; сприяння в запобіганні або

вирішенні непорозумінь та конфліктів з близьким соціальним оточенням; організація участі в психотерапевтичних групах та групах взаємодопомоги, психологічна корекція та психологічна реабілітація, відновлення статусу особи у суспільстві.

3) Медичних послуг – забезпечення доступу до фахової медичної допомоги, посередництво в здійсненні профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів; консультацій з питань збереження і зміцнення здоров'я, безпечних статевих стосунків; формування ідеології здорового способу життя і подолання шкідливих звичок; сприяння в підтриманні та охороні здоров'я; формування сексуальної культури; профілактика туберкульозу, венеричних захворювань, ВІЛ/СНІДу; сприяння в підтриманні та охороні здоров'я).

4) Правових послуг – сприяння в отриманні необхідних гарантованих послуг; захист прав та особистої безпеки; представлення інтересів отримувачів послуг в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, допомогу в оформленні/відновленні документів, здійснення захисту прав та інтересів отримувачів послуг; представлення інтересів (у тому числі на всіх стадіях кримінального, адміністративного та цивільного процесу); представлення інтересів в суді.

5) Послуг з працевлаштування – професійну орієнтацію, професійне навчання, перепідготовку та (або) підвищення кваліфікації та сприяння у започаткуванні власної справи, допомога в пошуку роботи та підтримка у працевлаштуванні; надання допомоги у надбанні професійних навичок.

6) Соціально-педагогічних послуг – формування знань про шляхи вирішення ситуації, пов'язаної з торгівлею людьми, правила безпечної поведінки для зниження ризику повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми та формування правової культури особи (правосвідомість, правомірна поведінка, правова активність) і відповідальності за своє життя (готовності особи, яка постраждала від торгівлі людьми звернутися за допомогою до органів державної влади, громадських та міжнародних організацій); налагодження стосунків з рідними та близьким соціальним оточенням.

7) Соціально-економічних послуг – допомога в залученні додаткових ресурсів для задоволення матеріальних інтересів і потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що реалізуються у формі сприяння в наданні матеріальної допомоги, натуральної допомоги (забезпечення одягом та взуттям); допомога в оздоровленні, сприяння в отриманні державної соціальної допомоги.

8) Інформаційних послуг – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги), а саме: про права особи на отримання допомоги та механізм реалізації цих прав,

ДОДАТКИ

про види соціальних виплат (якщо особа має на них право відповідно до чинного законодавства), проведення роз'яснювальної роботи щодо шляхів повідомлення, у разі, якщо особа потрапила в ситуацію торгівлі; надання інформації про можливі засоби та форми примусу чи спонукання до експлуатації або торгівлі людьми, які можуть застосовувати злочинці; надання інформації про інші заклади, установи та організації, що надають допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми із зазначенням місцезнаходження, контактних телефонів, переліку послуг та можливих форм їх надання.

9) Допомога у поверненні до країни походження для іноземців або осіб без громадянства.

Під час складання плану реабілітації слід застосовувати індивідуальний підхід до планування та надання послуг відповідно до реальних та пріоритетних потреб і проблем людини.

Після складення плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ініціює протягом семи робочих днів проведення спільного засідання суб'єктів, на якому план реабілітації узгоджується суб'єктами та затверджується керівником центру.

План реабілітації складається в двох примірниках, один з яких залишається у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а інший передається постраждалій особі або її законному представникові.

Суб'єкти забезпечують виконання плану реабілітації, в тому числі із залученням підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління.

Під час виконання плану реабілітації необхідно обов'язково передбачити його корекцію за участю особи, яка постраждала від торгівлі людьми (внесення змін шляхом перегляду першочергових завдань або внесення додаткових пунктів до запланованих дій).

Постраждала особа або її законний представник ознайомлюється з планом реабілітації та підписує його.

Після встановлення статусу, особа, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на отримання одноразової матеріальної допомоги у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 р. № 660 «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми».

Виконання плану реабілітації припиняється у разі:

- 1) завершення терміну його виконання;
- 2) його дострокового виконання;
- 3) письмової відмови постраждалої особи або її законного представника від отримання необхідної допомоги;

4) систематичного (більш як два випадки) невиконання постраждалою особою без поважних причин заходів, передбачених відповідним планом;

5) смерті постраждалої особи.

У разі завершення виконання або припинення виконання плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає до відповідального підрозділу повідомлення про виконання плану реабілітації або припинення його виконання із зазначенням причин такого припинення.

Після завершення виконання плану реабілітації особа, яка постраждала від торгівлі людьми в обов'язковому порядку інформується про способи соціальної підтримки, якими вона може скористатися в майбутньому.

За потреби робота з особою, яка постраждала від торгівлі людьми продовжується і після завершення виконання плану реабілітації шляхом здійснення її соціального обслуговування (надання, за необхідності, відповідних соціальних послуг).

Суб'єкт, який виявив особу, яка постраждала від торгівлі людьми або якому в результаті його діяльності стало відомо про постраждалу особу, за згодою такої особи або її законного представника направляє постраждалу особу до відповідального підрозділу місцевої держадміністрації.

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми або її законний представник звертається за наданням допомоги до відповідального підрозділу місцевої держадміністрації за місцем перебування особи.

Слід мати на увазі, що повідомлення даних, які можуть стосуватися обставин щодо особи, яка постраждала від торгівлі людьми без її згоди може суперечити принципіві про нерозголошення відомостей, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводить протягом п'яти робочих днів оцінку потреб постраждалої особи, забезпечує надання особі необхідних послуг, зокрема юридичних, психологічних, медичних та медико-консультативних, а також сприяє реалізації прав постраждалої особи на отримання соціальних виплат, працевлаштування, повернення до країни походження.

При здійсненні оцінки потреб враховується вік, стать, стан здоров'я, рівень освіти або досвід роботи осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

ГРИЩЕНКО
СВІТЛАНА ВЛАДИСЛАВІВНА

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Технічний редактор *О. Клімова*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

Підписано до друку 11.04.2014. Формат 60×84 1/16.

Папір офсетний. Друк на різнографі.

Ум. друк арк. 15,11. Обл.-вид. 11,69.

Наклад 100 прим. Зам. № 0074.

Віддруковано ФОП Лозовий В.М.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40

Тел. (0462)972-661

www.lozovoy-books.cn.ua